

KÉSŐ RÉZKORI TEMETKEZÉSEK RÉGÉSZETI ÉS BIOARCHEOLÓGIAI ELEMZÉSE

ARCHAEOLOGICAL AND BIOARCHAEOLOGICAL STUDIES
ON LATE COPPER AGE BURIALS

késő rézkori
temetkezési rítusok
genetika, antropoló
természettudomá
archeozoológia,
C14-es korhatá
késő rézkori te

Késő rézkori temetkezések
régészeti és bioarcheológiai elemzése

Archaeological and Bioarchaeological Studies
on Late Copper Age Burials

Késő rézkori temetkezések régészeti és bioarcheológiai elemzése

Archaeological and Bioarchaeological Studies on Late Copper Age Burials

Szerkesztő:
Bondár Mária

Közreműködő szerzők:

Bondár Mária, Demény Attila, Farkas Csaba, Gál Erika, Gerber Dániel,
Gugora Ariana, Hegyi István, Horváth Anikó, Jakucs János, Köhler Kitti,
Marton Tibor, Oross Krisztián, Palcsu László, Rácz Piroska,
Somogyi Krisztina, Somogyvári-Lajtár Enikő

HUN-REN
Magyar Kutatási Hálózat

HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Régészeti Intézet
MTA Kiváló Kutatóhely

Budapest 2023

A kötet megjelenését támogatta:

A Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal K-128413,
A Kárpát-medence késő rézkori temetkezéseinek komplex elemzése és a
MEC K_140620, *Késő rézkori temetkezések a Kárpát-medencében –*
Régészeti és bioarchaeológiai elemzések új eredményei című pályázata

Borító:

Fent: mintavétel a HUN-REN BTK AGI-ban; réz karperec (Balatonlelle-Rádpusztá 415. sír);
kettős temetkezés (Balatonszentgyörgy-Faluvégi-dűlő 2. lh. 774. sír)

Lent: DNS spirál (<https://www.dreamstime.com/royalty-free-stock-image-dna-molecules-beautiful-background-image34490806>); gagát gyöngy (Balatonlelle-Rádpusztá 415. sír);
a gyöngy mikroszkópos felvétele; gyöngysor (Budakalász-Luppa-csárda 128. sír);
gyermeksír részlete (Balatonlelle-Rádpusztá 415. sír).

Technikai szerkesztő: Vajda Olga
Angol fordítás: Seleanu Magdaléna

ISBN 978-615-5766-64-0

© HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Régészeti Intézet, 2023

© Archaeolingua Alapítvány, 2023

© Szerzők, 2023

© Grafikusok, fotósok, számítógépes grafika és 3D rekonstrukció készítői, 2023

© Seleanu Magdaléna, 2023

Minden jog fenntartva. Jelen könyvet, illetve annak részeit tilos reprodukálni, adatrögzítő rendszerben tárolni,
bármilyen formában vagy eszközzel – elektronikus úton vagy más módon – közölni a kiadó engedélye nélkül.

2023

ARCHAEOLINGUA

ARCHAEOLINGUA ALAPÍTVÁNY

H-1067 Budapest, Teréz krt. 13.

www.archaeolingua.hu

Felelős kiadó: Jerem Erzsébet

Borítóterv: Kaszta Móni

Tipográfia és nyomdai előkészítés: Kovács Rita

Nyomda: Prime Rate Kft. Budapest

Tartalomjegyzék / Contents

BONDÁR MÁRIA	
Előszó	7
<i>Introduction</i>	10
BONDÁR MÁRIA	
Kutatástörténet – másképp. A reformkortól a bioarcheológiáig	15
<i>Research history with a different perspective. From the Age of Reform to bioarchaeology</i>	44
BONDÁR MÁRIA	
A temetkezések katalógusa	49
<i>Catalogue of burial sites</i>	262
1. Győr-Moson-Sopron vármegye	53
2. Vas vármegye	58
3. Veszprém vármegye	62
4. Zala vármegye	71
5. Komárom-Esztergom vármegye	83
6. Fejér vármegye	99
7. Tolna vármegye	100
8. Baranya vármegye	107
9. Pest vármegye	119
10. Budapest	135
11. Bács-Kiskun vármegye	143
12. Csongrád-Csanád vármegye	148
13. Békés vármegye	156
14. Jász-Nagykun-Szolnok vármegye	157
15. Heves vármegye	158
16. Nógrád vármegye	161
17. Borsod-Abaúj-Zemplén vármegye	162
18. Szabolcs-Szatmár-Bereg vármegye	174
19. Hajdú-Bihar vármegye	179
BONDÁR MÁRIA – SOMOGYI KRISZTINA	
20. Somogy vármegye	181
BONDÁR MÁRIA	
Irodalom / References	269
BONDÁR MÁRIA	
A temetkezési kategóriák és a temetési rítusok látható elemei	303
<i>Burial categories and the archaeologically visible elements of the mortuary rites</i>	330
RÁCZ PIROSKA	
Dunántúli késő rézkori temetkezések embertani vizsgálatának főbb eredményei	339
<i>The main results of the osteoarchaeological study of the Late Copper Age burials of Transdanubia</i>	412

GÁL ERIKA

Dunántúli késő rézkori temetkezésekben talált állatcsontleletek vizsgálatának főbb eredményei	423
<i>Main results of the analyses of animal bones from Late Copper Age burials in Transdanubia</i>	452

MARTON TIBOR

Pattintott kőeszközök késő rézkori temetkezésekben	455
<i>The chipped stones from the Late Copper Age burials</i>	478

JAKUCS JÁNOS

Az alkalmazott mintavételi stratégia elméleti megfontolásai és gyakorlati kivitelezése	481
<i>Theoretical and practical considerations of the employed sampling strategy</i>	490

OROSS KRISZTIÁN – JAKUCS JÁNOS – SOMOGYI KRISZTINA –
RÁCZ PIROSKA – KÖHLER KITTI – BONDÁR MÁRIA

A Baden-komplexum síregyütteseinek abszolút kormeghatározása a Kárpát-medence nyugati területein	493
<i>The absolute chronological dating of the funerary contexts of the Baden complex in the western Carpathian Basin</i>	554

GERBER DÁNIEL

Az archeogenomikai vizsgálatok múltja, jelene és jövője Magyarországon	557
<i>Archaeogenomic studies in Hungary. Past, present and future</i>	589

DEMÉNY ATTILA – GUGORA ARIANA – SOMOGYVÁRI-LAJTÁR ENIKŐ –
FARKAS CSABA – HEGYI ISTVÁN – PALCSU LÁSZLÓ – HORVÁTH ANIKÓ

Rézkori temetők csontvázleleteinek stabilizotóp-geokémiai elemzése	591
<i>Stable isotope analyses of Late Copper Age burials</i>	610

BONDÁR MÁRIA

Epilógus. A késő rézkori temetkezések elemzésének fontosabb eredményei, tanulságai és jövője	613
<i>Epilogue. The most important insights drawn from the study of Late Copper Age burials and potential directions for future studies</i>	624

A kötet szerzői / List of Contributors	631
--	-----

A TEMETKEZÉSEK KATALÓGUSA

A Katalógust nyugatról kelet felé haladva, megyénként állítottam össze (1. kép). Ennek egyrészt anyaggyűjtési oka volt, másrészt megyék szerint áttekintve az egyes lelőhelyeket bizonyos sajátosságokra is fény derülhetett. A Jakucs János által készített QGIS térképeken a lelőhelyeket is eszerint számoztuk 1-től n-ig. Ezekkel a számokkal találhatjuk a tanulmányok térképein a lelőhelyeket.

A megyék sorrendje:

1.	Győr-Moson-Sopron vm.	11.	Bács-Kiskun vm.
2.	Vas vm.	12.	Csongrád-Csanád vm.
3.	Veszprém vm.	13.	Békés vm.
4.	Zala vm.	14.	Jász-Nagykun-Szolnok vm.
5.	Komárom-Esztergom vm.	15.	Heves vm.
6.	Fejér vm.	16.	Nógrád vm.
7.	Tolna vm.	17.	Borsod-Abaúj-Zemplén vm.
8.	Baranya vm.	18.	Szabolcs-Szatmár-Bereg vm.
9.	Pest vm.	19.	Hajdú-Bihar vm.
10.	Budapest	20.	Somogy vm.

1. kép: A megyék sorrendje a kötetben (Térkép: Jakucs János)

A Katalógusban a helynév, megye után röviden szerepel a temetkezésre vonatkozó adat és az ásató vagy az adat forrása.

A fejezet végén található a múzeumok rövidítésének táblázata is.

Amint ez a kutatástörténi fejezetben olvasható, módszeres adatgyűjtést 2010-ig végezhattünk az ásatási jelentéseket közreadó szakirodalomból, ekkor jelent meg az utolsó nyomtatott kötet a Régészeti Kutatások Magyarországon periodikából. Ezt követően egy-egy újabb temetőről, temetkezésről csak véletlenszerűen szerezhettünk tudomást egyes múzeumok évkönyveiből, szakirodalomból vagy a kollégákkal folytatott beszélgetések során.*

A témavezető egyetemista kora óta gyűjtötte a késő rézkori lelőhelyeket, így meglehetősen nagy anyagból választhatta ki azokat a lelőhelyeket, amelyeken emberi temetkezések vagy emberi maradványok kerültek elő. Az összegyűjtött közel 2000 lelőhelyhez képest a temetkezések száma elenyésző, 120-150 helyről van sírra/temetőre utaló régészeti adatunk.

A települési maradványokhoz képest a temetkezések elenyésző száma és a mai közigazgatási egységek területén belüli megoszlása nem feltétlenül a kutatás hiányossága, a rengeteg építkezés miatt az egész ország jól kutatottnak tekinthető. Más oka lehet a temetkezések hiányának vagy alacsony számának.

Az archeodemográfiai kutatások már rendelkeznek olyan képletekkel, amelyek segítségével statisztikai módszerekkel következtetni lehet egy-egy terület/korszak egykori lélekszámára, amelyhez figyelembe veszik a megtalált sírok mennyiségét is. Mindez azonban még eléggé véletlenszerű adatsor és nem magyarázza meg, miért nincs temetkezés egy adott területen, adott korszakból. Ennek nyilvánvalóan más oka lehet (társadalmi? települési? népességszámbeli? mobil életmódból fakadó?).

A lelőhelyek számát a mai vármegyék szerint csoportosítva azt látjuk, hogy megoszlásuk nagyon egyenetlen annak ellenére, hogy a kilencvenes évek óta a különböző útépitéseknek, gigaberuházások létesítésének, mezőgazdasági munkáknak köszönhetően intenzív volt a megelőző régészeti kutatás szinte az egész országban.

Ennek ellenére Somogy vármegyében vált ismertté a legtöbb temetkezés és ezen a területen fordult elő csaknem minden ismert temetkezési forma. Mindezek miatt Somogy vármegyét választottuk ki tesztterületnek a pályázat második évében 2019-ben. A Régészeti Intézet és a kaposvári Rippl-Rónai Múzeum munkatársai között több évtizede, különböző projektekben kialakult remek munka- és kollegiális kapcsolat lehetővé tette kutatásunk zökkenőmentes megvalósítását.

A tesztterület kijelölésekor még nem sejtettük, hogy nemcsak szakmai, de logisztikai szempontból is jól döntöttünk, mert 2020 márciusától a világvjárvány miatt még 2021-ben is home officeban kellett dolgozni, s ez 2022 egy részére is áthúzódott (ekkor már a drága energiaárak miatt). Ennek következtében a bioarcheológiai mintákat elemző laboratóriumok is kényszerű szünetet tartottak itthon és külföldön is (Glasgow és Poznań radiokarbon), így az eredményeket jóval később kaptuk meg, mint ahogy előzetesen terveztük.

A korlátozott működés alatt dolgoztuk fel a badeni kultúra legújabb nagy sírszámú (73 sír) temetőjét régészeti és antropológiai szempontból, a monográfiát 2022-ben publikáltuk. A humán anyagból 2021 elején vehettek mintát a kollégák, a radiokarbon és DNS eredményeket 2021 végén, és 2022-ben kaptuk meg.

A jelen kötetben döntően a szabályos temetkezéseket vizsgáltuk, azaz azokat a sírokat, amelyekhez egyértelműen kapcsolható valamilyen rítus az itt maradó élőkől. A különböző temetkezések összegyűjtését követően kategóriákba soroltam az egyes lelőhelyeket. Öt fő kategóriát állapíthattam meg: önálló temető és temető részlet (nem lett teljesen feltárva); önálló/magányos sír(ok); bizonytalan adat sír vagy temető; vagy bizonytalan korú temetkezés; szabályos temetkezés telepen. Külön ismertetem a nem

* Ld. Kutatástörténet – másképp c. fejezetben.

badeni korú, vagy nem temetkezésnek bizonyult lelőhelyeket az egyes megyék végén. A temetkezési kategóriákat a Katalógusban bemutatott forrásanyag után vizsgálom részletesebben.

A most közreadott Katalógusban a vármegyék szerinti áttekintés a jelen kutatás időpillanatában sajátos jellemzőt/jellemzőket villant fel az adott területről. Ezek olyan halvány mintázatok, amelyek miérettjére jelenleg nem tudunk választ adni. Nem tudjuk megmondani, miért van sok és különböző típusú temetkezés a mai Somogy, Pest, Borsod-Abaúj-Zemplén vármegye egyes területein és miért nincs ilyen Fejér, Nógrád vagy Békés vármegyében? Erre különböző válaszokat adhatunk: még nem találták meg a régészek; csak átmenő terület volt, nem ott temették el a késő rézkori halottakat. Más rítus szerint hagyták a sorsukra az elhunytakat. 21. századi agyunkkal folytathatjuk a találgatást, de a lényeg az, hogy nem tudjuk a választ.

Ezúton is szeretném megköszönni minden intézménynek, valamennyi régész kollégának, múzeumi fotósoknak, rajzolóknak, adattárosoknak, dokumentációkat készítő munkatársaknak, hogy munkájukkal segítették az anyaggyűjtést és a kötetünk létrejöttét. Felsorolni is nehéz lenne mindnyájukat. A lelőhelyeknél külön, név szerint is megköszöntem az érintetteknek a konkrét segítséget, őszintén remélem, hogy senkit nem felejtettem ki.

Köszönetet mondok anyaintézetemnek, a Régészeti Intézet vezetőinek, a munkában részt vevő kollégáimnak: adattárosok, fotósok, intézeti grafikusok, könyvtárosok és az ügyintézésben nagy segítséget nyújtó titkárnőnknek. Köszönöm a kötet technikai szerkesztőjének a nagyon alapos munkát.

Külön köszönet a kötetet gondozó Archaeolingua vezetőjének és tördelőjének a sok türelemért, segítségért a nyomdai előkészítéstől a megvalósításig. Köszönöm a borítót tervező grafikus fantáziadús munkáját.

Köszönetet mondok a kutatást támogató Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatalnak az elnyert két pályázati támogatásért (NKFI K-128413 és MEC K-140620) és kapcsolattartó munkatársaik mindenkor segítőkész munkájáért. Köszönet illeti a pályázatot befogadó HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont vezetését, jogászát, a pályázati iroda munkatársait.

Múzeumok rövidítése a Katalógusban

BTM	Budapesti Történeti Múzeum, Budapest
CKM	Kossuth Múzeum, Cegléd
EBBM	Balassa Bálint Múzeum, Esztergom
EDIM	Dobó István Múzeum, Eger
GyXJM	Xantus János Múzeum, Győr
HTJM	Tornyai János Múzeum, Hódmezővásárhely
KBM	Balatoni Múzeum, Keszthely
KKJM	Katona József Múzeum, Kecskemét
MHOM	Herman Ottó Múzeum, Miskolc
MNM	Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest
NTGyM	Thúry György Múzeum, Nagykanizsa
NyJAM	Jósa András Múzeum, Nyíregyháza
PJPM	Janus Pannonius Múzeum, Pécs
SLFM	Liszt Ferenc Múzeum, Sopron
SzBM	Börzsöny Múzeum, Szob
SzFM	Ferenczy Múzeum, ma Ferenczy Múzeumi Centrum, Szentendre
SzIKM	István Király Múzeum, ma Szent István Király Múzeum, Székesfehérvár
SzMFM	Móra Ferenc Múzeum, Szeged
SzSM	Savaria Múzeum, Szombathely
SzWMM	Wosinsky Mór Múzeum, Szekszárd
TKDM	Kuny Domokos Múzeum, Tata
VBM	Bakony Múzeum, Veszprém
VTIM	Tragor Ignác Múzeum, Vác
ZGM	Göcsej Múzeum, Zalaegerszeg

1. Győr-Moson-Sopron vármegye

FERTŐRÁKOS-Boglárhegy/Golgota

települési gödörben egy combcsont, SLFM

(Nováki Gyula ásatása 1963)

1963-ban a Soproni Állami Gazdaság nagyarányú szőlőtelepítésbe kezdett a város Fertő felé eső területein. Az egyik hely Fertőrákostól ÉNy-ra van, hivatalos neve Boglárhegy, a helyiek azonban Golgotának hívják.

1963–1964-ben Nováki Gyula többször is végzett itt terepbejárást, majd egy kisebb ásatást is. A Boglárhegyen és környékén három lelőhelyet azonosított.¹ Az első a terület D-i végében lévő sportpálya környékén volt. A második a sportpályától jóval messzebb, attól É-ra a 482. sz. magassági fixponttól ÉK-re, a harmadik ettől ÉK-i irányban kb. 200 m-re volt egy forrás közelében, itt Gabler Dénes tárt fel római házakat.²

Nováki Gy. a második lelőhelyen ásott, itt egy nagy méretű, szabálytalan alakú gödröt talált, amelyből badeni cserepek, sok állatsont és egy emberi combcsont töredéke is előkerült.³ Az edénytöredékekből tölcséresnyakú, pontsordízes, alagútfüles tálat lehetett összerakni, továbbá boherázi bögrék és fazekak töredékei és kőeszközök voltak még a gödörben.⁴

A felszínen gyűjtött leletek között korábbi és későbbi időszak anyaga is megtalálható volt.⁵

A cikkben Nováki Gy. megemlíti még, hogy 1957-ben a sportpálya K-i végében zsugorított csontvázak is előkerültek. A leletek elkallódtak, így nem dönthető el, hogy késő rézkori vagy a bronzkor második feléből származó sírok voltak.⁶

GYŐR-Ritter-féle földek

1 zsugorított sír, GyXJM 55.3.1–7.

(Mithay Sándor leletmentése 1954)

Győrből D felé haladva a pápai vám irányában a Külső Szállások közelében az országút É-i oldalán található Ritter Imre kertészete, amely mellé házat építettek. A ház alapozásakor egy badeni zsugorított sír is előkerült 1954 októberében (2. kép).⁷

Az ásatást Mithay Sándor publikációja alapján foglaljuk össze:

1954 szeptemberében kerültek itt elő az első leletek a homokkitermelő gödör kiszélesítésekor. Ekkor egy avar edény és egy emberi koponya fordult ki a homokgödörből.

Mithay Sándor október 9-én kezdte a mentőásatást az avar sír feltáráshoz nyitott terület ÉNy-i sarka közelében, ahol egy badeni füles bögre és egy füles csésze töredéke került elő, továbbá kavicsok, terméskő darabja és egy pattintott kőeszköz.⁸ A további bontásnál zsugorított csontváz maradványait ásta ki Mithay S.⁹

¹ RégFüz Ser. I. 18 (1965) 9.

² NOVÁKI 1966, 53.

³ NOVÁKI 1966, 53–54 és 1. ábra a gödörrel.

⁴ NOVÁKI 1966, 2–6. ábra.

⁵ NOVÁKI 1966, 7–8. ábra.

⁶ NOVÁKI 1966, 65. A lelőhelyet említi még SACHSSE 2010, Teil 2, Kat. Nr. 50, 39–40.

⁷ B. BÓNIS–SZ. BURGER 1956, 100.

⁸ MITHAY 1968, 1–2. ábra. A sír rajzon szereplő számokról (2–9) nem ír a szerző a rövid cikkben, talán a csontváz feltárása utáni és melletti csontokat számozta be.

⁹ MITHAY 1968, 3. ábra.

2. kép: Győr-Ritter-féle földek. A feltárt sír és két edénye (MITTAY 1968, 1–3. ábra)

„A sír mélysége: 62 cm, hossza: 86, szélessége: 43 cm. A váz csigolyáinak sora szerint a lábakat ÉNy felé találtuk. Ez az irány É-től K felé csak 2,5 °-ban tért el. A nyakcsigolyák mellett alsó állkapocs töredékét találtuk. A koponya hiányzott a kibontásnál. Az állkapocs DK felé irányult. A felső karok nagyjában párhuzamosan feküdtek. Az alsó karok némileg kimozdultak az ásáskor a rendkívül laza, sárga homokban. A karok könyökcsonkjainál volt a fentebb említett füles csésze (2. ábra) és benne a

bögre (1. ábra). A további kibontásnál előkerült 2-3 cm-rel lejjebb a füles csésze másik két töredéke széles szalagfüllel.”¹⁰

Mithay Sándor érdekes megfigyelést tett a bontáskor:

„A sír leleteinek felszedése után, a további ásáskor 82 cm mélyen került elő a koponya. Ezen a szinten a sárga homok tömött, kemény volt. A barnás-vöröses színű koponya több darabban hevert a medence alatt. A varratok még nyitottak voltak. A koponya további két töredéke az előbbi helytől 8-10 cm-re feküdt DNy felé. A koponya alatt már nem volt újabb lelet. 20 cm-rel lejjebb feküdt a váznál. Ehhez a vázhoz tartozott és az is világosan látszik, hogy először ezt helyezték el a földben és e fölé került a test. Így a koponya fölé került a medence felső vége. A sír aljától a koponyáig még néhány apróra szétmállott emberi csontot is találtunk.

A medence nagyobb része fennmaradt, a lábszárak erősen zsugorítottak. Amíg a mellkason az ujjperecek megmaradtak, a lábujjak egészen elmállottak. A csigolyák is hiányosak voltak. A mellkas a háton nyugodott, míg az alsó test a jobb oldalán feküdt zsugorítva. Több hosszú csont darabokra törve került ki a sírból.”¹¹

„... A medence alatt talált koponyának a közelében sem találtuk meg a felső csigolyákat és így arra kell gondolnunk, hogy ott (82 cm mélyen) csak a koponya feküdt. Két darabja azonban kissé távolabb került elő. Ezeket a körülményeket figyelembe véve halottcsontkítást kell feltételeznünk. A váz feljebb talált helyzete és nyugodt fekvése arra enged következtetni, hogy a temetés után egy újabb kihantolás nem következett be, mint az a természeti népeknél is szokásban volt. Tehát a halál beállta után távolították el a koponyát a testről és ezután történt a temetés a már megállapított sorrendben.”¹²

PETŐHÁZA-cukorgyár

1 csontvázas sír, SLFM 54.72.1–2, 4.

(Bella Lajos gyűjtése 1892)

1892 tavaszán az eszterháza-fertőszentmiklósi állomástól K-re, az Ikva jobb partján lévő petőházi cukorgyár és az Ikva mente közötti területen tavat ástak, s ekkor tűzpadokra és temetőre bukkantak.¹³ Bella L. a különböző fegyvereket La Tène korúnak, a talált cserepeket inkább hallstatt korinak írta le. A találók szerint az egyik csontváz fejénél két szokatlan alakú füles poharat találtak (3. kép 4–5), az egyiket be is mutatta Bella rövid közleményében¹⁴ (3. kép 6). Bella közlésében szerepel még egy félbetörött kőbalta (3. kép 1)¹⁵ és egy agyagból égetett zúzó is (3. kép 2), ami mai terminológiával „spulni”.¹⁶ Egy díszített korsót is közölt a leletegyüttesből (3. kép 3).¹⁷ Csak a két „füles pohárról” (mai megnevezés szerint merítő edényről) egyértelmű, hogy a halott fejénél találták, a Bella által említett többi leletről (lapos kőbalta, néhány jáspis és tűzkő, csonteszközök) nem tudunk közelebbit. Bella ezeket egyértelműen a hallstatti idő végére keltezte.

Bella Lajos az előbbieken az első magyarországi késő rézkori sírt írta le. A badeni kultúrát csak néhány évtizeddel később különítette el Joseph Bayer egy rövid cikkében,¹⁸ így Bella joggal sorolta a késő rézkori edényeket a ránézésre nagyon hasonló edényeket használó Hallstatt időszakba. Banner

¹⁰ MITHAY 1968, 5.

¹¹ MITHAY 1968, 7.

¹² MITHAY 1968, 9. A lelőhelyet említi még NEVIZÁNSKY 1985, 267; SACHSSE 2010, Teil 2, Kat. Nr. 64, 47, Taf. 77C.

¹³ BELLA 1892, 346–347.

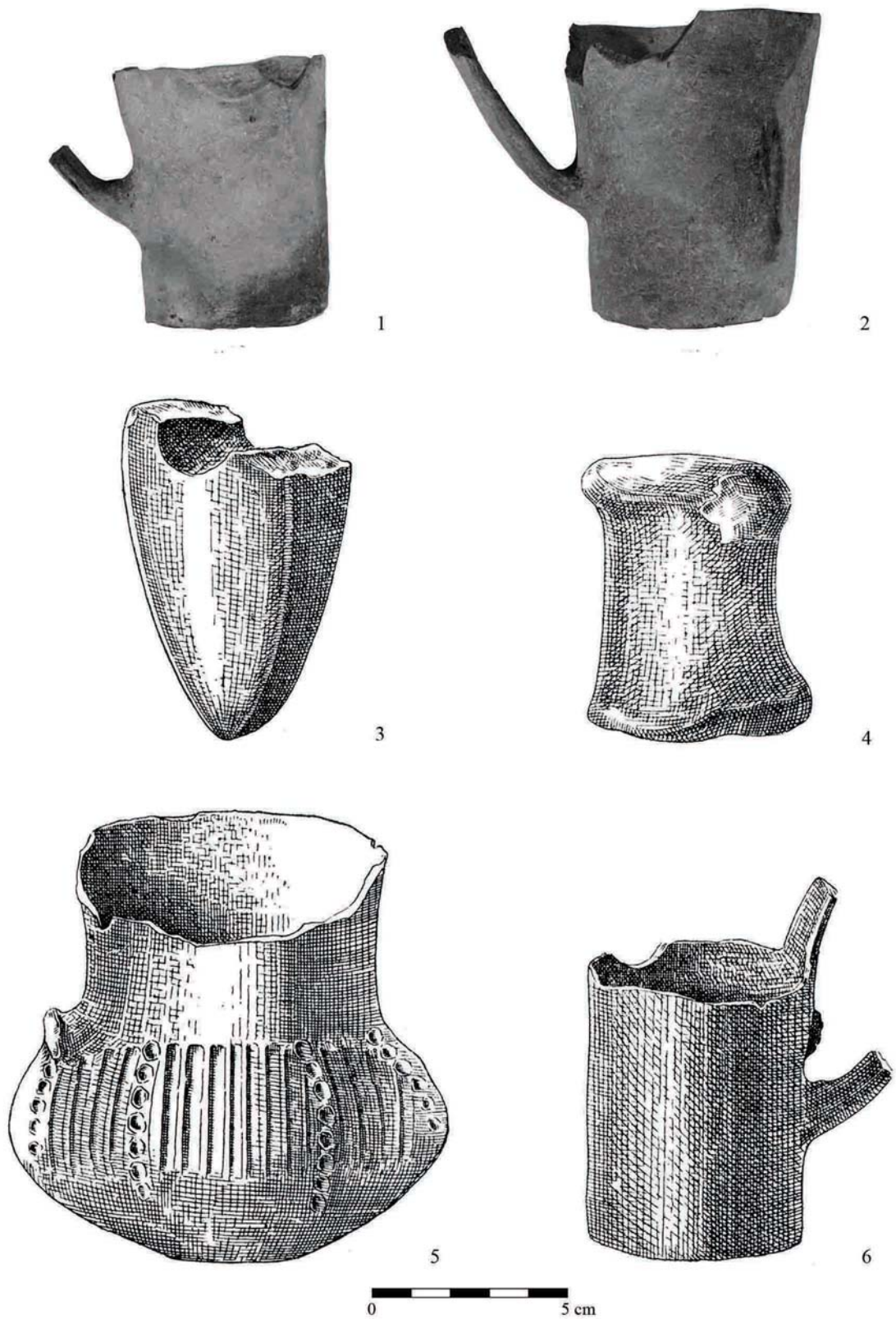
¹⁴ BELLA 1892, 347, 5.

¹⁵ BELLA 1892, 347, 9.

¹⁶ BELLA 1892, 347, 7.

¹⁷ BELLA 1892, 347, 6.

¹⁸ BAYER 1928.

3. kép: Petőháza-cukorgyár: 1–6: A badeni kultúra leletei (BELLA 1892, 346 nyomán);
1–2: fotók a BTK Régészeti Intézet adattárából

János a badeni kultúra leleteinek gyűjtésekor a soproni múzeum anyagából már badeni leletekként közölte a petóházi edényeket.¹⁹

BIZONYTALAN VAGY NEM BADENI KORÚ TEMETKEZÉSEK

Sopron-Szőlőskert utca

A városban a Szőlőskert utca 17. és 18. számú házak építését megelőző feltáráson összesen 29 gödröt tárt fel Gabrieli Gabriella 2011-ben. A méhkas alakú gödrökben a bolerázi időszakból nagy mennyiségű kerámia és egyéb kisleletek láttak napvilágot. Az egyik gödör alján emberi csontváz feküdt.²⁰

2021. február 12-én írtam levelet az ásatónak, pontosabb információkat kérve a csontvázról. Ezúton is köszönöm Gabrieli Gabriellának, hogy utána nézett és elküldte a dokumentációból a leírást és fotókat. Sajnos, a múzeum költözése miatt a leletanyag nem volt hozzáférhető, így a rendelkezésemre álló adatok alapján nem dönthető el a gödörben hason fekvő talált csontváz régészeti kora, ezért a temetkezést bizonytalan korúnak tartom.

Mosonszentjános-Kavicsbánya (ma: Jánossomorja)

Az MNM Archaodatabase szerint²¹ Pusztai Rezső ásatásán 1967-ben egy hamvasztásos badeni sír került elő, hivatkozásként a GyXJM Rég.Ad. 583-71 szerepelt. Kérésemre 2021 februárjában Nagy Andrea a múzeumban megnézte a dokumentációt.

Savanyú Bálinttól az alábbi információkat kaptam:

Pusztai Rezső a lelőhely területén 1967. március 21. és április 21. között végzett feltárást, mely során zömében germán és avar kori sírokat mentett meg az elbányásztól. A népvándorláskori sírok mellett említ egy hamvasztásos sírt is, azonban ő a sírt népvándorláskori (szláv) sírként azonosítja, külön kiemelve, hogy az egy darab fazék, mely a kalcinált csontok mellől előkerült, nem őskori jellegű... Valószínűleg tévedés lehet a közhitelesbe bekerült rézkori hamvasztásos sír, a szláv (jellegű) sírt sorolhatták tévesen rézkorinak, már csak azért is, mert a közhitelesben nem szerepel a hamvasztásos népvándorláskori sír a jelenségek között.

Ezúton is köszönöm Nagy Andrea és Savanyú Bálint segítségét, a sír tehát nem badeni korú.

A mai vármegye területéről ismertté vált négy temetkezés a badeni kultúra első felére keltezhető, csontvázas sír, a késői badeni időszakból egyelőre nem ismerünk innen sírokat. Szabályos temetkezésnek tekinthetjük a Győr-Ritter-féle földről ismert sírt, a többi emberi maradvány települési gödörből vagy ismeretlen körülmények között került elő. Győr-Moson-Sopron vármegye késő rézkori temetkezéseiből a nagyfokú bizonytalanság miatt nem történt bioarcheológiai mintavétel, és a hagyományos antropológiai meghatározást sem találtuk meg a publikációkban.

¹⁹ BANNER 1943, 126, I. tábla 24–26; BANNER 1956, Taf. I. 5–6, 12. A lelőhelyet említi még PATAY 1938, 14, 75. lh; NEVIZÁNSKY 1985, 267–268; SACHSSE 2010, Teil 2, Kat. Nr. 134, 87, Taf. 122D; HORVÁTH 2004, 74. Horváth T. irodalmi hivatkozás nélkül ír a lelőhelyről. Telepet és „vázás sírokat” említi a badeni temetkezések felsorolásánál. A telep vaskori, a sírok kelta temetkezések, mindössze egy késő rézkori sír volt a lelőhelyen.

²⁰ RKM 2011, 311. lh.

²¹ <https://archeodatabase.hnm.hu/hu/node/11190> [megtekintés dátuma 2023.08.21].

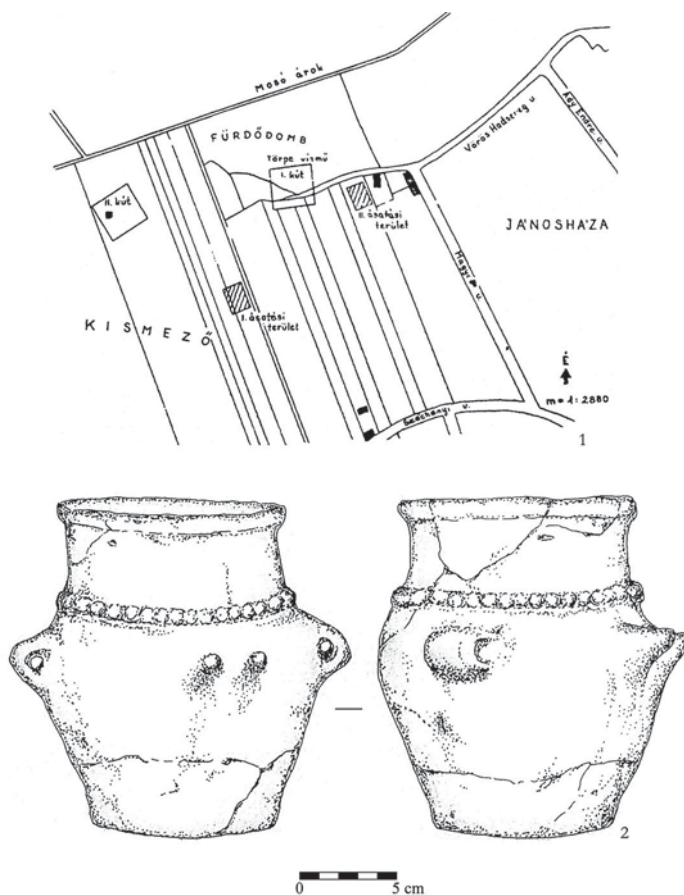
2. Vas vármegye

JÁNOSHÁZA-Fürdődomb

jelképes sír?, SzSM

(Károlyi Mária leletmentése 1968)

1968-ban a Fürdődomb nevű határrészen (4. kép 1) földmunkák során késő bronzkori–kora vaskori urnatemetőt bolygattak meg.²² A lelőhelyen Károlyi M. végzett leletmentést. Feltárt egy badeni edényleletet, amely véleménye szerint valószínűleg jelképes sír lehetett. Későbbi közleményében késő rézkori temetkezésről ír: „1968-ban ... ásatást folytattunk, amellyel az említett helyen kora vaskori raktárgödröt tártunk fel, közelében pedig egy késő rézkori temetkezést...”,²³ amelyről bővebben nem ír. Torma I. cikkéből tudható, hogy a lelőhelyen egy kebles edény is előkerült. Az edény rajzát 2004-ben megjelent munkájában közölte az ásató (4. kép 2).²⁴

4. kép: Jánosháza-Fürdődomb. 1: A feltárás térképe (KÁROLYI 1971, ásatási helyszínrajz);
2: a lelőhelyen előkerült kebles edény (KÁROLYI 2004, 79. kép)

²² RégFüz Ser. I. 22 (1969) 11.

²³ KÁROLYI 1971, 456.

²⁴ TORMA 1973, 508; KÁROLYI 2004, 69, 79. kép 3. A lelőhelyet említi még BONDÁR 2002, 13.

SÁRVÁR-Faképi-dűlő

1 zsugorított sír, SzSM

(Farkas Csilla ásatása 2002)

A Sárvárt északról elkerülő 84-es számú út nyomvonalán (5. lh.) végzett leletmentéskor került elő egy zsugorított csontvázas, feltehetőleg rézkori sír 2002-ben.²⁵

A sírt Farkas Cs. közölte. A temetkezést egy bolygatott koponya jelezte. A feltárt sírgödörben medencétől lefelé már *in situ* helyzetű volt a D–É-i tájolású, baloldalra fektetett csontváz. A sírban köeszközök, két nyílhegy, csontbogozó és egy gyöngy volt, kerámia mellékletet nem találtak.²⁶ A lelőhelyen több korszak anyagát is feltárták, edénymellékletek hiányában a sír korát az ásató a késő rézkor, kora bronzkor időszakára keltezi.²⁷ Az antropológiai meghatározást Tóth Gábor közölte, eszerint 20-30 éves férfi volt a halott. Tóth Gábor badeninek határozta meg bizonyos jellegzetességei alapján.²⁸

BIZONYTALAN VAGY NEM BADENI KORÚ TEMETKEZÉSEK**Celldömölk-Sághegy**

Banner János a badeni leletek országos gyűjtése során 1939-ben a dunántúli magángyűjteményeket is felkereste. Celldömölkön vette fel Lázár Jenő bányagazgató régészeti leleteinek adatait. Néhány leletet publikált is ebből,²⁹ megjegyvezve, hogy a bányagazgató gyűjteményének feldolgozása erős próbára teszi azt, aki ezzel foglalkozni akar. Ezt elsősorban a leletanyagban megtalálható formák és különleges díszítések mondatták Bannerrel, a gyűjteményben ugyanis főként ép edények és különleges edényformák is voltak, többek között egy kebles edény. Lázár Jenő rövid kiegészítést írt Banner megjelent cikkéhez. Ebből megtudjuk, hogy Banner professzor a bányagazgató távollétében dolgozott a gyűjteménnyel, így a gyűjtő nem tudta őt tájékoztatni arról, hogy mely leletek kerültek elő együtt. A rövid cikkből az is kiderül, hogy az ép edények ásatások útján láttak napvilágot együttes leletként.³⁰ Banner J. a monográfiába lényegében az előzetes közlés szövegét emelte át, azzal a kiegészítéssel, hogy Lázár Jenő bányagazgató gyűjteményét a Nemzeti Múzeum 1949-ben megvásárolta.³¹ Banner semmilyen utalást nem tett a leletek előkerülési körülményeire, nem sorolta telephez vagy temetőhöz az anyagot.³² Patay P. lelőhely-jegyzékében sincs megadva a lelőhely jellege.³³

Tompa Ferenc 1942-ben megjelent munkájában azonban már határozottan urnasírokként említi a sághegyi urnákat is:

„Azóta újabb adatok is állanak már rendelkezésünkre, amelyek... azt bizonyítják, hogy a bádénai kultúra vándor népessége útjában megismerkedett a halotthamvasztó urnatemetkezéssel is, és ennek az új rítusnak nálunk a bádénai kultúra volt az első terjesztője. Fonyódon, valamint a Sághegyen, sőt a Budapesthez közel fekvő esztergommegyei Unyon is találtak bádénai urnasírokat.”³⁴

Így került be a lelőhely a temetkezések sorába, amelyet nagyon találóan fogalmazott meg Ilon Gábor: *„A Ság-hegyi Pécel-badénai temetkezéseket csak több, feltűnően ép edény alapján feltételezzük.”³⁵*

²⁵ RKM 2002, 264.

²⁶ FARKAS 2002, 112.

²⁷ FARKAS 2002, 116. A lelőhelyet említi még SACHSSE 2010, Teil 2, 91, Taf. 141.

²⁸ TÓTH 2002; TÓTH 2011, 99.

²⁹ BANNER 1940a, II. tábla 2–9; BANNER 1941, III. tábla 1–16, IV. tábla 1–6; BANNER 1941a, II. tábla 18–25.

³⁰ LÁZÁR 1941, 240. (Mai szóhasználattal: leletegyüttes vagy edénydepot lenne.)

³¹ Az MNM. 22/1950.1–12. alatt beletárolt tárgyak bronzkoriak.

³² BANNER 1956, 8. lh, 20–21, Taf. II. 14–17, 19–30.

³³ PATAY 1938, 14, 81. lh.

³⁴ TOMPA 1942, 30.

³⁵ ILON–SÜMEGI–BODOR 2006, 299.

Hogy mennyire igaza van Ilon Gábornak, ezt egy nemrégiben a kezembe került munka is alátámasztja. A területet nagyon jól ismerő helytörténész, Dr. Lengyel Pál gimnáziumi tanár ezt írta: *A Sághegyről sajnos eddig sem régebbi, sem a péceli kultúra korabeli sírt nem ismerünk.*³⁶

... Nem ismeretes, hogy mikor és ki őrizte meg, vagy kezdte gyűjteni először a sághegyi leleteket. A bazaltot 1911 után kezdték gyors ütemben kitermelni, de az őstelepek a bányászással kapcsolatos feltárása csak 1931-ben kezdődött meg, az előző 20 esztendő alatt azonban a telep nagyobbik része már megsemmisült, az épen maradt leleteket széthordták, azokat szerencsés esetben elküldték múzeumba, vagy iskolák, vagy magánszemélyek megőrizték, gyűjtötték. A magángyűjtők között élenjárt dr. Holéczy Zoltán főorvos. Tájémuzeum létrehozását is tervezték 1932-ben, de a terv nem valósult meg. Rajongó gyűjtője a leleteknek Kovács István Celldömölk, II. kerületi lakos is. A leletanyag zömének megőrzője, feltárója és tudományos feldolgozója dr. Lázár Jenő gépészmérnök volt, ... A hegytető nyugati oldalának leleteit az 1930–38-ig terjedő időben dr. Lázár Jenő tárta fel.³⁷ A Lázár-gyűjtemény mintegy 9000 darabját az MNM vásárolta meg 1949-ben.

Ikervár-Gyári-dűlő, a Péterfa majortól keletre

A Rába folyó és a Gyöngyös-patak meanderei által kialakított területen szélérőműpark építése miatt megelőző feltárásokat végzett Nagy Marcella 2010-ben. A 6030 m²-en feltárt 346 objektum nagy része a Baden–Kostolac időszak emlékeit őrizte meg. Két melléklet nélküli sír is előkerült, amelyekről az ásató feltételezi, hogy a késő rézkori településhez tartoztak.³⁸

Szombathely-Zanat I/0 lh.

A lelőhely a Kozár–Borzó-patak völgyének K-i oldalán, a Trátai-dűlő D-i részén helyezkedik el az új 86-os főút nyomvonalán. A feltárt 5534 m²-nyi területen 60 objektum volt. A terület DK-i oldalán két rézkori zsugorított csontvázas sír került elő, egymástól eltérő tájolással. A női sírban a nyak tájékon két réz spirálgöngy, a férfi sírban egy bögre és a medence körül előkerült huzalkarika volt.³⁹ Az előzetes jelentések szerint a sírok a késő rézkorra keltezhetők.⁴⁰ Tóth Gábor antropológus meghatározása alapján az egyikben (48. objektum) 30–35 éves nő, a másikban (49. objektum) 30–40 éves férfi maradványa volt.⁴¹

Skriba Péter kérésre utánanézett a két sírnak. A szombathelyi régészekkel konzultálva megállapították, hogy a sírok inkább bronzkoriak (Gáta-kultúra a legvalószínűbb).

Szombathely-Táncsics Mihály u. 44.

A volt Szalézi rendház és Kollégium területén végzett próbafeltárás során, Kiss Péter ásatásán, 300 m²-en 24 régészeti korú objektum került elő, köztük a badeni kultúra telepmaradványa is. A gödrök, cölöplyukak mellett „... az előkerült calcinatumok és edénydepó temető jellegű lelőhelyre is utalnak...”⁴²

A területen 2013-ban megelőző feltárást végzett Kiss Péter és Mrenka Attila, melynek során több korszak, köztük a badeni kultúra településmaradványait is feltárták, temetkezésekről azonban nem adtak hírt.⁴³

³⁶ LENGYEL 1965, 39.

³⁷ LENGYEL 1965, 27.

³⁸ RKM 2010, 243.

³⁹ RKM 2008, 297.

⁴⁰ SKRIBA 2010, 25.

⁴¹ TÓTH 2011, 100–101.

⁴² RKM 2009, 361.

⁴³ RKM 2013, 124–125.

Vas vármegyében megtalálhatók a késő rézkor mintegy fél évezredének emlékei, de temetkezésekben rendkívül szegénynek tekinthető. A területen egy jelképes sírt tekinthetünk valós temetkezésnek (Jánosháza-Fürdődomb). A többi lelőhely jellege és/vagy kora bizonytalan. A projektben nem történt bioarcheológiai mintavétel a területről.

A mai Vas vármegyére jellemző az „edénydepók” megléte, amelyet a több ép edény előfordulása alapján, lényegében Tompa Ferenc után, tartottak temetkezéseknek, annak ellenére, hogy semmilyen emberi maradványt nem találtak bennük vagy körülöttük (ld. Celldömölnél részletesebben és külön fejezetben is a jelen kötetben).

3. Veszprém vármegye

FELSŐÖRS-BÁRÓKERT

telep és 1 zsugorított sír, VBM

(Regenye Judit leletmentése 2013 és régészeti megfigyelés 2014)

Felsőörs-Bárókerten egy nagyobb terület felparcellázását megelőzően a kijelölt telkeket közművesíteni kezdték 2008-ban. Ennek során Regenye Judit megelőző feltárást végzett, jelentős, a neolitikumba tartozó leletanyag és a lengyeli kultúrába sorolható település került elő, néhány lengyeli sírral.⁴⁴

2013-ban újabb feltárásokra került sor a területen. A felsőörsi csapadékvíz elvezetés beruházásához kapcsolódó régészeti megfigyelés során a Bárókert utcában húzott 145 m hosszú, 140 cm széles árokban összesen 14 objektum vált láthatóvá, amelyből 11-et lehetett feltárni. Az objektumok nagyobb része a lengyeli kultúrához tartozik. Az árok középső szakaszán egy nagyobb lengyeli gödörbe ásva került elő egy zsugorított csontvázas badeni sír egy kis bögre melléklettel. A sirt egy nagyobb edény töredékeiből álló cserépréteg borította. A sír nem volt teljesen feltárható.⁴⁵ Rác Piroska az „SE 16” jelű zacskóban két felnőtt alsó végtagjainak maradványát határozta meg a veszprémi múzeum raktárában 2022. május 19-én, a bögre mellékletet nem láttuk.⁴⁶

KÖVESKÁL-SZŐLŐHEGY

sír?, MNM 84.1871.1–8.

(Kápolnay István ajándéka)

Kápolnay István ajándékaként került a Múzeumba „...88 db gyöngy, bögrékkel, kőszekerczével, és 11 db apró vörösréz hengerkével...” A leleteket először Hampel József említette.⁴⁷ Banner J. monográfiájában nem Hampelre, hanem Patayra hivatkozva⁴⁸ szerepelnek a leletek, amelyek az MNM feljegyzései szerint szórványként rögzítettek.⁴⁹ Banner J. egy talpas serleget és egy kis függeszthető edényt közölt csak a leletegyüttesből, amelyekkel már korábban is foglalkozott, elsősorban a díszítésük miatt.⁵⁰ Később csak a topográfia említi a leletek egy részét, eszerint Köveskál határában a szőlőhegyről, közelebről meg nem határozható helyről kerültek az MNM-be leletek.⁵¹ A teljes leletegyüttesrel, amely 5 edényből, 1 kőbaltából, 1 gyöngysorból és vörösréz hengerekből állt Bondár M. foglalkozott ismét. Közölte az MNM-ben még meglévő leleteket, és – a hiteles körülmények között előkerült, hasonló mellékletű sírok alapján – a köveskáli leletegyüttest is temetkezésnek határozta meg.⁵²

⁴⁴ RKM 2009, 178. lh, 207.

⁴⁵ RKM 2013, 64. lh, 40.

⁴⁶ Köszönöm Regenye Judit és a Múzeum dolgozóinak segítségét a régészeti és embertani anyag előkészítésében. (Az SE a Stratigráfiai Egység rövidítése az előírt dokumentációban).

⁴⁷ HAMPEL 1895, 43.

⁴⁸ PATAY 1938, 114. lh, 15.

⁴⁹ BANNER 1956, 27. lh, 26.

⁵⁰ BANNER 1941a, 352; BANNER 1956, Taf. VII. 3–5.

⁵¹ MRT 1, 107, 25/** VI. t. 7–8.

⁵² BONDÁR 1987, 48, 10–11. kép. A lelőhelyet említi még SACHSSE 2010, Teil 2, Kat. Nr. 90, 56, Taf. 85A.

TIHANY-Újlak

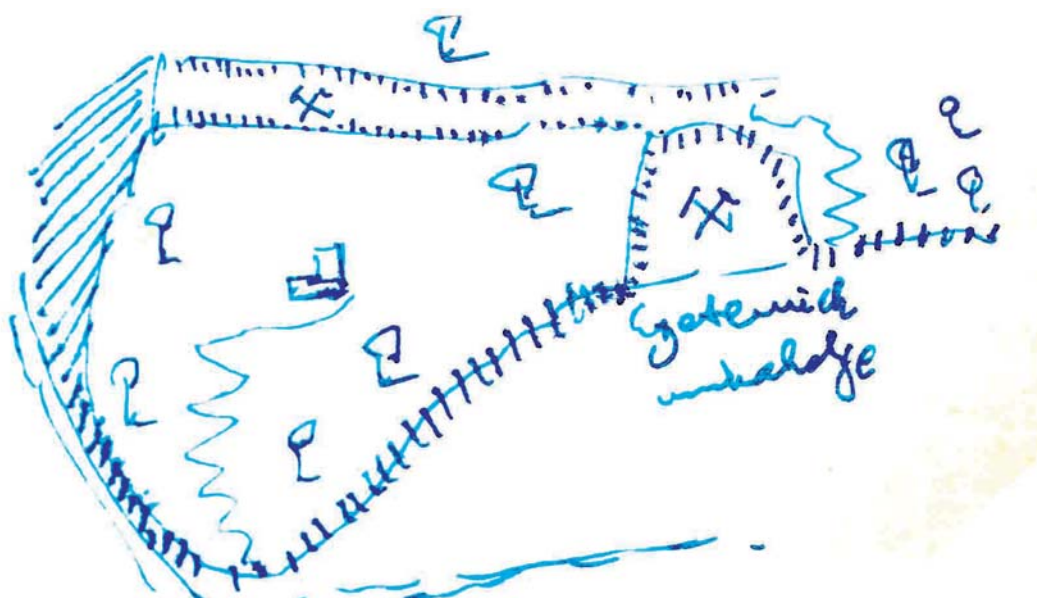
sír? KBM, SzMFM, MNM 30/1941.

(útépítéskor, Schleisner János gyűjtése 1941)

A Tihanyi-félsziget D-i végénél, a révnél⁵³ és az ahhoz nagyon közeli, attól É-ra lévő dombon az újlaki templomrom⁵⁴ környékén különböző építési munkáknál több ízben találtak régészeti leleteket, köztük badeni cserepeket is. A leleteket több múzeumba (Keszthely, MNM és Szeged) vitték be a találók.

Az MRT összegzése szerint a camping⁵⁵ területén több alkalommal is előkerültek különböző edénytöredékek, így a szegedi egyetemisták önkéntes munkatáborának helyszínén is.⁵⁶ Az 1941-ben az MNM-be küldött cserepek is a badeni kultúra leletei voltak.⁵⁷ Ugyanebben az évben Schleisner János szegedi egyetemi hallgató útépítés alkalmából több jellegtelen edénytöredéket és két edényt – egy díszített talpas serleget és egy kétfülű fazekat – vitt a szegedi múzeumba,⁵⁸ a fazék a balatoni csoporthoz tartozó leletnek bizonyult.⁵⁹

Dornyay Béla utazásai, anyaggyűjtése során helyszínvázlatot készített a tihany-újlaki lelőhelyről is (5. kép),⁶⁰ a leletek nagyobb részét a keszthelyi múzeumban helyezte el azzal a szándékkal, hogy majd

5. kép: Tihany-Újlak. Dornyay helyszínrajza (KBM Adattár 57.1193.1)

⁵³ MRT 2, 45/16. lh.

⁵⁴ MRT 2, 45/17. lh.

⁵⁵ Tihanyban ma már nincs kemping, ez valószínűleg a Club Tihany területén lehetett, az újlaki templomrom is innen közelíthető meg.

⁵⁶ MRT 2, 45/16. lh, 198.

⁵⁷ MRT 2, 45/16. lh, 198. MNM leltárkönyvben: 30/1941. (márc. 31) „Két drb edénytöredék (Nyakrész, gömbölyű fenékrész). Badeni kultúra. (kora rézkor). Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Önkéntes Munkaszolgálatos Parancsnokság küldeménye. Iktatószám: 103/1939.” RÖ 1958, RÖ 1997. Az MNM-ben csak a gömbölyű fenékrészt találtam, a másik töredék nem volt meg (2013. július 1).

⁵⁸ BANNER 1941a, 348, I. t. 4, 6; BANNER 1956, 29. lh, 26, Abb. 2.

⁵⁹ MRT 2, 45/16. lh, 198.

⁶⁰ KBM adattár 57.1193.1. Köszönöm Havasi Bálint igazgató úr segítségét, és Major Katalinnak a KBM adattárosának, hogy az A6 méretű 106 oldalas naplóból kikereste és elküldte számomra a helyszínrajz szkennelt változatát.

eljuttatja Szegedre Banner professzorhoz, aki a badeni kultúrához gyűjtött anyagot ekkor. A háború azonban ezt megakadályozta.⁶¹

A leletekről nem tudható, hogy telepről vagy sírból származnak-e. Bondár M. a Balatonmagyaródon feltárt sírleletek alapján feltételezte, hogy a tihany-újlaki talpas serleg is sírlelet volt.⁶²

2013-ban a KBM kérésre megküldte Horváth László és Müller Róbert által írott ún. MRT kiegészítő kötet 85 oldalas kéziratát,⁶³ amelyben az alábbiakat találtam:

„A KBM anyagából raktárrevízió során három edény töredékei kerültek elő. A lelőhelyet leíró cédula szerint Dornyay B. hozta be 1940. július 28-án a tihanyi újlaki templomrom mellől. Az egyik mély, csaknem ép tál vállát két lapos bütyökkel megszakított benyomott pontsor díszíti. A késő rézkori badeni kultúra jellegzetes edényéről fel kell tételeznünk, hogy sírból származik. Erre utal, hogy a másik edény, mely szintén pontsorral díszített ugyancsak épen kerülhetett elő. Ez a temető a 45/16. lh. rézkori településéhez tartozhatott. Elképzelhető, hogy a telepanyag között említett ép edények ugyancsak ebből a temetőből származnak.”⁶⁴

VÁSZOLY-Kertekalja-Kis-dűlő, Buka

telep és 1 zsugorított sír, KBM 55.82.1, VBM 65.321.12.

A falu DNY-i végénél, Almádi A. házában 1940 körül kútásás közben egy zsugorított csontvázat találtak, mellette egy kannelúradíszes bögre volt. A tárgy a keszthelyi múzeumba került. A lelőhely környékén végzett terepbejárás 1965-ben Kelemen M. és Németh P. badeni fazékperemet gyűjtött, a leletek a veszprémi Bakony Múzeumban vannak leltározva.⁶⁵

VESZPRÉM-Jutasi út

telep, kultikus gödör 2 zsugorított csontvázal, VBM

(Regenye Judit ásatása 2003)

Az MRT 2, 51/21. és 51/22. lelőhellyel azonos területen Regenye Judit 2003-ban végzett megelőző feltárásán 8000 m²-t kutattak át, 573 objektum került elő, köztük késő rézkori badeni objektumok is.⁶⁶ Ezek csoportokba rendeződtek. A településen áldozati gödröket is feltárt Regenye Judit ebből az időszakból. Az egyikben egy tulok koponyája volt, a letaglózást bizonyító nagy lyukkal a fején.⁶⁷ A szarvasmarhafej fölött két gyerek tetemét találta meg az ásató, őket egymással szembe fordítva temették a gödörbe (6. kép). A sírban *infans* korú (1,5-2,5 éves) gyerekek voltak.⁶⁸ Mellékletekről nem írt az ásató. Egy másik gödörben kutyacsontvázat találtak.⁶⁹ Regenye J. megfigyelései szerint ezek a gödrök a település szélén helyezkedtek el, szabályos rendben.⁷⁰

2022. május 19-én a veszprémi Laczkó Dezső Múzeumban Rácz Piroska, Gerber Dániel és jómagam átnéztük a mintavételre előkészített humán anyagot és a gödörből előkerült kerámiát.⁷¹

⁶¹ BANNER 1956, 26.

⁶² BONDÁR 1987, 48. A lelőhelyet említi még SACHSSE 2010, Teil 2, Kat. Nr. A41, 126.

⁶³ Ezúton is köszönöm Havasi Bálint segítségét. Az MRT kieg. kézirat másolatát a BTK Régészeti Intézet Adattára is beletárolta: K-962/2013. leltári számon.

⁶⁴ MRT kieg. kézirat, 85, 45/17. lh.

⁶⁵ MRT 2, 50/1. lh, 221. A lelőhelyet említi még NEVIZÁNSKY 1985, 268; SACHSSE 2010, Teil 2, Kat. Nr. 183, 110.

⁶⁶ RKM 2003, 316.

⁶⁷ REGENYE 2017, 50. ábra.

⁶⁸ Köhler Kitti (MTA BTK Régészeti Intézet) meghatározása Regenye Juditnak.

⁶⁹ RKM 2003, 316.

⁷⁰ REGENYE 2017, 32. A lelőhelyet említi még SACHSSE 2010, Teil 2, Kat. Nr. 187, 116.

⁷¹ Ezúton köszönöm Regenye Juditnak a sírok közlési jogának átadását, és minden anyagot, amit a feldolgozáshoz előkeresett, átadott. Köszönöm a Múzeum munkatársainak is a munkánkhoz nyújtott segítségét, kedvességét.

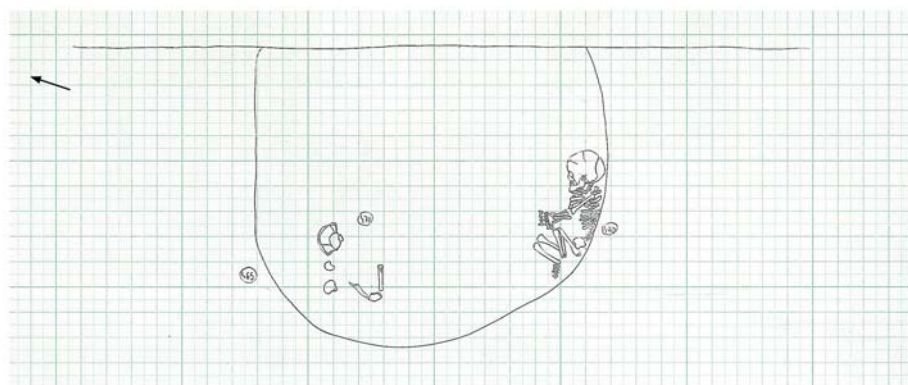
1

2

3

4

6. kép: Veszprém-Jutasi út. 1: A 469. objektum; 2–3: az objektumban talált 471. és 470. számmal jelölt két gyermek; 4: a kettős gyereksír rajza (Regenye Judit ásatási dokumentációjából)

A neolit korú gödörbe ázott 469. objektumból a közölt tulokkoponyán kívül késő rézkori leletek kerültek elő: jól kiégetett, vékony falú tálak belső oldalán kannelúzott peremtöredékei (8. kép 1, 3), kisméretű, kannelúras hasú bögrék maradványai (7. kép 2, 5–6), nagyobb korsók oldal- és fültöredékei (7. kép 1; 8. kép 2), amforák díszítetlen és zeg-zug mintával díszített vöröses színű oldaltöredékei (7. kép 4), benyomkodott díszű fazékperemek (7. kép 3; 8. kép 4–5) és néhány kőeszköz.

Regenye Judit szíves közlése szerint a 469. objektumban volt a két gyermek (az ásatási rajzon 470. és 471. számmal jelölve: (6. kép 4) maradványa, a múzeumban 10. és 11. sírként csomagolva. A 470. számú csontvázból vett mintát Rác Piroska. A korhatározás elkészült: SUERC-106967.

BIZONYTALAN VAGY NEM BADENI KORÚ TEMETKEZÉSEK

Balatonkenese-Akarattya I.-Alagút

A lelőhely 1908 óta ismert. A falszerűen magas partot Akarattyanál mély völgy szakítja meg. Ennek Ny-i oldalán Laczkó Dezső gyűjtött őskori cserepeket 1908-ban. 1934-ben, majd 1935-ben a vasúti alagút építésének földmunkái miatt Rhé Gyula ázott a lelőhelyen.⁷² Az ásatások során zsugorított csontvázak sírok is előkerültek,⁷³ mellékletek hiányában azonban csak feltételesen köthetők a badeni kultúrához.⁷⁴ Patay P. is említi az adatot a veszprémi múzeum leletei között.⁷⁵ Banner J. szerint a leletek között egyetlen ép darab sincs,⁷⁶ összetétele azt mutatja, hogy telepről van szó. Ezt támasztja alá a legnagyobb edény kibontása alkalmával készült fénykép is.⁷⁷ Rhé Gy. adatai alapján Regenye Judit segítségével az alábbiakat lehetett kideríteni: a hivatkozott üvegnegatívok megvannak a VBM-ban. A meghatározás szerint mindegyik Balatonakarattya, „Őskori kettős sír. Zsugorított férfi és szétdarabolt nő” (9. kép 1–2). Melléklet nélküli sír, kora bizonytalan.⁷⁸

Balatonrendes-Ábrahámhegy

A lelőhelyen Tóth Endre szőlőjében csontvázak sírokat találtak 1956-ban. A szőlőforgatásnál előkerült foltokban a badeni kultúra cserepei is előkerültek. A területen római település is volt és itt állott Ábrahámhegy középkori temploma is.⁷⁹ Nagyon valószínű, hogy a sír a templomkörüli középkori temető egyik sírja volt.

Zalagyömörő-Szociális Otthon temetője

A községtől DK-re, a nyírlaki szociális otthon temetőjében 1966-ban sírásnál őskori edényeket találtak.⁸⁰ Bakay Kornél–Füzes Miklós–Sági Károly helyszínelése után egy kis edény bekerült a keszthelyi múzeumba,⁸¹ a többi elkallódott. Az edény a bolerázi csoport jellegzetes emléke, ép állapota miatt a topográfia szerzői feltételezik, hogy sírből kerülhetett elő. A helyszíni szemle során az egyik frissen ázott sír kidobott földjében további bolerázi töredékeket találtak.

⁷² MNM Adattár 130.K.III. és 45.A.I.

⁷³ VBM Adattár 66–70. fotónegatív.

⁷⁴ MRT 2, 8/11. lh, 52.

⁷⁵ PATAY 1938, 15, 111. lh.

⁷⁶ BANNER 1956, 35, Taf. V. 12–14, Taf. IX. 33–42, 45, 47, 49, Taf. X. 1, 3.

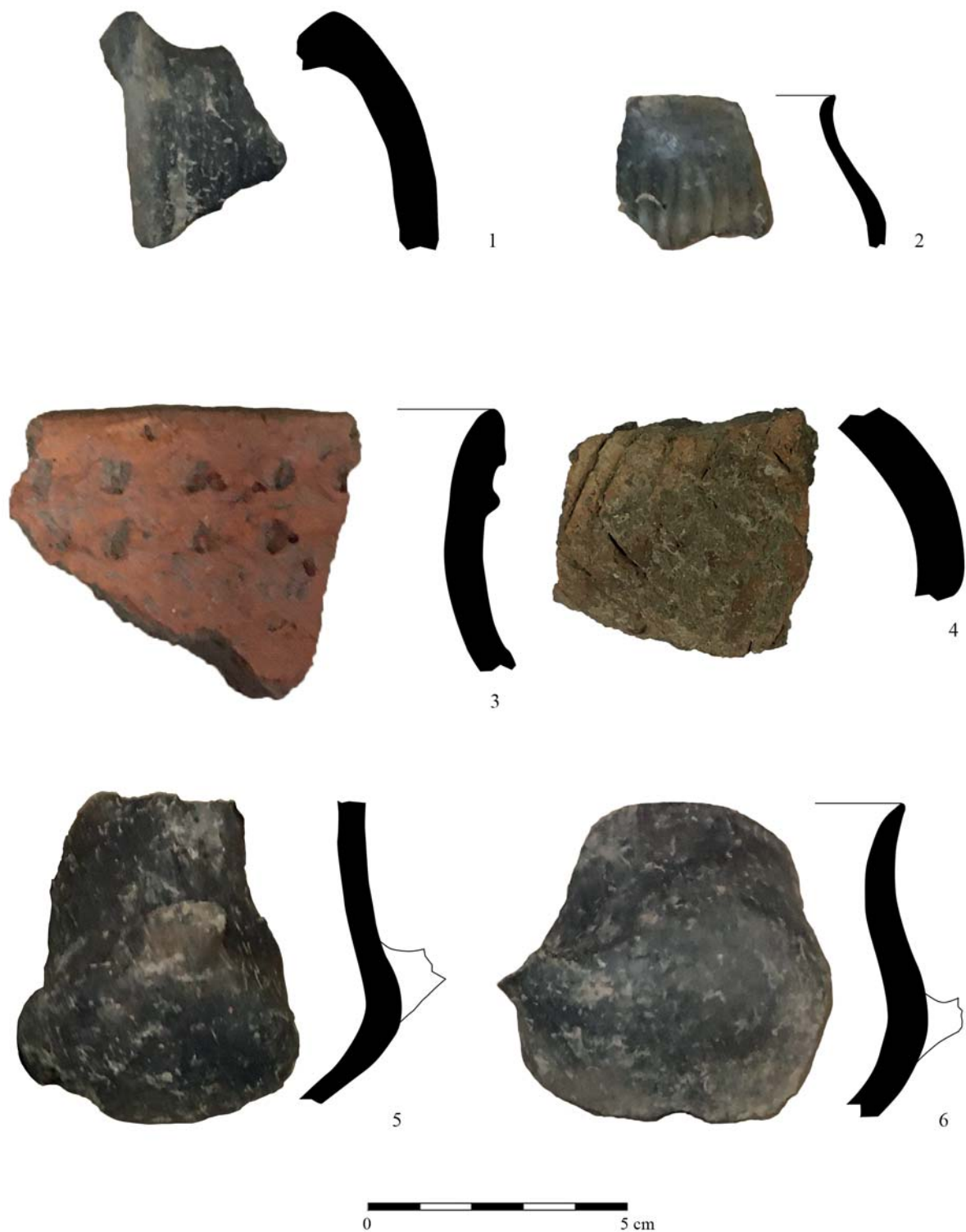
⁷⁷ BANNER 1956, Taf. X. 3. A lelőhelyet említi még SACHSSE 2010, Teil 2, Kat. Nr. A4, 119.

⁷⁸ Ezúton is nagyon köszönöm Regenye Judit önzetlen segítségét.

⁷⁹ RégFüz Ser. I. 9 (1958) 3. A lelőhelyet említi még SACHSSE 2010, Teil 2, Kat. Nr. 19, 15.

⁸⁰ MRT 3, 67/4. lh, 262. A lelőhelyet említi még SACHSSE 2010, Teil 2, Kat. Nr. A49, 128.

⁸¹ MRT 3, 86. kép 20.

7. kép: Veszprém-Jutasi út. Válogatás a 469. objektum késő rézkori leleteiből
(Fotó: Bondár Mária, rajz: Éber Magda)

8. kép: Veszprém-Jutasi út. Válogatás a 469. objektum késő rézkori leleteiből
(Fotó: Bondár Mária, rajz: Éber Magda)

1

2

9. kép: Balatonkenese-Akarattya I.-Alagút (VBM Adattár üvegnegatívról)

A Bakony és a Balaton-felvidék minden korszakban meghatározta az emberi települések létrejöttének környezetét. A különböző tájegységek más-más gazdasági tevékenységre voltak alkalmasak.

A terület a késő rézkor félévezredes időszakában is lakott volt, de csak nagyon laza szerkezetben. A korabeli népsűrűség lehetővé tette, hogy a kislétszámú telepek békésen megbújjanak a hegyvidéken, vagy elnyúljanak a nagy tó partján.

A mai közigazgatási területről kevés temetkezést ismerünk, ezek többsége a Zala és Somogy vármegyét is érintő Kis-Balaton térségében található. Jellemző a kettős, vagy többes temetkezés és a nagyon rossz megtartású részleges emberi maradványokat megőrző sírok. Több lelőhelyen hamvasztásos temetkezés is előkerült, vagy az ép edény alapján feltételezték ezt a korábbi kutatások során a régészek. A szisztematikus topográfiai kutatások⁸² és autópályás nagyberuházások építését megelőző feltárások sem változtatták meg ezt a képet. Sajnos ebből fakad, hogy bioarcheológiai mintavételt egy lelőhelyen végezhetünk.

⁸² MRT 1; MRT 2; MRT 3; MRT 4.

4. Zala vármegye

ALSÓPÁHOK-Paptag (MRT 1, 1/4. lh.)

telep és gödörben csontvázás sír, KBM

(Havasi Bálint ásatása 2007–2008)

A Hévíz-domb Ny-i lejtőjén, a Páhoki-pataktól K-re kijelölt területen, a Termál hotel építését megelőző próbafeltáráson Havasi Bálint 2007-ben 68 objektumot tárt fel. Ezek egy része a badeni kultúra telepének maradványa volt.⁸³ Egy 110 cm mély késő rézkori objektum alján bal oldalára fektetett, megközelítőleg É–D-i tájolású, melléklet nélküli zsugorított női csontvázat is talált az ásató. A hulladékgyödör aljára „dobott” testet nagy valószínűséggel a halotti áldozati kultusz egyik elemének tartja Havasi Bálint.⁸⁴ A késő rézkori telep az MRT 1, 1/6. lelőhellyel azonos.⁸⁵

BALATONMAGYARÓD-Hidvégpusztá

4 csontvázás sír (1 kettős sírral), NTGyM

(Horváth László ásatása 1986)

Balatonmagyaród-Hidvégpusztá, Déli rév lelőhelyen, 1986-ban a kis-balatoni leletmentés keretében a badeni kultúra 4 sírja került elő (*10. kép*),⁸⁶ köztük egy kettős sír is (*11. kép 1*). A kettős sírban egy 40-55 év közötti férfi és egy 22-25 év körüli nő csontvázat tárt fel Horváth László.⁸⁷ A férfi jobb vállánál széttört kannelúrás korsó volt (*11. kép 2*),⁸⁸ mellkasán zöld patinafoltot figyelt meg az ásató. A nő nyaka körül fehér és piros színű hengeres gyöngyök és csigák voltak (*12. kép*),⁸⁹ és ugyancsak zöld patinafoltot figyelhettünk meg. A 3. sírba egy idősebb nőt temettek, melléklete egy nagy méretű tárolóedény darabja volt.⁹⁰ A 4. sírban egy felnőtt nő csontvázat tárták fel, melléklete nem volt.⁹¹ A sírt egy késő bronzkori gödör metszette. Az 5. sírban egy 7-8 éves gyerek csontmaradványai kerültek felszínre.⁹² Nyaka körül egy penge, hasánál kis füles bögre volt (*11. kép 3*).⁹³

Az összefüggően feltárt nagy területen, 40 000 m²-en további sírok nem voltak a korszakból, ezért a lelőhely a kultúra önálló kis temetőjeként értékelhető.⁹⁴

KESZTHELY-Fenekpusztá

telep, 1 kostolaci urnasír, KBM 65.45.9–10.

(Sági Károly ásatása 1963)

A volt Vámház és a római település erődfala közötti részen Sági Károly római temetkezéseket tárt fel 1963-ban.⁹⁵ Alattuk őskori településmaradványok (vonaldíszes, balatoni csoport, badeni kultúra)

⁸³ RKM 2007, 161.

⁸⁴ RKM 2008, 142.

⁸⁵ A lelőhelyet említi még BONDÁR 2019, 220.

⁸⁶ RégFüz Ser. I. 40 (1987) 6.

⁸⁷ BONDÁR 1987, 2–3. kép.

⁸⁸ BONDÁR 1987, 5. kép 1.

⁸⁹ BONDÁR 1987, 5. kép 3, 6. kép.

⁹⁰ BONDÁR 1987, 7. kép.

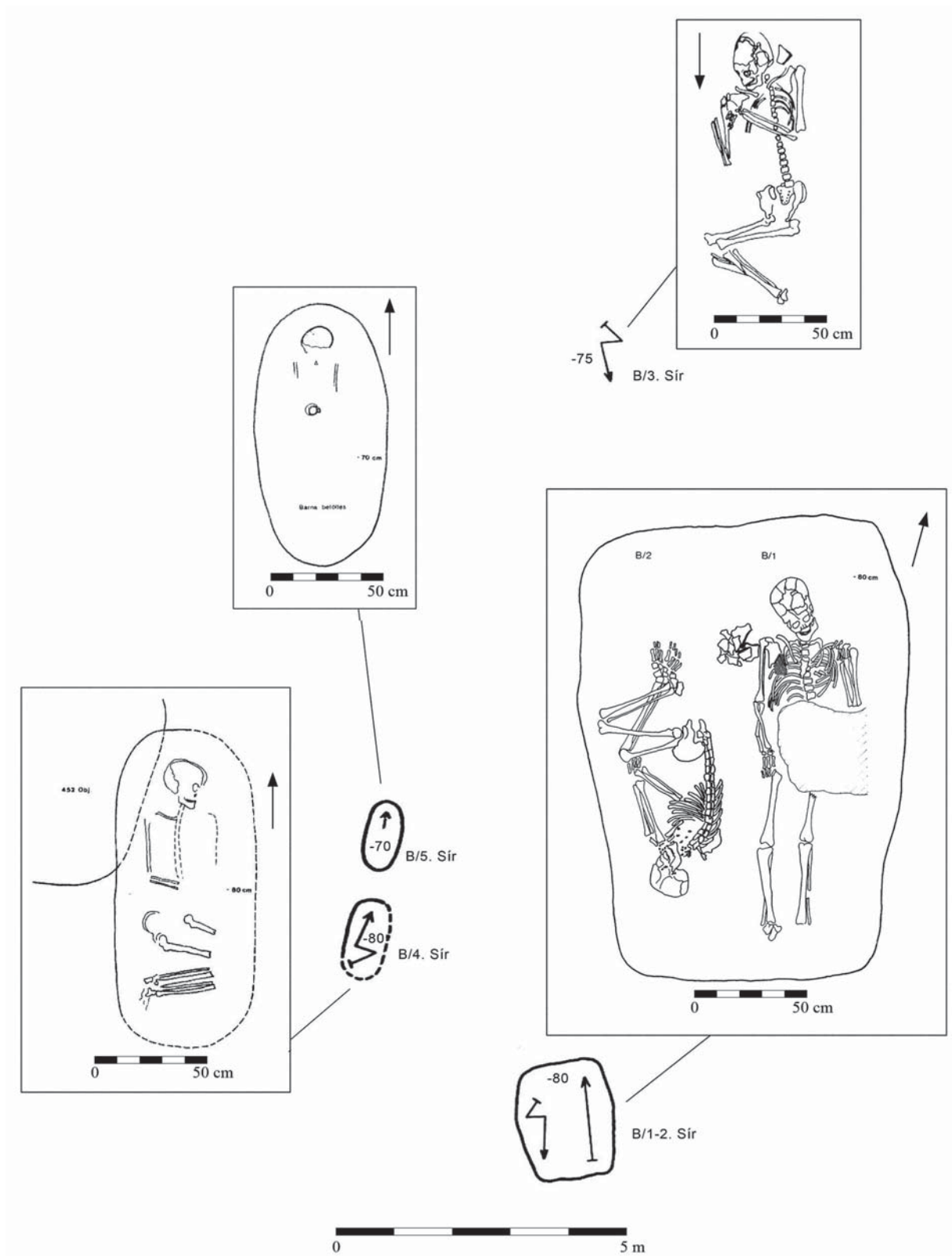
⁹¹ BONDÁR 1987, 8. kép.

⁹² BONDÁR 1987, 9. kép.

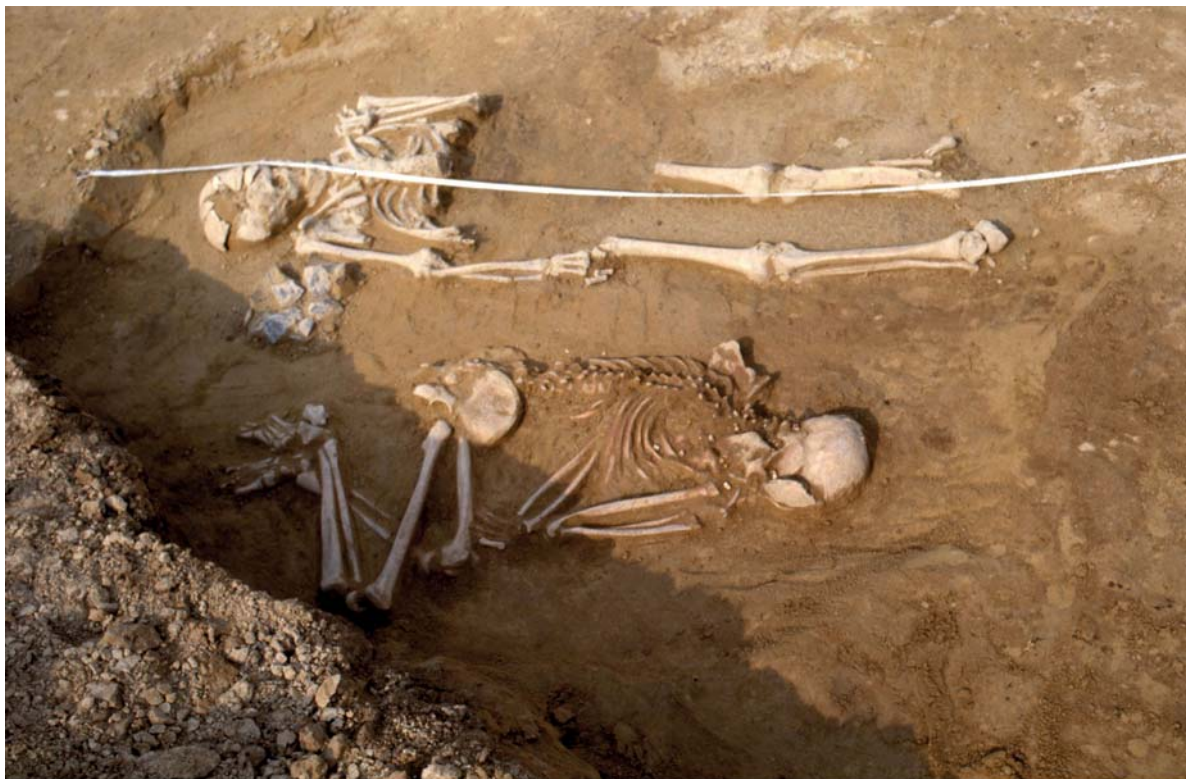
⁹³ BONDÁR 1987, 5. kép 2. A lelőhelyet említi még BONDÁR 2002, 13; SACHSSE 2010, Teil 2, Kat. Nr. 17, 14, Taf. 26–27; BONDÁR 2019, 220–221, Fig. 2.

⁹⁴ BONDÁR 1987.

⁹⁵ MRT 1, 21/30. lh, 6. t. 9, 12.

10. kép: Balatonmagyaród-Hidvégpuszta. A feltárt sírok (BONDÁR 1987, 1–2, 7–9. kép alapján)

1

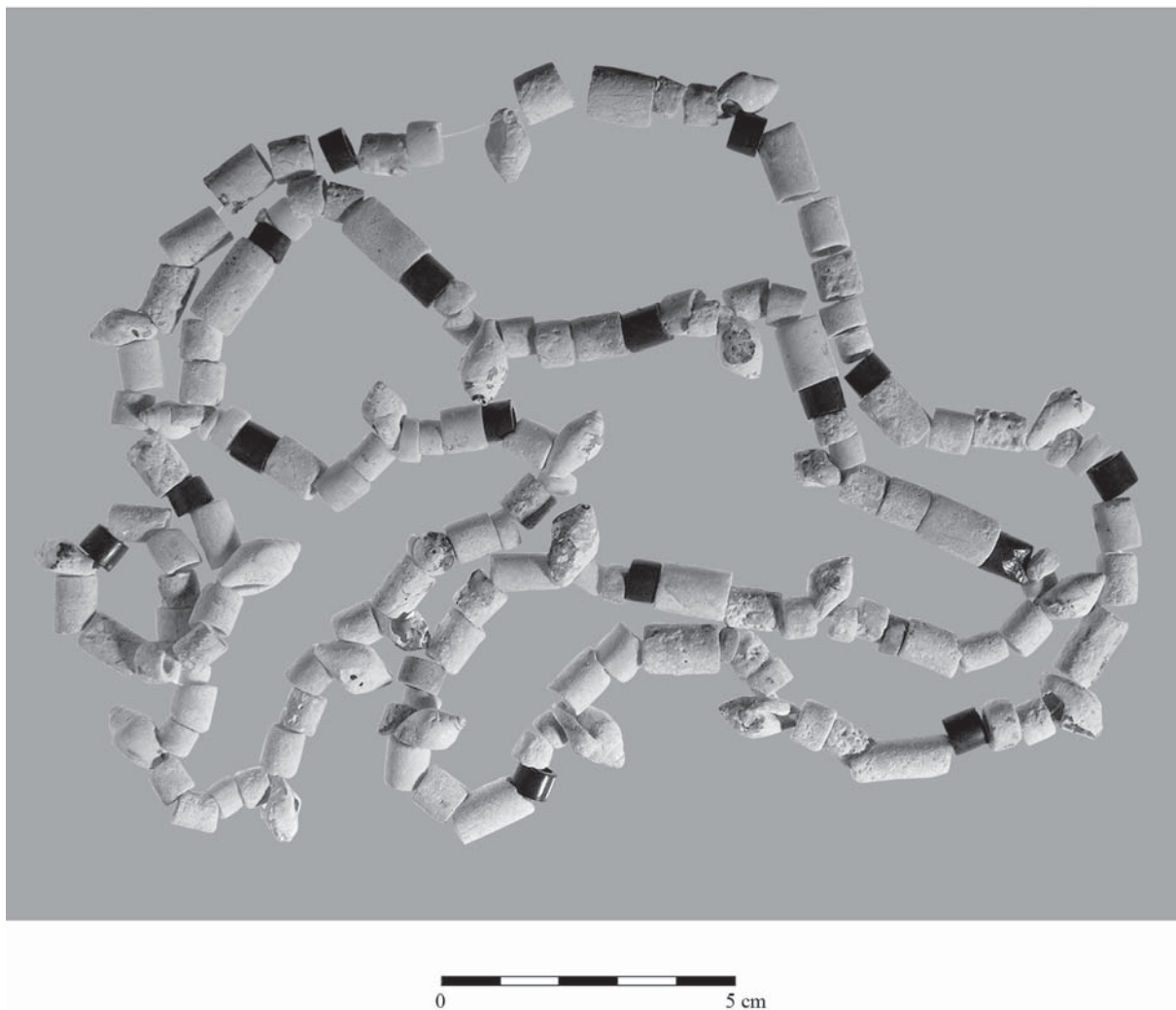
2

3

11. kép: Balatonmagyaród-Hidvégpuszta. **1:** A kettős sír (BONDÁR 2019, Fig. 2); **2:** a férfi melletti korsó; **3:** az 5. sír bögréje (BONDÁR 1987, 5. kép 1–2)

12. kép: Balatonmagyaród-Hidvégpusztá. A kettős sírban talált nő gyöngysora (BONDÁR 1987, 6. kép)

és 80 cm mélyen egy késő rézkori hamvasztásos sír volt. Sírfolt nem volt észlelhető, a hamvak az urnában voltak, amelyet egy tállal fedtek le.⁹⁶ A sír a késő badeni kultúrával párhuzamos kostolaci kultúra emléke.⁹⁷

KESZTHELY-Deák F. u.

hamvasztásos sír, KBM

(Horváth László helyszínelése 1971)

„1971 szeptemberében a Keszthelyi Agrártudományi Egyetem Termelésfejlesztési Kutatócsoportja új irodaházának alapozásakor 50 cm mélységben hamvasztásos sirt bolygattak meg. A KBM-be került töredékek egy nagyméretű edényhez tartoztak. A felfelé szélesedő, magas nyakú, levágott peremű edény hasi része erősen hiányos. A nyakon kezdődő, többször ismétlődő, bekarcolt, kampóbot alakú díszítés ráhúzódik a vállra. A töredékekből látszik, hogy nagyobb, benyomott bütykökkel megszakított,

⁹⁶ MNM Adattár XII. 126/1966. 4.

⁹⁷ BONDÁR 1984, 67–68, Abb. 2. 1, 4. A lelőhelyet említi még NEVIZÁNSKY 1985, 267; BONDÁR 1996a, 40, 11. kép; SACHSSE 2010, Teil 2, Kat. Nr. 84, 55, Taf. 83B; BONDÁR 2019, 223.

ujjbenyomásos borda is díszítette az edényt. Az érdekes edényforma a késő rézkori badeni kultúra anyagába sorolható. Az edénnyel együtt talált kalcinált csontszilánkok bizonyítják, hogy leletünk sírhoz tartozott.”⁹⁸ Sajnos, az említett leletet nem találták meg a KBM raktárában.

KESZTHELY-Római u. 25.

hamvasztásos sír, KBM 77.40.1–4.

(Horváth László 1967)

1967 márciusában a Római u. 25. sz. ház előtt 45 cm mélységben késő rézkori (badeni kultúra) hamvasztásos sírt vágta át. A helyszínelést végző Horváth László egy kancsó széles szalagfülének töredékét (13. kép 1), V-alakú bekarcolásokkal díszített kétosztatú tál oldal- és fenéktöredékeit (13. kép 2–5), egy kannelúra díszes füles bögrét (13. kép 6), és egy csaknem ép mericét (13. kép 7) gyűjtött össze.⁹⁹

KESZTHELY-Szent Miklós temető

hamvasztásos sír, KBM 77.38.1–8.

(Horváth László–Müller Róbert 1973)

A jelenleg is használt városi temetőben sírásáskor többször találtak már régészeti leleteket. 1973. február 23-án Takács József sírásó a következő tárgyakat adta át a Balatoni Múzeumnak: 6 db (két vöröses színű, három sötétszürke, egy világosszürke) különböző méretű, bikónikus orsógombot (14. kép 1, 3–7), egy lapos orsógombot, melynek széle bevagdosással díszített (14. kép 9) és néhány jellegtelen őskori kerámiatöredéket. Utóbbiak a találó elbeszélése szerint egy nagyobb tál töredékei, amelyben az orsógombokat találta. Az említett töredékek (3 db) jellegtelen, kisméretű oldalmaradványok (14. kép 8, 10), illetve egy további orsógomb töredéke (14. kép 2). A helyszíni szemle során Horváth László egy 110 cm mélységű, kör alakú beásást figyelt meg, töltelé földjében néhány kalcinált csontszilánk is volt, ami alapján hamvasztásos temetkezésnek határozta meg az objektumot, amelyet kérdőjelesen a késő rézkorra keltezett.¹⁰⁰

NAGYKANIZSA-Billa

telep és sír? NTGyM

(Horváth László ásatása 1996)

A Billa áruház építését megelőző feltáráson, 1500 m²-en 41 késő rézkori gödröt tárt fel Horváth László. A badeni kultúra két telep gödrében emberi csontokat: két kalcinált hosszúcsont darabot (3. obj.) és egy ujjperc csontot (7. obj.) is találtak.¹⁰¹ Egyéb temetkezésre vonatkozó adat nincs.

⁹⁸ MRT kieg. kézirat, 21/47. lh. A lelőhelyet említi még BONDÁR 2019, 221, 5. lh.

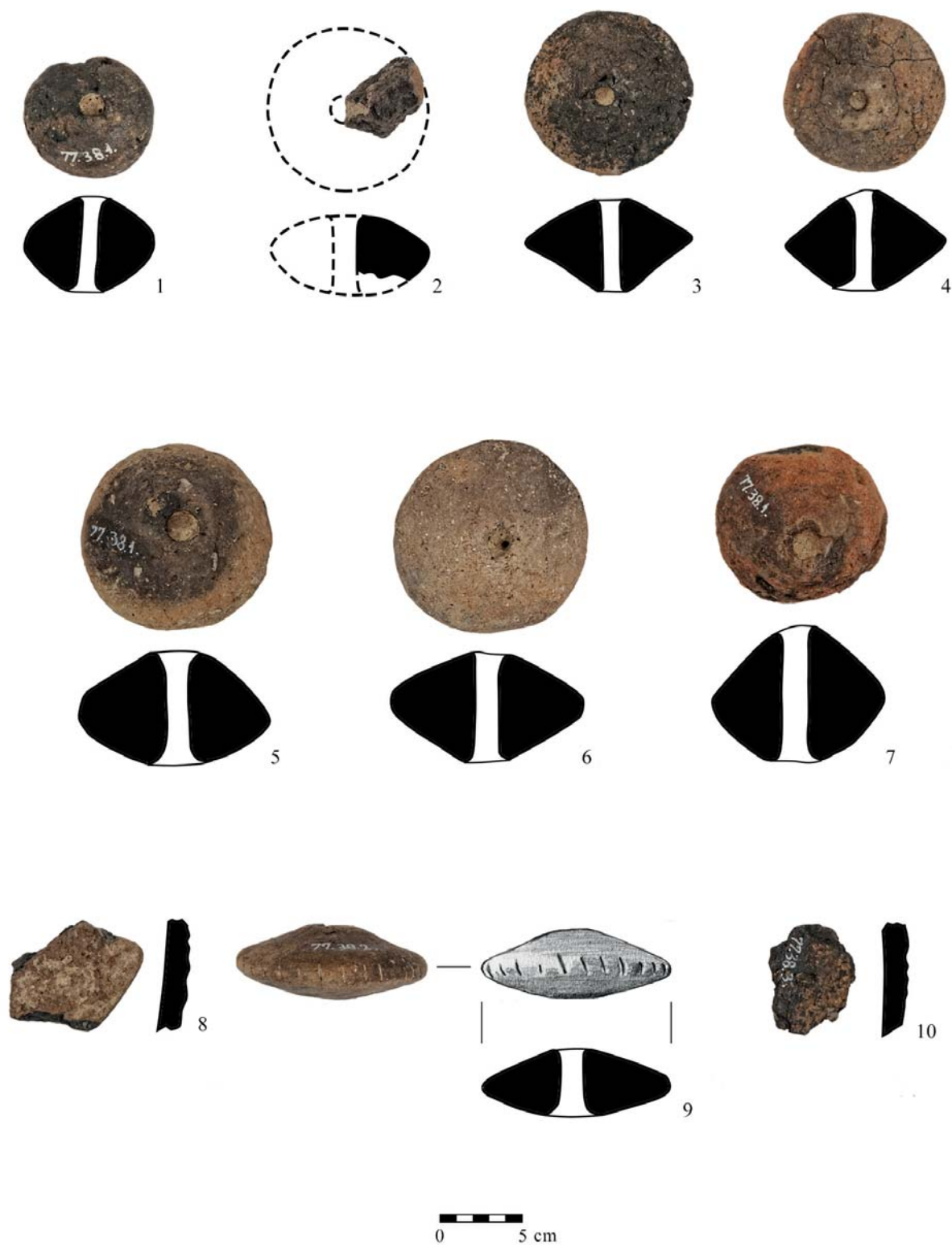
⁹⁹ A temetkezéshez tartozó feltételezett települést Horváth László a Honvéd u. 43. sz. háznál találta meg, ahol vízvezeték árok készítésekor egy gödröt bolygattak meg, amelyből a badeni kultúra leletei kerültek elő. Jellegzetes magas nyakú bögre töredéke, kannelúrázott oldaltöredék és egy ujjbenyomkodással díszített bordás peremdarab (BONDÁR 2019, Fig. 4; MRT kieg. kézirat 21/70. lh, KBM 77.49.1). A lelőhelyet említi még BONDÁR 1996a, 39, 5. lh; SACHSSE 2010, Teil 2, Kat. Nr. 85, 55; MRT kieg. kézirat, 21/69. lh.

¹⁰⁰ MRT kieg. kézirat, 21/44. lh. KBM ltsz.: 77.38.1–3. A lelőhelyet említi még BONDÁR 1996a, 39, 19. lh; SACHSSE 2010, Teil 2, Kat. Nr. A21, 122; BONDÁR 2019, 221, 4. lh, Fig. 5.

¹⁰¹ P. BARNA 2003, 98, 99. A lelőhelyet említi még VOLLNER 1996; SACHSSE 2010, Teil 2, Kat. Nr. A29, 124.

13. kép: Keszthely-Római út 25. Az összegyűjtött leletek (BONDÁR 2019, Fig. 3)

14. kép: Keszthely-Szent Miklós temető. A múzeumba került leletek (BONDÁR 2019, Fig. 5)

SÁRMELLÉK-Égenföld

telep és sírok, többes temetkezés 4 egyénnel, KBM

(M. Virág Zsuzsanna ásatása 1985)

A volt szovjet laktanya területén a Kis-Balaton vízügyi rekonstrukciójához már 1985-ben művelés alá vont területen agyaggyerő helyet jelöltek ki, amelynek folyamatos földkitermelése során leletek is előkerültek. M. Virág Zsuzsanna leletmentésekor a bolerázi időszak és a klasszikus badeni kultúra összesen 13 telepobjektumát tudta feltárni és további 13 foltját figyelte meg a kitermelésre kijelölt bánya környékén.¹⁰² A lelőhely az MRT 1, 40/1. lh.-tól D-re helyezkedik el.¹⁰³

Müller R. a Kis-Balaton kiállítás ismertetőjében említett sírokat a lelőhelyről.¹⁰⁴ Érdeklődésemre M. Virág Zs. szíves szóbeli közlésére hivatkozva említhettem a temetkezések között a Sármelléken, egy gödörben előkerült négyes temetkezést a kis-balatoni lelőhelyeket bemutató kötetben.¹⁰⁵ A sír fotója a rézkori hitvilágról írott tanulmányt illusztrálta (15. kép). A megmentett rézkori objektumok anyagából M. Virág Zs. csak a 9. gödör kerámia és fémleleteit közölte,¹⁰⁶ a többes temetkezés közöletlen.¹⁰⁷

15. kép: Sármellék-Égenföld. A gödörbe temetett halottak (BÁNFFY–BONDÁR–M. VIRÁG 2003, 29. kép)

¹⁰² RégFüz Ser. I. 39 (1986) 25–26.

¹⁰³ M. VIRÁG 1999, 1. kép.

¹⁰⁴ MÜLLER 1988, 14.

¹⁰⁵ BONDÁR 1996a, 65. lh.

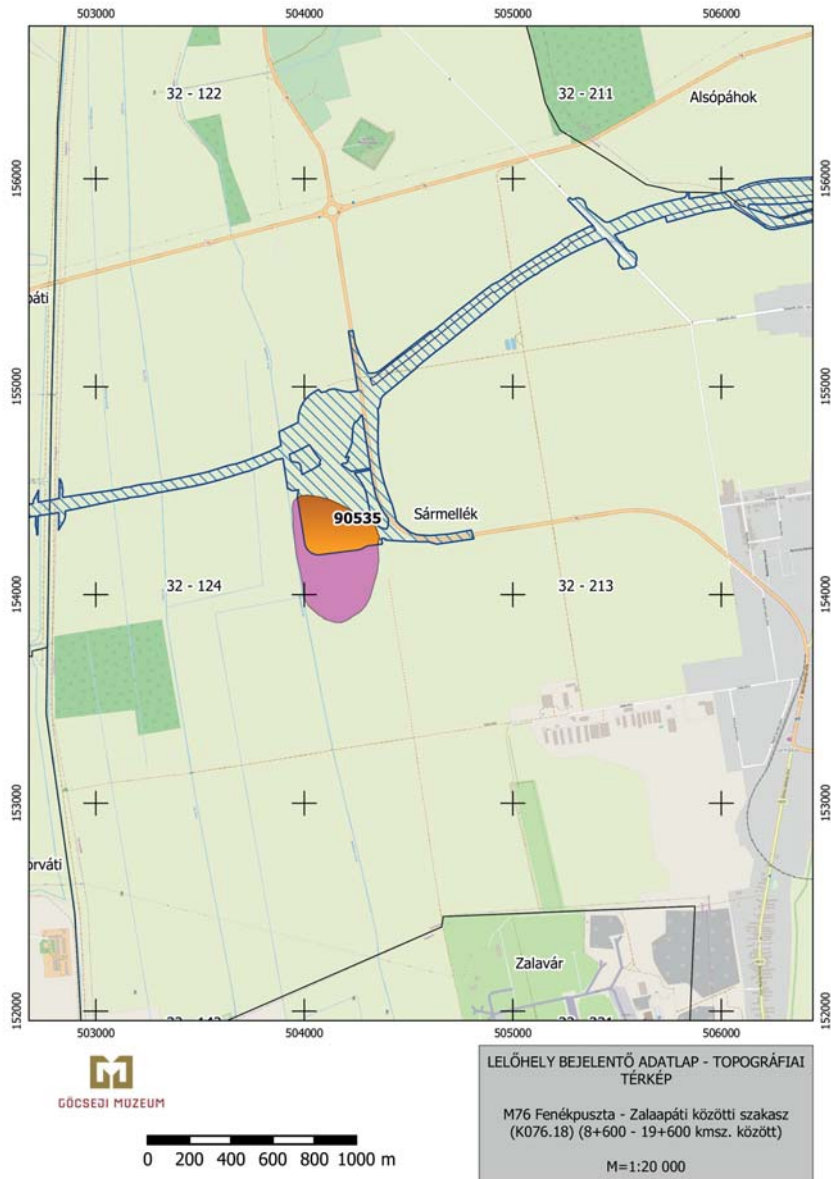
¹⁰⁶ M. VIRÁG 1999; BONDÁR 2019a, 6. tábla 1a–b, 7. tábla 5a–b.

¹⁰⁷ A lelőhelyet említi még BONDÁR 2002, 13; HORVÁTH 2004, 74; SACHSSE 2010, Teil 2, Kat. Nr. 144, 91, Taf. 138C; BONDÁR 2019, Fig. 6.

SÁRMELLÉK-Száraz eleje

gödörbe temetett 2 csontvázas sír, többes temetkezések, egy szórthamvas sír
(Eke István ásatása 2021, 2022)

A sírok ismertetését Eke István levele alapján írtam meg.¹⁰⁸ Sármelléktől Ny-ra a tervezett M76 autópálya nyomvonalán, a pihenőnek kijelölt területen végzett próbafeltárást Eke István 2021 őszén (16. kép). A kutatóárkokat az előzetes terepbejárás és a magnetométeres feltárás alapján jelölte ki a Zala árterének K-i partján. A kutatott terület DNy-i részén került elő két gödör, amelyben emberi vázakat is feltártak (STR 8 és STR 81).

16. kép: Sármellék-Száraz eleje, a lelőhelybejelentő adatlapon a feltárt terület

¹⁰⁸ Ezúton is köszönöm Eke Istvánnak, hogy a projekt rendelkezésére bocsátotta az új feltárásból származó sírokat, fotókat és topográfiai térképet a lelőhelyről.

ASTR 8 tömegsírnak bizonyult (17. kép 1). A gödörből összesen 5 váz, egy felnőtt és 4 gyermek került elő. A felnőtt volt legfelül, alatta a 4 gyerek váza változatos pozíciókban. A felnőtt feje fölött egy csont nyílhegy volt, a gyermekek közül kettő nyakában pedig mészkő(?) gyöngyökből álló nyaklánc. A gödör betöltésében szórványosan kerültek elő edénytöredékek. A tömegsírban Ráczi Piroska meghatározása szerint 20-29 éves felnőtt nő (8/1. váz), és négy, különböző életkorú kisgyerek (8/2: 5-6 éves, 8/3: 4-6 éves, 8/4: 6-7 éves, 8/5: 3-4 éves) volt.

1

2

17. kép: Sármellék-Száráz eleje. **1:** A STR 8. számú sír öt halottal; **2:** A STR 81. számú sír két halottal (Eke István ásatási dokumentációjából)

A STR 81-ben két halottat tártak fel (17. kép 2). Az egyik hason fektetett pozícióban, a bal lába behajlítva a medence alatt. Fölötte egy másik váz volt, erősen kényszeredett pozícióban. A lábai a feje fölé voltak hajlítva, mintha „hátrabukfencezne”. A halottak mellett mellékletet nem találtak, csak szórványos edénytöredékeket, és egy kupacban rossz megtartású állatcsontot.

A kettős temetkezés egy 20-29 éves nő (81/1) és egy 10-11 éves gyermek (81/2) vázát tartalmazta.

A STR 81-től D-re kb. 3 m-re egy szórthamvas sír is előkerült (STR 83). Ebben a gödörben nagy mennyiségű edénytöredék, egy őrlőkő, két nagyobb kő, csonttöredékek és emberi fogak voltak. A hamvasztásos sírban egy 20-39 éves felnőtt maradványait azonosította Rácz Piroska, amelyek mintavételre alkalmatlanok voltak.

Ezekről az objektumokról K-re előkerült egy szórthamvas sírnak meghatározott (STR 62) objektum – amelynek betöltéséből pattintott nyílhegyek, egyéb pattintékok és nagy mennyiségű díszített edénytöredék is előkerült köztük sok apró csontszilánkkal – antropológiai vizsgálatánál kiderült, hogy a csontszilánkok nem emberi maradványok voltak.

A STR 226. objektumban egy melléklet nélküli, „hátrakötött sarkú” felnőtt nő feküdt. A sírról nem tudunk többet, bizonytalan korú gödörtetemnek tekintjük.

Az emberi csontokat Rácz Piroska vizsgálta, az állatcsontokat Gál Erika nézte át. A STR 8/1 és 8/4, továbbá a STR 81/1 vázból radiokarbon korhatározás készült Glasgowban (SUERC 106968–106970).

ZALASZENTIVÁN-Nagyfaludpuszta

1 csontvázas kettős sír, ZGM 86.7.1.

(Vándor László helyszínelése 1973)

A TSz-major területén 1973-ban építkezéskor egy, valószínűleg kettős sírt találtak a ledózerolt területen. A sírt teljesen szétdúlta a gép, csak egy tál töredékét menthette meg Vándor László, aki a temetkezést bronzkorinak tartotta. Megfigyelése szerint kettős sírből került elő a tál, amely a két csontváz között feküdt.¹⁰⁹ Az említett táltöredék valójában egy bolerázi díszített tálból származik, a sír késő rézkori.¹¹⁰

BIZONYTALAN VAGY NEM BADENI KORÚ TEMETKEZÉSEK

Balatonmagyaród-Kiskányavár B

Balatonmagyaród határában a Kis-Balaton rekonstrukciós munkálatai keretében a tervezett kilátóhoz és szabadidőközpontozóhoz parkolót építettek. A Kiskányavár nevű dűlőben lévő területen 1982 óta végzett leletmentéseket Horváth László. A és B lelőhelyet különböztetett meg a dűlőút két oldalán.

A B lelőhelyen 1984 novemberében a kilátóhoz vezető út D-i oldalán 60×50 m-es területet dózeroltak le 25-30 cm mélységig. A földmunkák során cserepek és csontok kerültek elő, erről Kovács László helyi lakos értesítette a nagykanizsai múzeumot. A rossz időjárás miatt csak 1985 áprilisában tudta a leletmentést elvégezni Horváth László. A parkolónak kijelölt területen 22 szelvényben mintegy 1500 m²-en 31 objektumot és egy melléklet nélküli, Ny–K-i tájolású csontvázat is feltárt.¹¹¹ Az objektumok közül 18 a badeni kultúra településéhez tartozott, a sír kora bizonytalan.¹¹²

¹⁰⁹ RégFüz Ser. I. 27 (1984) 24.

¹¹⁰ HORVÁTH–H. SIMON 2003, 140. 7. lh. A lelőhelyet említi még H. SIMON 1990, 56; SACHSSE 2010, Teil 2, Kat. Nr. A50, 128.

¹¹¹ HORVÁTH 1986, 264.

¹¹² BONDÁR 1991, 137. A lelőhelyet említi még SACHSSE 2010, Kat. Nr. A5.

A mai vármegye területén a badeni kultúra teljes élettartama alatt jelen volt, de a nem túl intenzív megtelepedés a jellemző. Temetkezései is ezt tükrözik, annak ellenére, hogy a terület jól kutatott (MRT, kis-balatoni rekonstrukció, különböző autópálya és autóút építések nagyberuházásai). A kevés temetkezésből kiemelendők a kettős (Balatonmagyaród, Zalaszentiván) és többes temetkezések (Sármellék, két lelőhelyen is). Előfordulnak még telepeken részleges késő rézkori emberi maradványok és települési gödörbe dobott, szabályos temetkezésnek nem tekinthető tetemek is.

5. Komárom-Esztergom vármegye

ESZTERGOM-Szentkirályi-Duna-dűlő, tározó tó¹¹³

telep, zsugorított sírok telepödrökben (8 egység?), szarvasmarha-temetkezések, EBBM (Kövecses-Varga Etelka ásatása 1988)

A dunakanyari víztározó területén, az Esztergom–Tát közötti útvonalon, a Duna-parton, a Nyáras-sziget közelében végzett több hónapos leletmentést Kövecses-Varga Etelka 1988-ban. Ennek eredményeként a többkorszakos lelőhelyen a badeni kultúra telepének 340 objektumát tárta fel.

A település egyik gödrében emberi koponyát, hét gödrében zsugorított vagy rendellenes helyzetben eltemetett emberi csontvázakat bontottak ki. Öt objektumban került napvilágra szarvasmarhaváz, négy gödör alján elföldelt kiskérődzők, illetve vaddisznó csontvázára bukkant az ásató.¹¹⁴ A telep feldolgozását Kövecses-Varga Etelka végzi 2020 őszétől.

PILISMARÓT-Basaharc

temető, 110 hamvasztásos, kőborításos sír, EBBM 88.18.1–88.170.1. (Torma István ásatása 1967, 1969–1972)

A Duna jelenkori árterének határán, a Hosszúhegy lábánál fekvő helyről (18. kép) több korszak jelentős lelőhelyét ismerjük. Rézkori temető, kelta telep és temető, további avar temető is volt a nagy területen (19. kép). A késő rézkori temető első 5 sírját Fettich Nándor tárta fel 1959-ben.¹¹⁵ A lelőhelyen 1967, 1969–1972 között Torma István végezte a bolerázi temető szisztematikus feltárását, összefoglalását az alábbiakban idézzük:

„A rézkori bolerázi csoport egész elterjedési területén első hitelesen feltárt temetőjében 110 sír látott napvilágot. A lelőhely K-i felét elfoglaló temető területén erős talajfeltöltődést figyeltünk meg, ennek következtében az eredetileg a felszínre helyezett sírok 100-180 cm mélyen jelentkeztek. Valamennyi sír hamvasztásos volt. A hamvakat többnyire a földre, néhány sírban edénybe, rendszerint egy tálba tették. Legtöbb esetben szájukkal lefelé fordított tálakkal borították le a hamvakat. A sírok fölé a közelben található kövekből kis halmot raktak össze, a kövek szétgurultak és ma már 2-3 m átmérőjű területet beborítva fedik a sírokat. A hamvakat beborító tálakon kívül 1-2 korsót, fazekat, nagyméretű urnaszerű edényt is tettek a sírokba. Az edények egy része már összetört állapotban és hiányosan került a hamvak mellé. Edényeket gyakran helyeztek a kőborítások tetejére vagy szélére is. 2 sírban nyéllyukas kőbaltát, orsógombot, orsókarikát, 1 sírban pecsétlőt, 2 sírban halszákamintás agyag gúlát, 5 sírban agyagból készült állatszobrocskákat is találtunk. A leletanyag a bolerázi csoport középső és kései szakaszára jellemző típusokból áll. A gömbszelet alakú és tölcéses nyakú tálak külső oldalát apró bütykökkel, sűrűn befésült vagy zeg-zugosan bekarcolt vonalakkal díszítették, vagy díszítetlenül hagyták, belső oldalukon gyakori a változatos kannelúrás minta. A korsókat és bögréket a szalagfüleken kívül 3-3 alagútfüllel és kannelúrás díszítéssel látták el. A fazekakat, nagyméretű edényeket bordákkal, bütykökkel és zeg-zugvonalakkal díszítették. A sírok közötti területen szórványosan heverő rézkori töredékek között a ludanicei csoportba sorolható cserepek és tűzdelte barázdás díszítésű cserepek is voltak.”¹¹⁶

¹¹³ Kövecses-Varga Etelka a lelőhely topográfiai lelőhelyszámát nem adja meg, adatai alapján a feltárás valószínűleg az MRT 5, 8/28. lelőhellyel azonos területen folyt.

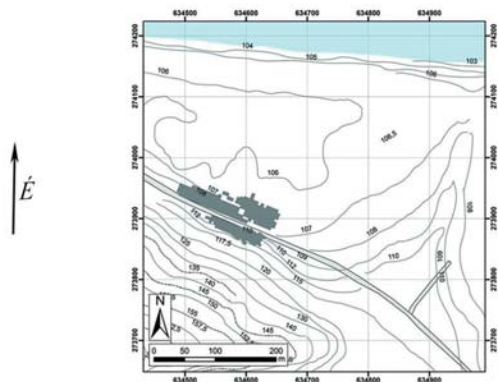
¹¹⁴ RégFüz Ser. I. 42 (1991) 11–12; KÖVECSES-VARGA 1990, 12. A temetkezéseket említi még: BONDÁR 2002, 13; SACHSSE 2010, Teil 2, Kat. Nr. 48, 39.

¹¹⁵ RégFüz Ser. I. 13 (1959) 17.

¹¹⁶ MRT 5, 17/10. lh, 286.

1a

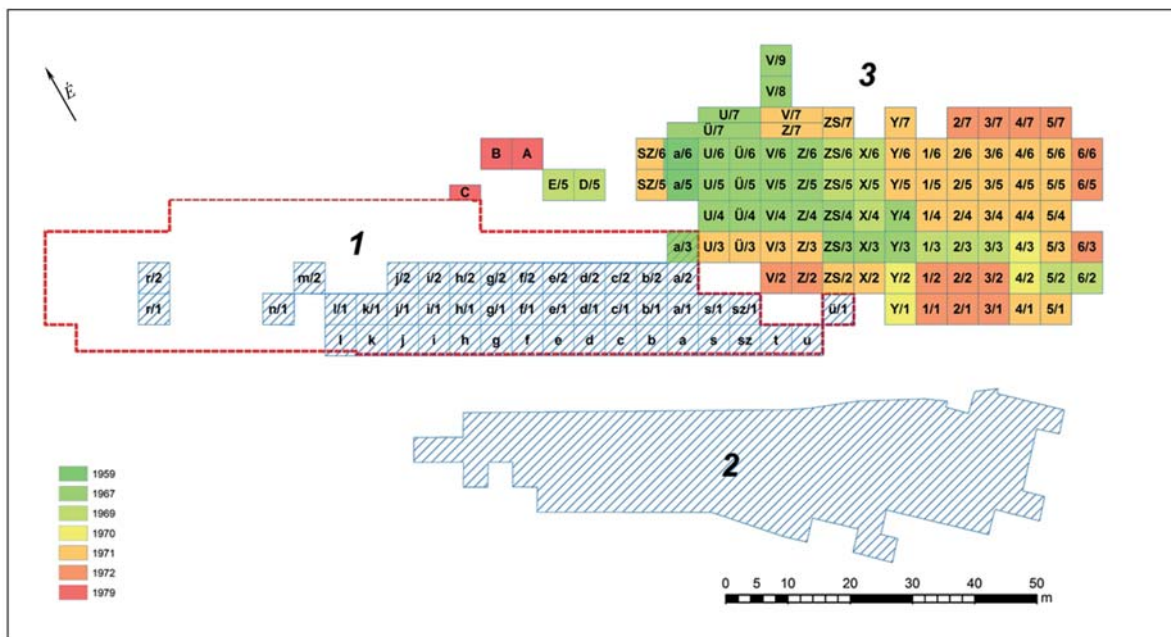

1b

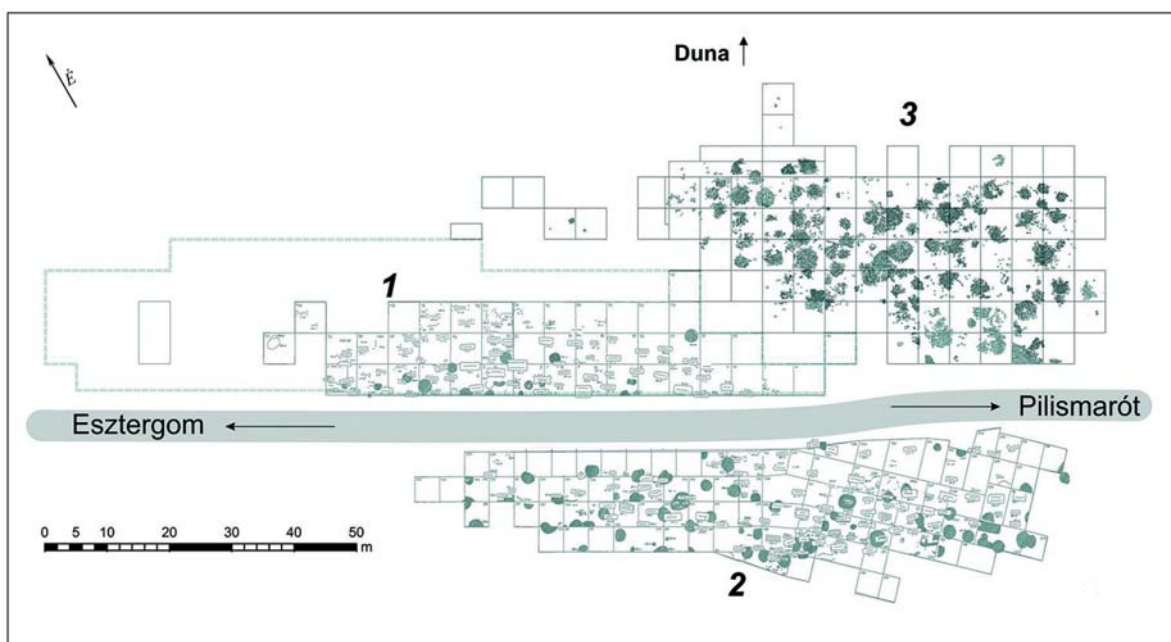

1c

18. kép: Pilismarót-Basaharc. **1a:** A lelőhely környezetét a 75-134. számú 1:10 000 méretarányú topográfiai térkép ábrázolja. „Angyalos” térkép: Pilis Hegység. Kirándulók térképe 2. sz. Magyar Kir. Állami Térképészeti Intézet 1928; **1b:** az ásátás helyszíne szintvonalas térképen (Digitális térképszerkesztés: Tolnai Katalin); **1c:** az ásátás helye (Bondár Mária felvétele, 2014.06.04)

1a

1b

19. kép: Pilismarót-Basaharc. **1a:** A lelőhelyen végzett feltárások. 1: Fettich Nándor ásatai szelvényei; 2: a kelta és avar temető helye; 3: a rézkori temető szelvényei (BONDÁR 2015, Fig. 4); **1b:** Fettich Nándor által feltárt objektumok: 1. és 2. terület; Torma István által feltárt rézkori sírok: 3. terület (BONDÁR 2015, Fig. 2) (Digitális térképszerkesztés: Tolnai Katalin)

A topográfiában megjelent ismertetésen kívül a temetőről néhány további információt találhattunk az ásatási jelentésekben.¹¹⁷ A basaharci temetőből néhány sírt közölt előzetesen Torma István.¹¹⁸ A Pilismaróton feltárt temetőt Gabriel Nevizánsky¹¹⁹ és Claudia Sachsse is említi összefoglaló munkájában.¹²⁰

Pilismarót-Basaharc lelőhely megjelöléssel Banner János is publikált leleteket. Banner a szombathelyi Schmidt-gyűjtemény ismertetésekor közölt egy tíz darabból álló, összetartozó leletet, amely az „*ún. 11. sz. Budapest-esztergomi állami út átépítése alkalmával, Pilismarót és Esztergom közt, Basaharc környékén került elő.*”¹²¹ Monográfiájában később ezt írta a leletegyüttesről: ... *A lelettel és egyes darabjaival már foglalkoztunk... Sajnos, ennek a rendkívül érdekes összetételű együttesnek a lelőköörülményeit nem ismerjük. Annyit tudunk csupán, hogy útépítés alkalmával találták és a szombathelyi Schmidt-gyűjteményben volt, majd csere útján, állítólag az esztergomi múzeumba került, ott azonban nem találtuk. A hasonló fülkiképzésű egyes edényeket ugyanannak a sírnak tartozékaként is lehetne tekinteni, de az pusztá feltevés volna. Ezek erősen el is ütnek a Dunántúl többi leleteitől. Anélkül, hogy csakugyan egy sír tartozékaiként tekintendők, külön választjuk a többiektől...*¹²²

A Banner által közölt leleteket többen is – tévesen! – összekapcsolták a 110 síros, hitelesen feltárt temetővel. Torma I. így írt erről: ... *Végezetül szeretném felhívni a figyelmet egy olyan problémára, ami tévedéseket okozhat a pilismarót-basaharci temető keltezésében és a későbolerázi, valamint a boleráz utáni időszak kutatásában. V. Němejcová-Pavúková feltételezi, hogy az a belső oldalán kannelúrás díszítésű tá, amelyet Banner János közölt több más edénnyel együtt, a pilismarót-basaharci temetőből származik, és a temetőnek a mai országút alatt fekvő legfiatalabb részéhez tartozhatott.*¹²³ *A kérdéses leletegyüttesről sajnos csak annyit tudunk, hogy azt Pilismarót-Basaharcon útépítéskor találták.* Torma I. ezen kívül még tipokronológiai érveléssel is alátámasztja, hogy a Banner által közölt, a basaharci temető leleteinél fiatalabb edények nem tartozhattak a temetőhöz. Véleménye szerint ... *Valószínű, hogy a basaharci temetőtől kb. 1 km-re, a Szobi révhez vezető út mellett fekvő lelőhelyről származnak a leletek. Ezen a lelőhelyen ugyanis a klasszikus badeni kultúrába tartozó leletek kerültek elő.*¹²⁴

A mindmáig egyedülálló, teljesen feltárt hamvasztásos rítusú temető (20. kép) tudományos feldolgozását Torma István közreműködésével az OTKA K-104276. számú kutatási pályázat (2012–2014) keretében végeztem szerzőtársaimmal: T. Biró Katalin, Gál Erika, Köhler Kitti és Derek Hamilton. Ekkor készült radiokarbon és C/N arány mérés Glasgow-ban 13 sírból.

Sírok:

358 (SUERC-45840); 364 (SUERC-45841); 385 (SUERC-47875); 388 (SUERC-45849); 390 (SUERC-45843); 390 (SUERC-47873); 390a (SUERC-45844); 399 (SUERC-45850); 399 (SUERC-47874); 409 (SUERC-47879); 411 (SUERC-45842); 411 (SUERC-47870); 414 (SUERC-45848); 418 (SUERC-47871); 443 (SUERC-47872) és egy lócsontból 434 (DeA5604).

A kötet az OTKA PUB-K 114482. publikációs pályázat támogatásával 2015-ben jelent meg.¹²⁵

¹¹⁷ RégFüz Ser. I. 21 (1968) 13; RégFüz Ser. I. 25 (1972) 16; RégFüz Ser. I. 26 (1973) 15.

¹¹⁸ TORMA 1970, 125–126, Taf. 18; TORMA 1972, Taf. 30, Abb. 11; TORMA 1973, Abb. 1–3, 5.

¹¹⁹ NEVIZÁNSKY 1985, 268.

¹²⁰ SACHSSE 2010, Teil 2, Kat. Nr. 135, 87–88, Taf. 130–133, Taf. 134A.

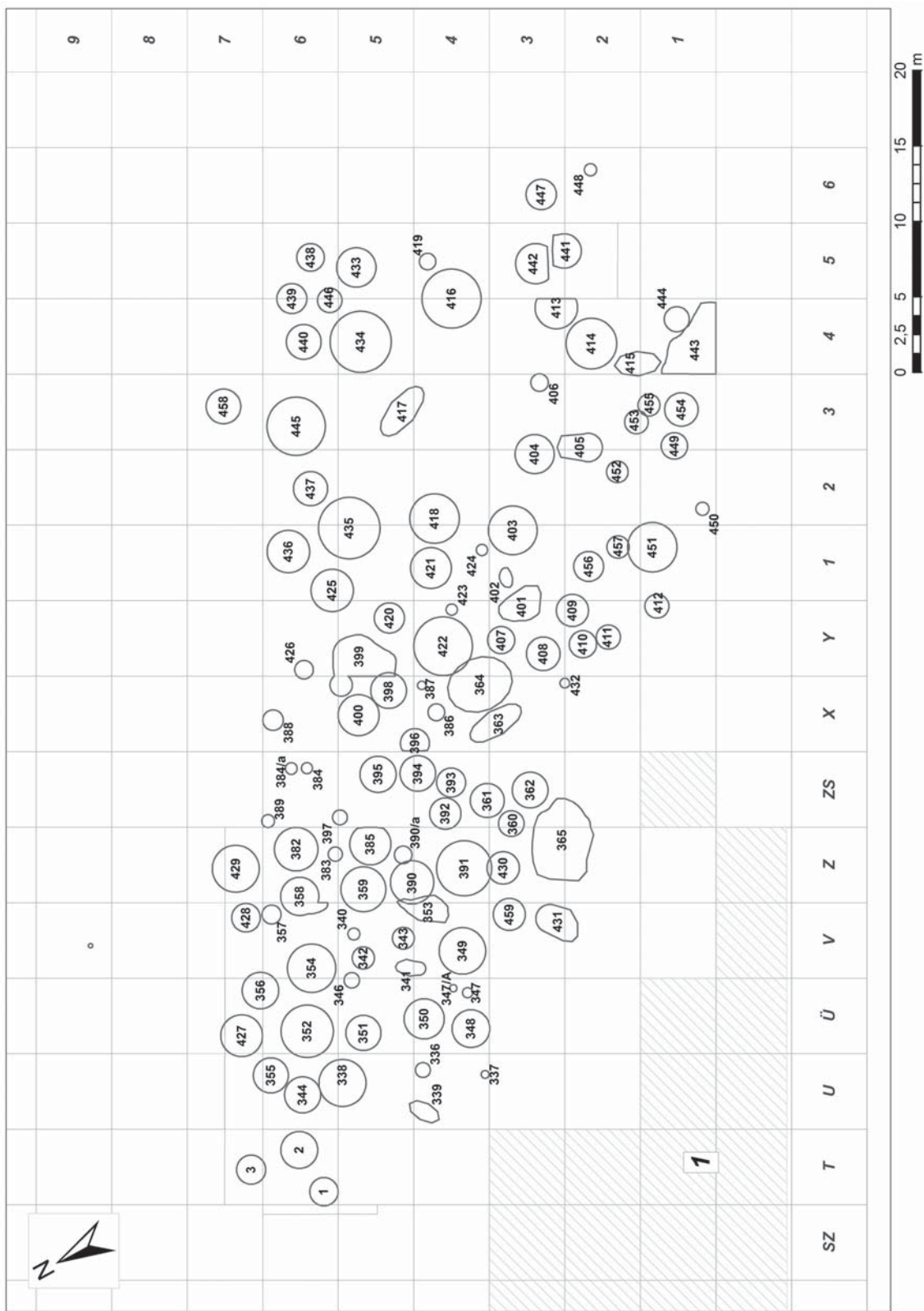
¹²¹ BANNER 1941, 3–4, 7–8, 10, a képhivatkozások BANNER 1940a-ban találhatóak: I. tábla 18–27; BANNER 1956, 84. lh, 39, Taf. XIII–XIV. Erre a leletanyagra az MRT 5-ben nem találtunk utalást sem Basaharcnál, sem Szobi révénél. Torma I. egy későbbi munkájában foglalkozik a leletegyüttesrel (TORMA 1977, 56).

¹²² BANNER 1956, 39.

¹²³ NĚMEJCOVÁ-PAVÚKOVÁ 1974, 345.

¹²⁴ TORMA 1977, 56.

¹²⁵ BONDÁR 2015.

20. kép: Pilismarót-Basaharc. A késő bronzkori temető sírjai (BONDÁR 2015, Fig. 7) (Digitális térképszerkesztés: Tolnai Katalin)

A legfontosabb eredmények:

A pilismarót-basaharci temető mintegy 140 év alatt létesített 110 sírjának több szempontú elemzésével igyekeztem bemutatni a temetést megelőző mozzanatok régészeti bizonyítékait, a temetési szertartásra utaló adatokat és a temetést lezáró cselekvés egyértelmű régészeti nyomait. A mellékletek elemzésével kronológiai kötéseket is sikerült meghatározni.¹²⁶ A temető területéről topográfiai szempontok és mellékletek alapján kiválasztott 13 sír radiokarbon keltezésével és a leletek temetőn belüli előfordulásának elemzésével meghatározhattam a temető belső kronológiáját.¹²⁷

A temetőben kimutatható nagyszámú presztízstárgy és számtalan egyéb momentum (a temető helyének kiválasztása, a mellékletek temetőn belüli szóródása, a miniatűr tárgyak, a kevés állatsont és kőeszköz, az egyedi leletek) alapján tágabb értelemben azt is mondhatjuk, hogy a *pars pro toto* szimbolikája szerint a közösségekből csak „részeket” válogattak ki a temetéshez. A pilismaróti temetőbe tehát nem egy település teljes lakossága temetkezett. Elemzésemmel bizonyíthattam, hogy ide is csak a „kiválasztottak” temetkeztek, azonos rítus szerint, társadalmi státuszukat jelző mellékletekkel, azaz a pilismaróti temető a különböző közösségekben élő, korabeli „elit” közös temetkezési helye volt.¹²⁸

PILISMARÓT-Szobi rév

telepgödörökben zsugorított sírok (11 egyén), szarvasmarha-temetkezés, MNM (Kemenczei Tibor ásatása 1978–1980)

1978-ban a tervezett Bős–Nagymaros vízlépcső építését megelőzően feltárásokat kezdett a kijelölt területen a Magyar Nemzeti Múzeum.¹²⁹ A több helyszínen végzett ásatások közül a Szobi révnek nevezett lelőhelyen a badeni kultúra nagy kiterjedésű telepének maradványai kerültek elő.

A feltárásokról a Dunai Régészeti Híradó, a Dunai Régészeti Közlemények két kötetéből és a Régészeti Füzetekben megjelent rövid ásatási ismertetőik alapján foglaltuk össze a legfontosabb adatokat.

A lelőhely pontos földrajzi helyzetének leírását Wollák K. cikkében találtuk meg. Eszerint: „*A feltárást a Szobi révi úttól Ny-ra kb. 200-400 m-re, a Duna jelenlegi partvonalától 70-120 m-re, egy megközelítőleg 250×110 m² területen végeztük. Három területrészen 42 db 5×5 m szelvényt nyitottunk...*”¹³⁰

Az MNM munkatársai a Dunától a 11-es műútig terjedő szakaszon három helyszínen kezdték meg a leletmentéseket 1978-ban a Szobi révnél: A, B, C munkahelyen (21. kép).¹³¹ Ezek közül az „A” munkahely azonos az MRT 5, 17/22-es lelőhellyel, a további munkahelyek az MRT 5, 17/23-as lelőhellyel azonosak. A badeni telep nagyobb része a „B” és „C” munkahelyen került feltárássra. A „C” munkahelyen feltárt 203 objektum közül két gödörben zsugorított sírok is előkerültek, két másik gödörben szarvasmarha-temetkezést is feltártak.¹³²

Az előzetes közlésben a szerzők megállapítják: „... *Az átlagosan 90 cm mélyen előbukkanó altalajban a rézkor és koravaskor településeinek objektumai egymás mellett jelentkeztek. A települési jelenségek elhelyezkedése szerint e telepek középpontja az enyhe emelkedés Duna felé eső északi lejtőjén volt. ...*”¹³³

¹²⁶ BONDÁR 2015, 205–242.

¹²⁷ BONDÁR 2015, Fig. 34, 245–253, Table 10.

¹²⁸ BONDÁR 2015, 281–290; BONDÁR 2023.

¹²⁹ Az azóta elhíresült vízlépcső építésének terve az 1950-es években merült fel először, akkor a Magyar Tudományos Akadémia Régészeti Kutató Csoportja, majd Intézete végezte az előzetes terepbejárásokat és szondázó ásatásokat. A hetvenes években ismét napirendre került vízlépcsőépítés megelőző feltárásait a Magyar Nemzeti Múzeum végezte.

¹³⁰ WOLLÁK 1980, 49.

¹³¹ KEMENCZEI–STANCIK 1979, 1. kép.

¹³² RégFüz Ser. I. 33 (1980) 17; KEMENCZEI 1980, 240.

¹³³ KEMENCZEI–STANCIK 1979, 12–13. A lelőhelyet említi még: NEVIZÁNSKY 1985, 269; BONDÁR 2002, 5; SACHSSE 2010, Teil 2, Kat. Nr. 136, 88.

21. kép: Pilismarót-Szobi rész. 1–2: A lelőhely helyszínrajza
 (KEMENCZEI-STANCIK 1979, 1. kép és KEMENCZEI-STANCIK 1980, 1. kép)

1979-ben a települési jelenségek nem túl nagy intenzitása miatt az előző évi „A” és „B” munkahelyen nem folytatták az ásatást. A feltárások előtt készült légifotók segítségével új területeket jelöltek ki a „C” munkahelyhez kapcsolódóan: a „D”, „E”, „F” munkahelyeket (22. kép).

A „D” munkahelyen a 75. számú badeni gödör alján egy zsugorított csontvázat tártak fel. Az „E” munkahelyen kilenc szelvényt tártak fel, a 115. számú gödör alján kiégett agyagtapasztás darabjai között egy zsugorított helyzetű csontvázat találtak.¹³⁴

Az 1980-ban az „F” munkahelyen az egyik gödörkomplexumban öt, egymásra dobált, melléklet nélküli gyerekcsontváz feküdt. Ezen kívül négy felnőtt maradványait valamint négy teljes szarvasmarha vázat is feltártak az ásatás során.¹³⁵ Az ásatók szerint a badeni leletanyag a kultúra klasszikus fázisába sorolható.

A lelőhelyen feltárt késő rézkori sírok száma a szakirodalomban eltérően szerepel.¹³⁶

A C munkahelyen két gödörben két zsugorított csontvázat, a D–E–F munkahelyen összesen 11 egyén maradványait tártak fel. A leltározásnál átnéztem az ásatási dokumentációt és kigyűjtöttem az emberi maradványokat is tartalmazó objektumok számát: eszerint hét objektumban (2, 14, 75, 115, 197, 315, 371) voltak halottak.

A 2. objektumban a badeni kerámián kívül¹³⁷ zselizi töredékek is voltak. Ugyanezt mondhatjuk a 75. objektumról is: a kevés badeni anyagon kívül¹³⁸ néhány zselizi kerámia is volt.

A több korszak településmaradványait megőrző lelőhely tudományos feldolgozását a tervek szerint egy team végezte volna: Losits Ferenc: neolitikum, Bondár Mária: késő rézkor, Szathmári Ildikó–Kemenczei Tibor: bronzkor, Wollák Katalin: vaskor, Vörös István: állatsont feldolgozás.

A késő rézkori telepanyagot Bondár Mária leltározta 1989–1991 között a Dunakanyar leltárkönyvekbe, előre megadott leltári számra. A cserepekre a számokat Cs. Balogh Éva, majd Sosztarics Ottó írta, a szakmai leírás Bondár Mária munkája volt. Az MNM kezdetben finanszírozta a reprezentatív leletek rajzoltatását (Árkay Lucia, MTA RI rajzai), mintegy 20 tábla készült ily módon. A további rajzoltatást és a leletek fotózását Bondár Mária végeztette Nagy Andrea régésszel OTKA pályázataiból, a fotókat a Régészeti Intézet fotósai, Sugár Lajos és Kádas Tibor készítették. A fotónegatívok egy-egy példányát az MNM is megkapta. A két nagy temető (Budakalász és Pilismarót) feldolgozása miatt a Szobi révi lelőhely publikálására nem került sor. 2015-ben úgy tűnt szakdolgozat készül a késő rézkori településből, Simonyi Erika egyetemi hallgató (ELTE BTK) kért erre engedélyt tőlem. A megállapodást mindketten aláírtuk, az elkészült rajzokat, fotókat is átadtam, de a feldolgozásról semmit nem tudok, a szakdolgozó konzultáció miatt nem kerestem meg.

TATABÁNYA-Delphi

telep, 1 kettős sír, TKDM

(Cseh Julianna régészeti szakfelügyelete 2016)

Cseh Julianna 2016. szeptember közepétől régészeti felügyeletet végzett a DELPHI Connection System Hungary Kft. területén, ahol a gyár két épülete között egy új összekötő utat és zárt folyosót építettek. A terület a Szent György-patak jobb partján, a DNY-i oldalon fekvő laposabb dombháton található, ahonnan korábbi megfigyeléseknek, terepbejárásoknak köszönhetően már voltak előzetes adatok

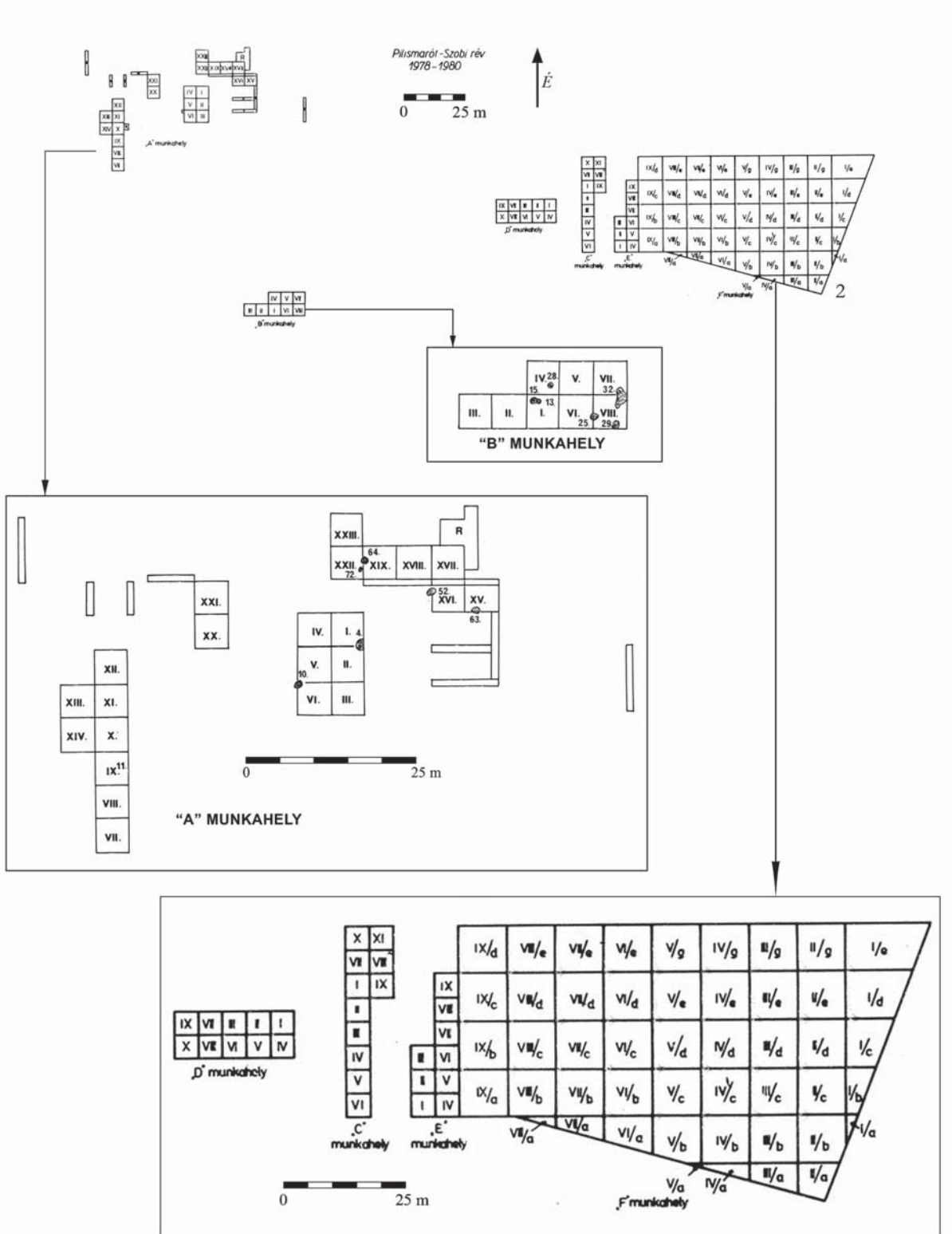
¹³⁴ KEMENCZEI–STANCIK 1980, 5.

¹³⁵ RégFüz Ser. I. 34 (1981) 15.

¹³⁶ G. Nevizánsky csak az 1979-ben előkerült két sírról ír (NEVIZÁNSKY 1985, 269). Horváth T. ugyanezt a két egyént és az öt egymásra dobált gyerekcsontvázat említi (HORVÁTH 2004, 74), bár megjegyzi, hogy Korek J. 11 halotról tesz említést (KOREK 1983, 112).

¹³⁷ MNM Dunakanyar leltárkönyv, 80.10.1108–1116.

¹³⁸ MNM Dunakanyar leltárkönyv, 80.10.1967–1974; 87.22.679–685.

22. kép: Pilismarót-Szobi rév. Az ásatás szelvényrendszere, A-F munkahely (KEMENCZEI-STANCIK 1980, 2-3. kép alapján, egymásra vetítve, nagytva)

régészeti leletekről. A területen 1161 m²-t tárt fel, a 21 települési objektum és egy kettős sír (2. objektum) került elő.

A sírról Cseh Julianna számolt be előzetesen a Komárom-Esztergom vármegyei könyvtárszakmai folyóirat honismereti rovatában.¹³⁹

A sírban a jobb oldalára fektetett, erősen zsugorított pózban lévő férfi mellé szorosan odahelyezték a bal oldalán, szintén erősen összehúzott lábakkal fekvő nő holttestét, mégpedig úgy, hogy „arcuk” szinte összeért, karjukkal pedig átölelték egymást. A halott nőt gazdagon felékszerezve bocsátották utolsó útjára. A nő testét 150 *Dentalium* kagylógyöngy és különböző csigák borították, amelyek valószínűleg a ruhát vagy halotti leplet díszítették. A nő fejénél négy sarkán átfúrt kagylólemezeket és hosszúkás *Dentalium* gyöngyöket találtak, amelyek a feltételezések szerint fátyolra erősített homlokpántot díszíthettek. A férfi lába alatt egy fehér kő feküdt, amely az elemzések szerint ankerit és dolomit volt, helyi mészkő lehetett. Két kovából készített, nagyobb méretű kőeszközt és egy nyílhegyet helyeztek a sírba.¹⁴⁰

A kettős temetkezés a badeni kultúra sírja volt, egy 35-39 éves férfit és egy 20-24 éves nőt temettek el együtt, Bölkei Zoltán meghatározása szerint.

A sírból két radiokarbon mérés készült (VERA-6403, VERA-6404). A tetemek megőrizték a temetéskor beállított pozíciójukat, amely a sírokat publikáló szerző szerint valamilyen szerves anyagnak (textil vagy fakoporsó) tulajdonítható.¹⁴¹

A feltárt településmaradványon a badeni kultúra néhány ép edénye, edénytöredékei, kőeszközök és egy rézar is előkerült, amely később elveszett.¹⁴²

BIZONYTALAN VAGY NEM BADENI KORÚ TEMETKEZÉSEK

Dömös-Kövespatak

A Soproni Sándor által feltárt római őrtorony lelőhelyén Kőszegi Frigyes is ásott, s a késő bronzkori urnamezős kultúrába tartozó telep nyomaira bukkant a római szint alatt. Ezen kívül 2 m mélyen egy apró kőpenge melléklettel ellátott zsugorított csontvázas sírt talált, amely talán a badeni kultúrához tartozik. C. Sachsse a feltételes badeni temetkezések sorában említi a lelőhelyet,¹⁴³ de nem hivatkozik a topográfia információira, amely szerint az ásatási dokumentáció fényképén nyújtott csontvázas sír látható, amely mindenképpen későbbi korból származik.¹⁴⁴

Esztergom-Ősi-barlang¹⁴⁵

A barlangot 1999 februárjában fedezte fel az Ariadne Karszt- és Barlangkutató Egyesület, amelyről Deák István egyesületi tag tájékoztatta a Magyar Nemzeti Múzeumot. A később Csontkamrának elnevezett részen *in situ* emberi csontokat, illetve többé-kevésbé ép edényeket találtak a felszínen. A barlangászok mindezt fotókon, videón és rajzokon dokumentálták. A leletek először a Duna-Ípoly Nemzeti Parkhoz kerültek, majd az esztergomi Balassa Múzeumba. Az embercsontok a MÁFI gyűjteményében vannak.

2000-ben Csengery Piroska és Markó András terepbejárást végzett a lelőhelyen, a Klastrompuszta felett emelkedő, Csévi-szirtek alatt nyíló Ősi-barlangban. A barlang a szirtek D-i oldalán, a Legény- és a Leánybarlang közelében, ez utóbbival körülbelül egy magasságban (500 m tszf.), a Bivak-barlang

¹³⁹ CSEH 2016, 54–56.

¹⁴⁰ A temetkezés komplex feldolgozása 2020-ban jelent meg.

¹⁴¹ HORVÁTH *et al.* 2020, Fig. 6. 2–3.

¹⁴² HORVÁTH *et al.* 2020, 81.

¹⁴³ SACHSSE 2010, Teil 2, Kat. Nr. A13, 121.

¹⁴⁴ MRT 5, 6/1. lh, 67.

¹⁴⁵ A lelőhelyről nem tudjuk, hogy melyik topográfiai lelőhellyel azonos. A közelben lévő Legény- és Leánybarlang az MRT 5-ben Pilisszentléleknél szerepel.

alatt nyílik.¹⁴⁶ 2001-ben a barlangászok újra megvizsgálták a barlangot, s újabb rézkori leleteket, ember- és állatsontokat gyűjtöttek. A leleteket György László közléséből ismerjük.¹⁴⁷ A csontokból 3 ember maradványait (egy nő, egy 9-10 éves gyerek és egy újszülött tetemét lehetett meghatározni.¹⁴⁸ Az Ősi-barlangban felfedezett emberi maradványokat feltételelesen a késő rézkori badeni kultúra temetkezésének tekinti György László.¹⁴⁹

Esztergom-Diósvölgy-Törökkút

Helyi szőlősgazdák szerint a forrástól K-re emelkedő dombon „török temető van”. Lencsés Ferenc 1928 táján zsugorított csontvázas sírt tárt fel itt. A topográfia szerzői szerint feltételezhető, hogy a rézkori telephez tartozó temetőt bolygatták meg. Ennél többet nem írnak a temetkezésről, s nem említik, hogy volt-e melléklet a megbolygatott sírban.¹⁵⁰

Neszmély-Tekeres patak

A Régészeti Kutatócsoport Duna-menti ásatásai keretében a lelőhelyen feltárt római burgus belsejében és közelében 7 nagyobb szelvényt tárt fel 1959-ben Makkay János. A zselizi kultúra telepjelenségei között a badeni kultúra hamvasztásos sírja, egy nagy méretű, földbeásott gabonatarató hombárja és néhány szórványos lelete is előkerült.¹⁵¹ A Régészeti Intézet Adattárában 3 késő rézkori edényről van fotó: egy merice (23. kép 1), egy díszítetlen füles csésze (23. kép 2) lehet a szórványként említett lelet. A gabonatarató „hombárként” leírt, nagy méretű, az únyi leletekhez nagyon hasonló kancsó (23. kép 3) lehet. Sajnos, a szűkszavú jelentésből nem derül ki, hogy az edények és a hamvasztásos sír között van-e összefüggés.

Pilismarót-Felső-Szélesek

1937-ben Horváth Adolf János ajándékozott a Sárga-partnak is nevezett dűlőből az EBBM-nak egy kétfülű badeni fazekat.¹⁵² A lelőhelyen állítólag csontvázak is voltak.¹⁵³

Sárisáp-Vízmű

Vörös János tokodi lakos 1968-ban két jellegzetes díszítésű, bolerázi edényt¹⁵⁴ adott át az esztergomi múzeumnak, amelyek a sárisápi vízmű építéskor kerültek felszínre (24. kép). A találók szerint az edények mellett sem csontvázat, sem égett csontot nem észleltek. Torma I. 1969-ben a lelőhelyen végzett terepbejárása során sem településre utaló felszíni nyomokat, sem cserepeket nem talált. A topográfia szerzői feltételes sír helyeként határozták meg a lelőhelyet.¹⁵⁵

Tatabánya-Kertváros

1957-ben családi ház építéskor 25-50 cm mélységben a badeni kultúrába tartozó edénytöredékeket találtak égett csontokkal. Kiss Ákos szerint urnatemető maradványai voltak.¹⁵⁶

¹⁴⁶ RKM 2000, 133.

¹⁴⁷ GYÖRGY 2009.

¹⁴⁸ GYÖRGY 2009, 44.

¹⁴⁹ GYÖRGY 2009, 45, 47, 4. kép.

¹⁵⁰ MRT 5, 8/53. lh, 198. A lelőhelyet említi még SACHSSE 2010, Teil 2, Kat. Nr. A14, 121.

¹⁵¹ RégFüz Ser. I. 13 (1960) 15–16.

¹⁵² BANNER 1941, 12.

¹⁵³ MRT 5, 17/20. lh, 290.

¹⁵⁴ MRT 5, 6. t. 12–13.

¹⁵⁵ MRT 5, 19/13. lh, 306.

¹⁵⁶ RégFüz Ser. I. 10 (1958) 9. A lelőhelyet említi még SACHSSE 2010, Teil 2, Kat. Nr. 174, 107.

23. kép: Neszmély-Tekeres patak. 1–3: A lelőhelyen talált ép edények

Úny-Kiss Istók földje

A badeni kultúra egyik kronológiai csoportjának névadó lelőhelyén talált ép edényekből és töredékekből álló leletegyüttes előkerülési ideje és körülményei bizonytalanok, ahogyan a csoport kronológiai helyzete is vitatott.

A szakirodalomban elsőként Patay P. említi a lelőhelyet kérdőjeles urnatemetőként.¹⁵⁷ A következő említés F. Holste munkájában található, eszerint egy nagy edényelet került elő Únyban sírok nélkül.¹⁵⁸ A leletegyüttes néhány darabját Banner J. is közölte.¹⁵⁹ Mozsolics Amália írt részletesebben a leletekről, ám ez a leírás is mindössze egy bekezdésnyi, s a lelőhely körülményeket nem tárgyalta, Balogh Albinnak mondott köszönetet az információért.¹⁶⁰

Banner János újraközölte a leleteket.¹⁶¹ Három, lelőhely nélküli bögre az esztergomi múzeumból¹⁶² és egy Úny lelőhelyű a Nemzeti Múzeumból¹⁶³ véleménye szerint még a leletegyütteshez tartozhatott,

¹⁵⁷ PATAY 1938, 89. lh, 15.

¹⁵⁸ HOLSTE 1939, 220.

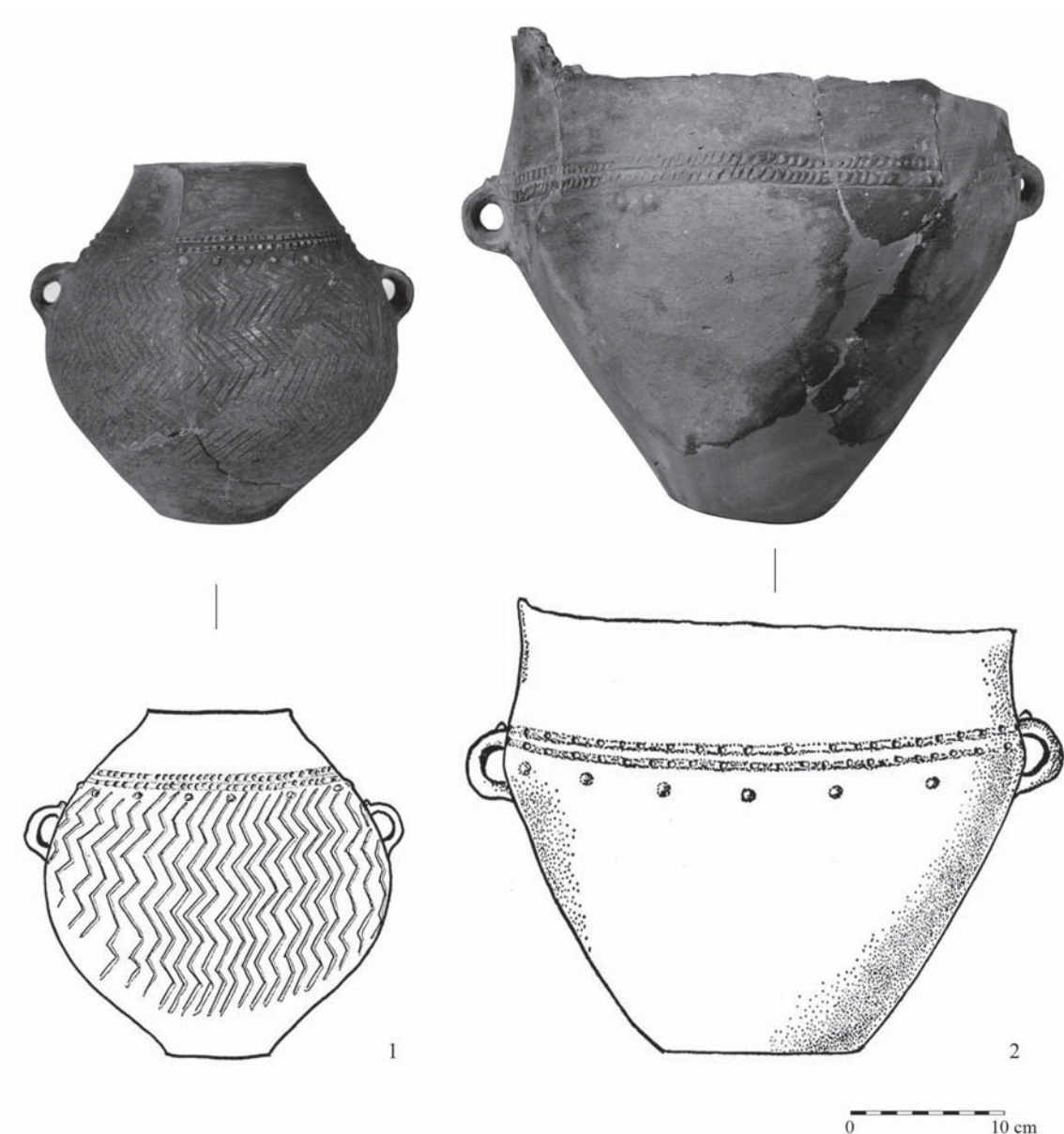
¹⁵⁹ BANNER 1941b, 36, III. t. 14, 16; BANNER 1942a, 80–81, II. t. 26.

¹⁶⁰ MOZSOLICS 1942, 35, Abb. 2–4.

¹⁶¹ BANNER 1956, Taf. XV. 1, 5–16, Taf. XVI. 1–15, Taf. XVII. 1–10, Taf. XVIII. 14, 18–21.

¹⁶² BANNER 1956, Taf. XV. 2–4.

¹⁶³ BANNER 1956, Taf. XV. 8.

24. kép: Sárísáp-Vízmű (MRT 5, 6. t. 12–13 a Régészeti Intézet Adattárában őrzött fotókkal kiegészítve)

formájuk s díszítésük mindenképpen ehhez a csoporthoz köti a tárgyakat. Banner azt emelte ki Mozsolics munkájából, hogy az únyi edények ledöngölt agyaglapon álltak, az agyaglap körül azonos távolságban kis gödrök voltak tüzelési nyomokkal. Mozsolics nem jelölte meg az információ forrását. Banner szerint ha valamennyi edény összetartozik, akkor hamvasztásos sírról nem lehet szó. Véleménye szerint edényáldozat vagy edénytemetkezés lehet a leletegyüttes, de az edények mérete és a hasonló méretű edények előkerülése telepről való származás mellett tanúskodik.¹⁶⁴

A topográfia szerzői Banner összegzését kiegészítették azzal, hogy Mozsolics nyomán Makkay J. is áldozati helyre követhet az edények előkerülési momentumaiból.¹⁶⁵ A topográfia szerzői feltételezik,

¹⁶⁴ BANNER 1956, 41.

¹⁶⁵ MAKKAY 1963, 5.

hogy Mozsolics Balogh Albin szóbeli közlései nyomán írta le a jelenségeket.¹⁶⁶ Az sem elhanyagolható információ, hogy a múzeum őskori leletanyagáról Balogh Albin megbízásából Mozsolics A. készített 1942-ben katalógus rendszerű nyilvántartást.¹⁶⁷ A nyilvántartási számok Ő és folyószám formájában a tárgyakra is rákerültek.¹⁶⁸ A lajstrom kartonokon volt hozzáférhető a topográfiai kötet írásakor.¹⁶⁹ Talán ekkor tudott meg újabb adatokat a leletegyüttes előkerülésének részleteiről.

A topográfia szerzői az edények előkerülésének lelőhelyét az MRT 5, 23/2 lh.-lyel, amely Úny-Dió (Bozzay ráta). A területen végzett terepbejárásakor id. Kocsis Gábor helyi lakostól szerzett információ szerint Kiss Istók földjén a harmincas években rigolírozáskor edényeket találtak, amelyeket az esztergomi múzeum szerzett meg. A lelőhelyen Horváth István 1965-ben, Torma István 1970-ben a badeni kultúra cserepeit gyűjtötte össze a felszínen, amelyekből telepre következtek. Az edényegyüttesről azt írták: „A jelenleg rendelkezésünkre álló adatok csak annak megállapítására elegendők, hogy az edények egy telep területén kerültek földre, rendeltetésüket nem ismerjük.” A topográfiában 12 ép edényt említenek, a Mozsolics és Banner által közölt 11-gyel szemben, mert az MNM-ban őrzött bögrét is a leletegyütteshez tartozónak tekintik.¹⁷⁰

Meglepő és elgondolkodtató, hogy a fentiekén kívül egyetlen forrás sem adott hírt erről a rendkívül különleges és látványos leletegyüttesről (25–26. kép), amelynek a földből való kiszedése sem lehetett egyszerű művelet, hiszen az urnák nagy méretűek, a leletek jó állapotban maradtak meg, nyilván csak gondos „feltárással” őrizhették meg épségüket.

Mai, hírközpontú világunkban nehéz elképzelni, hogy senki nem látta, nem jegyezte fel a leletek pontos helyét, nem mesélte el másoknak, nem tudott róla az egész falu, nem értesített újságírókat erről, nem került be a szakmai orgánumokba az egyedülálló együttes. Hihetetlennek tűnt, hogy nem tudjuk az előkerülés idejét és pontos körülményeit. Elkezdtem hát nyomozni, nincs-e mégis valamilyen híradás a leletekről, mikor és hol kerülhettek elő pontosan.

Nyomozásom eredményeit 2015-ben publikáltam.¹⁷¹

A mai vármegye jól kutatott (Bős–Nagymaros vízlépcső építésének előkészítése több fázisban, MRT és különböző útépítések) területén elég sok késő rézkori települést regisztráltak az elmúlt évtizedekben, temetkezési hely azonban ehhez mérten is nagyon kevés van. Ismert bizonytalan barlangi temetkezés, telepen feltárt, gödörbe dobott/temetett maradványok, szarvasmarhák elföldelése és különleges edénydepók.

Kiemelkedő jelentőségű a Pilismarót-Basaharcon feltárt 110 síros hamvasztásos temető, amely eredményeink szerint a minden bizonnyal különböző településeken élő, korabeli elit egyik központi temetkezési helye volt. E mindmáig egyedülálló sírszámú hamvasztásos rítusú temetőből radiokarbon keltezésünk van.

¹⁶⁶ MRT 5, 348.

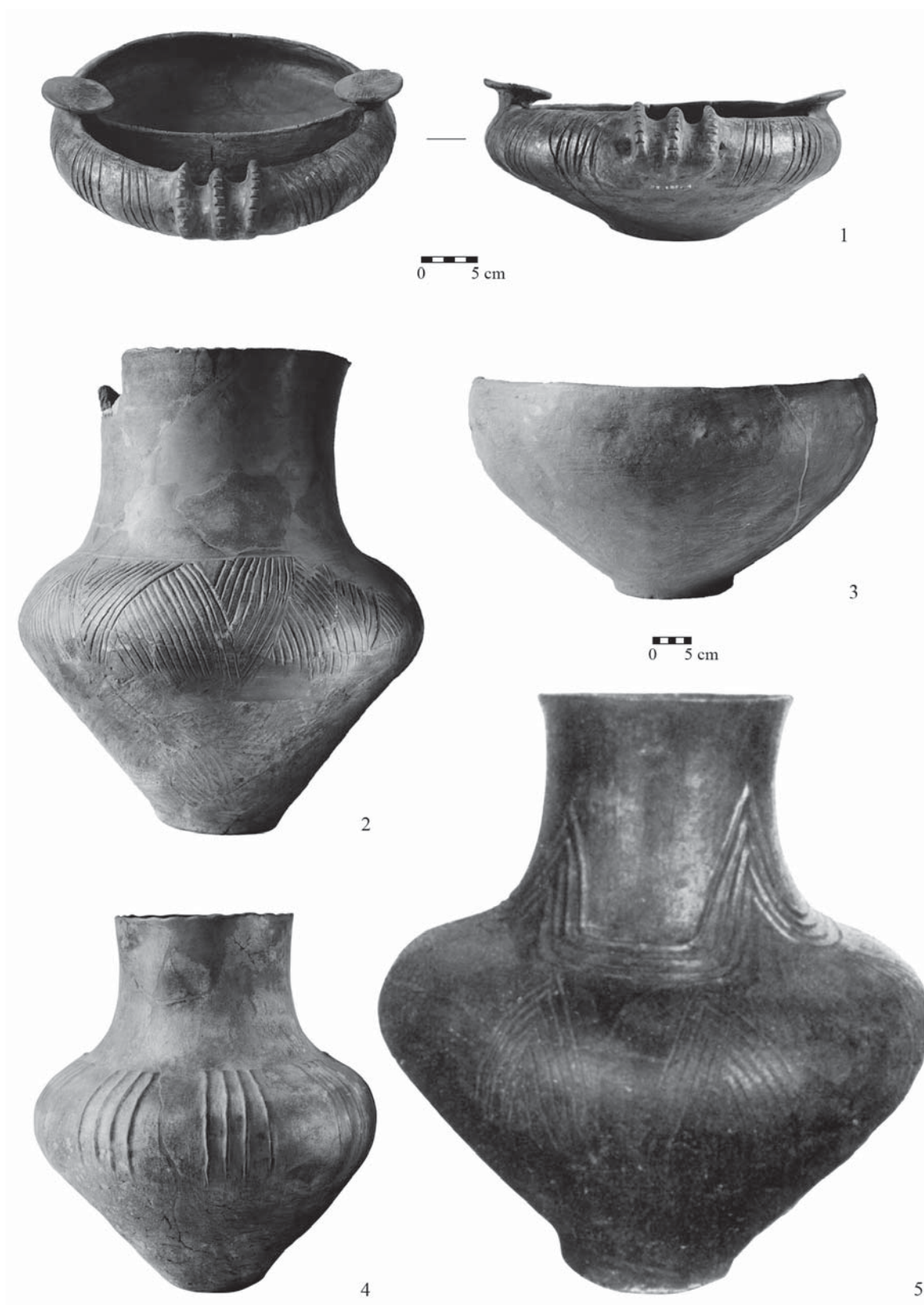
¹⁶⁷ MRT 5, 7.

¹⁶⁸ Az únyi edények Ő 846–850, Ő 855, Ő 881, Ő 884, Ő 886 számot kapták. Mindezt a BTK Régészeti Intézetének Adattárában őrzött fényképes kartonokon találtam meg.

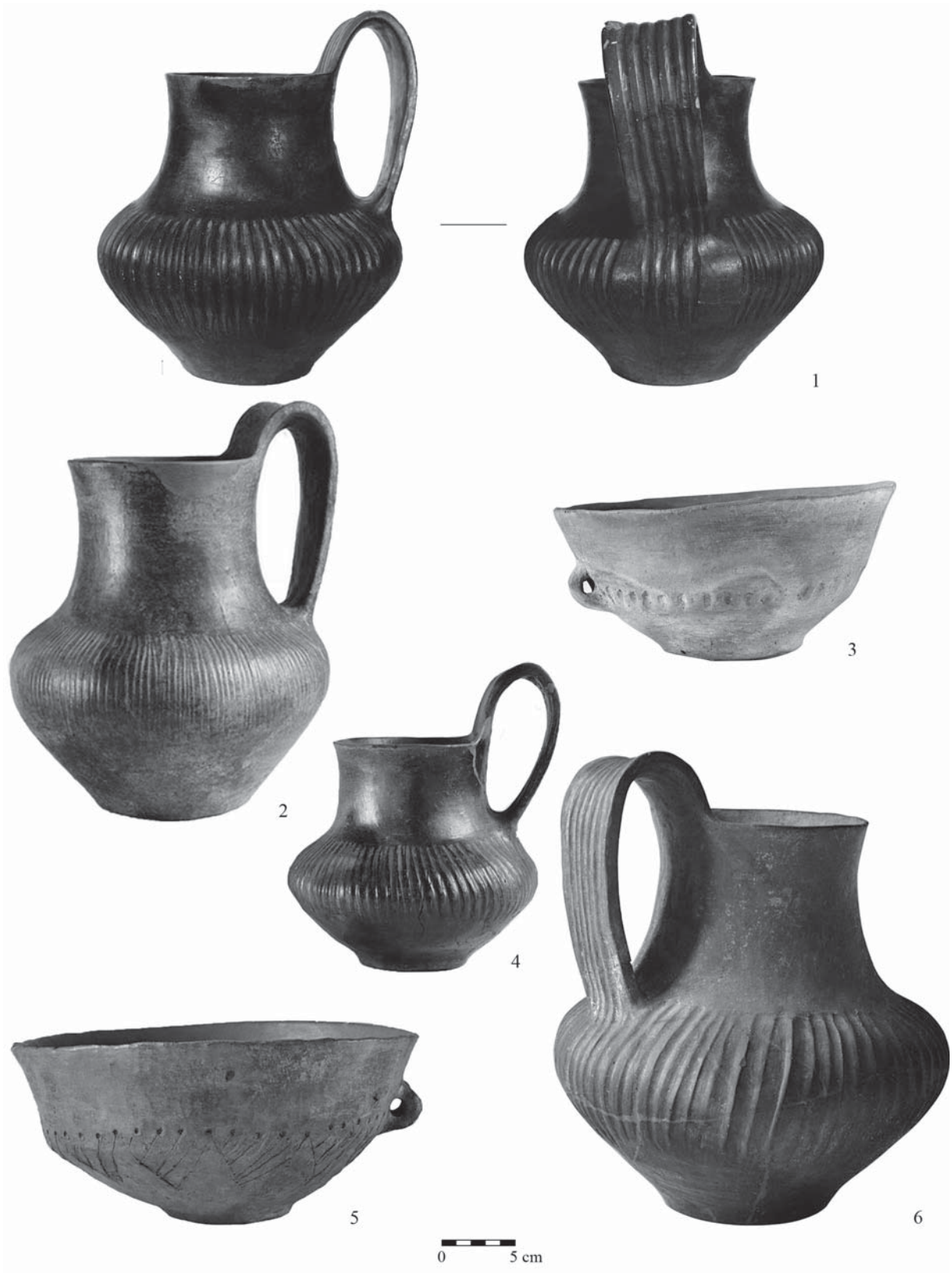
¹⁶⁹ Ezúton is köszönöm Torma István szíves szóbeli kiegészítését. 2013-ban kérdezősködtem e karterékrendszerrel a Balassa Múzeumban, de az ott dolgozó fiatal kollégák erről már nem tudtak. Talán ezért sem haszontalan, ha mindezt leírom.

¹⁷⁰ MRT 5, 348.

¹⁷¹ BONDÁR 2015c.

25. kép: Úny-Kiss Istók földje. 1–5: A lelőhelyen talált ép edények (BONDÁR 2015, 2. kép nyomán a BTK Régészeti Intézet Adattárában őrzött negatívok felhasználásával, méretarányosan)

26. kép: Úny-Kiss Istók földje. 1–6: A lelőhelyen talált ép edények (BONDÁR 2015, 3. kép nyomán a BTK Régészeti Intézet Adattárában őrzött negatívok felhasználásával méretarányosan)

6. Fejér vármegye

MOHA-Homokbánya

telep és 3 sír, állattemetkezések, SZIKM

(Petres Éva leletmentése 1960, Kralovánszky Alán leletmentése 1966, Makkay János ásatása 1967, Antoni Judit leletmentése 1975, Jungbert Béla leletmentése 1988–1989)

A Székesfehérvár–Komárom közötti vasútvonal mellett, Mohától DK-re mintegy 2 km-re fekvő homokbányában több évtizede folyik a kitermelés és ezzel párhuzamosan a leletmentések is.

1988-ban és 1989-ben Jungbert Béla ásatásain a homokbányászás előre haladásával összehangolt feltárásokon összesen 950 m² területen a badeni kultúra telepének gödrei és összesen 3 sírja került elő.¹⁷² A korábbi ásatásokon gödörbe dobált állattemeteket is említenek.¹⁷³

BIZONYTALAN VAGY NEM BADENI KORÚ TEMETKEZÉSEK

Bodajk-Csokonai utca, Peske köz

Savanyú Bálint 2015. december 14-én kelt lelőhelybejelentő adatlapjáról és a hozzátartozó jelentésből idézzük: „A Szent István Király Múzeum régészeti kabinetének vezetője, Szücsi Frigyes régész 2015 októberében ismeretterjesztő előadást tartott a Bodajk város kül- és belterületén ismert régészeti lelőhelyekről. Az előadás végén Bernáth István helyi lakos megkereste az előadó régészt, miszerint ő további régészeti korú lelőhelyeket ismer Bodajk és Fehérvárcsurgó települések közigazgatási területéről. A Múzeum 2015. október–december között bejárta a Bernáth István által említett területeket, és az alábbi, korábban ismeretlen régészeti lelőhelyet azonosította:

„Bodajk-Csokonai utca, Peske köz. A késő rézkori, Pécel-Baden kultúrába keltezhető leletek a bejelentő kertjéből, árokásás közben kerültek elő. A terület be van építve, így a lelőhely kiterjedése nem állítható meg pontosan.” A leletek csontvázas temetkezésből származnak, bővebb adat nincs a sírok számáról.

Csákvár-Széchenyi u. 21.

1980-ban a telek végében garázsakna ásásakor régészeti leleteket találtak. Jungbert Béla kiszállásakor a gödröt már kiásták, a leleteket halomba rakták. A római kori sírok (egy gyerek és egy felnőtt) alatt 1,40-1,60 cm mélységben egy badeni sír is volt, két edénytöredéket őriztek meg a találók ebből.¹⁷⁴ A lelőhely azonos Floriana 4–5. századi temetőjének területével, ahol a római sírok mellett a badeni kultúra telepét is feltárta Nádorfi Gabriella több ásatási szezon alatt.

A mai Fejér vármegye területe is jól kutatottnak tekinthető (MRT, autópálya építések, elkerülő utak), ennek ellenére a késő rézkori megtelepedés nyomai elenyészőek, a temetkezések száma is minimális. Mintavétel emiatt nem történt erről a területről a projektünkben.

¹⁷² RégFüz Ser. I. 42 (1991) 20; RégFüz Ser. I. 43 (1991) 11.

¹⁷³ RégFüz Ser. I. 29 (1976) 11. A lelőhelyet említi még: BONDÁR 2002, 13; SACHSSE 2010, Teil 2, Kat. Nr. 102, 67.

¹⁷⁴ RégFüz Ser. I. 34 (1981) 33. A lelőhelyet említi még: BONDÁR 2002, 13; SACHSSE 2010, Teil 2, Kat. Nr. 37, 35. Sajnos, a leletekről és az esetleges késő rézkori sírról nincs bővebb információ.

7. Tolna vármegye

DUNASZENTGYÖRGY-Proletár-dűlő

I csontvázás sír, SzWMM

(Szabó Géza leletmentése 2011, KÖH 57709)

A 6-os út 119 km szakaszánál, a Paks–Fadd új gázvezeték létesítését megelőzően a főút Ny-i oldalán a kijelölt nyomvonalon 2 m szélességben összesen 114 régészeti objektumot talált Szabó Géza. A régészeti objektumoknál a szükséges rábontásokat elvégezheték. A lelőhelyen több korszak objektumai, köztük a lengyeli kultúra temetője is előkerült. A rézkorból egyetlen badeni sírt tárt fel Szabó Géza, erről bővebb információnk nincs, a Magyar Nemzeti Múzeum adatbázisában is csak a régészeti jelentés szerepel, további információ nélkül.¹⁷⁵

KAJDACS

I hamvasztásos sír, SzWMM K.3.938.1–2.

Banner János szerint a lelőhelyet Patay Pál említi Csalog József szóbeli közlése nyomán.¹⁷⁶ A múzeumi feljegyzések két edényt regisztráltak – egy nagy méretű urnát és egy díszített, füles fazekat – amelyek urnasírból kerültek elő.¹⁷⁷ Banner szerint nem lehet tudni, hogy a lelethez tartozó hengeres kagylógyöngy az urnában lévő hamvakkal együtt került-e elő.¹⁷⁸

SZAKÁLY-Sportpálya

I csontvázás sír?, SzWMM K.2.937.1–2.

Csalog Józsefre hivatkozva¹⁷⁹ Patay Pál említi két edényt és csontvázás sírként sorolja fel a lelőhelyet.¹⁸⁰ Az egyik edény egy nagy méretű tálfazék,¹⁸¹ a másik egy normál méretű, pereme alatt bordával díszített fazék.¹⁸² Banner – bár közelebbi adatokat nem tud az előkerülésről és azt írja, hogy az edények nagysága és formája inkább telepre utal – mégsem kételkedik a leletek csontvázás sírhoz tartozásában, és felhívja a figyelmet arra, hogy Fonyód-Bézsénypusztán hamvasztásos sírokban voltak nagy méretű edények.¹⁸³

SZAKÁLY-Öreghegy

hamvasztásos és csontvázás sírok (a sírok számát nem tudjuk), SzWMM K.1.939.2–20.

Banner János Csalog József eredeti feljegyzései alapján az előkerült leleteket – amelyek nincsenek sírok szerint külön tartva – hamvasztásos és csontvázás sírokból származónak tartja.¹⁸⁴

¹⁷⁵ RKM 2011, 45, 75. lh.

¹⁷⁶ PATAY 1938, 15, 135. lh.

¹⁷⁷ BANNER 1956, Taf. XX. 23, 26.

¹⁷⁸ BANNER 1956, 48. A lelőhelyet említi még NEVIZÁNSKY 1985, 267; SACHSSE 2010, Teil 2, Kat. Nr. 80, 54, Taf. 82B.

¹⁷⁹ CSALOG 1936, 20.

¹⁸⁰ PATAY 1938, 15, 132. lh.

¹⁸¹ BANNER 1956, Taf. XIX. 36.

¹⁸² BANNER 1956, Taf. XIX. 27.

¹⁸³ BANNER 1956, 44. A lelőhelyet említi még NEVIZÁNSKY 1985, 268; SACHSSE 2010, Teil 2, Kat. Nr. 159, 99, Taf. 155A.

¹⁸⁴ A sírok pontos számát nem tudjuk.

Véleménye szerint a sok egyforma nagyságú és stílusú edény mindenesetre több sírról tesz tanúbizonyosságot s minden eddiginél jobban bizonyítja, hogy a kétféle temetkezés egyidejűleg megvolt.¹⁸⁵ Az egész temető anyaga 15 darabból áll, főként bögrék és korsók alkotják a leletegyüttest,¹⁸⁶ továbbá egy pontsordízes tál töredéke.¹⁸⁷

SZEDRES-Apáti-pusztá A és B lelőhely

sír(ok)?, SzWMM K. 2.933.1–2.

Banner János két lelőhelyet említ Szedres-Apáti-pusztáról. Az *A lelőhely*en mindössze két badeni edény került elő.¹⁸⁸ Nem tudjuk, hogy telepről vagy temetkezésből származik-e, erről sem Csalog J., sem Patay P. nem írt.¹⁸⁹

A *B lelőhely* a Cukor-hegyen lévő bronzkori urnatemető lelőhelyével azonos. Wosinsky Mór szerint itt bronzkori temető volt, amelyet részben a kelták, részben az újkori szőlőültetők tönkretettek. Wosinsky néhány urnasírt mentett meg az ugyanitt lévő kelta temető feltárásakor.¹⁹⁰ Wosinsky ásatásából a leletek alapján három sírt késő rézkorinak határozott meg. Megjegyezte, hogy az anyag javarészt elveszett, de két példány azonosítható a leírás szerint, ezekről azonban képet nem közölt, s azt sem írta, hogy azonosak-e ezek az *A lelőhely*-megjelölésű tárgyakkal.¹⁹¹

TOLNA-MÖZS

Az M6 autópálya építése Tolna-Mözsön négy lelőhelyet érintett (KÖH 30716, KÖH 30717, KÖH 30744 és KÖH 23186 azonosítóval), ezeken emberi maradványokat is találtak különböző objektumokban, köztük rézkorinak meghatározott sírokat is. Ezek egy része (KÖH 30717, KÖH 30744 és KÖH 23186 lelőhelyek) nem a késő rézkorhoz köthető.

Késő rézkori temetkezések Kis Attila ásatásán (TO-001. és RM-18. lelőhely, KÖH 30716), Tolna-Mözs, Kender-földek-dűlőn kerültek elő 2009-ben.

TOLNA-MÖZS, Kender-földek-dűlő

telep, szarvasmarha-temetkezés és telepgödörben csontvázas sírok, MNM
(Kis Attila ásatása 2009)

A lelőhely a Kender-földek-dűlő területén, az M6 autópálya nyomvonalán fekszik (TO-001. lh.) A megelőző feltárást végző régészek Hargitai András és Kiss Csaba, majd Kis Attila¹⁹² és Nagy Nándor volt. A 9436 m²-en 191 objektumot tártak fel, ebből 46-ot késő rézkorinak határoztak meg. A területhez É felől az RM-18. sz. lelőhely csatlakozik, amellyel egy lelőhelyet alkot. Ezen 17 300 m²-t tártak fel, 231 objektumból 164 késő rézkori volt. Az egybefüggő, nagy kiterjedésű badeni telepen szarvasmarha-temetkezések és telepgödörbe temetett emberi vázak is előkerültek.¹⁹³

¹⁸⁵ BANNER 1956, 45.

¹⁸⁶ BANNER 1956, Taf. XVIII. 4, 6–13, 15–17.

¹⁸⁷ BANNER 1956, Taf. XVIII. 3. A lelőhelyet említi még NEVIZÁNSKY 1985, 268; SACHSSE 2010, Teil 2, Kat. Nr. 158, 99, Taf. 155B. G. Nevizánsky egy hamvasztásos sírt említi (NEVIZÁNSKY 1985, 268).

¹⁸⁸ BANNER 1956, 104. lh, 45, Taf. XVIII. 1–2, 5.

¹⁸⁹ CSALOG 1936, 20; PATAY 1938, 136. lh, 15.

¹⁹⁰ WOSINSKY 1896, I. 376–377.

¹⁹¹ BANNER 1956, 45. Ez a temetkezési adat elkerülte a kutatás figyelmét, C. Sachsse adatgyűjtésében került újra elő: SACHSSE 2010, Teil 2, Kat. Nr. 160, 99–100.

¹⁹² Kis Attila anyaggyűjtésem idején már nem régészként dolgozott. Ezúton is köszönjük Nagy Nándor segítségét, kiegészítő, pontosító információit a késő rézkori emberi maradványokról.

¹⁹³ RKM 2009, 373.

2015-ben a Régészeti Intézet egy archeogenetikai programjához kerestünk késő rézkori vizsgálható humán maradványokat is. Tóth Gábor publikációja alapján gyűjtöttem ki a badeni sírokat erről a lelőhelyről.¹⁹⁴ Tóth G. az elsődleges dokumentációk alapján 17 rézkori sírt dolgozott fel tanulmányában. Ezek: STR 64, STR 110, STR 208, STR 239, STR 246, STR 289, STR 328, STR 333, STR 342, STR 343, STR 356, STR 376, STR 380, STR 457, STR 460, STR 472.

A tervezett genetikai projekthez tölem kapott adatokat a jelzett publikációból Szécsényi-Nagy Anna, aki Nagy Nándornál érdeklődött arról, hogy mely objektumokban volt igazi temetkezés. Nagy Nándor az addig beletárolt 210 objektum alapján megadta a szóba jöhető gödrök adatait és átküldött ásatási felvételeket is. A lelőhely akkor nem került be a programba.

Az NKFI K-128413 pályázatot 2018-ban nyertem el, így lehetőség nyílt néhány különleges temetkezés komplex elemzésére. A korábban Nagy Nándortól kapott adatok és fotók ismeretében, valamint a projektben dolgozó Jakucs János segítségével az ásatási dokumentációból kigyűjtöttük a késő rézkorinak meghatározott objektumokat. A korszakmeghatározások a teljes dokumentációban nem mindig azonosak Tóth Gábor korhatározásaival, amelynek oka az lehet, hogy a mosott, restaurált, rendbe tett anyag és az összetartozó stratigráfiai egységek meghatározása után lehetett pontosítani az elsődleges ásatási meghatározásokat.

Eszerint a SNR 64 őskor, SNR 110, SNR 356, SNR 380 ismeretlen kor az ásatási dokumentáció korszakmeghatározása szerint. Badeni kultúrához tartozik a SNR 174, SNR 214 és SNR 252 objektum.

A késő rézkori temetkezések leírását az ásatási dokumentációból (KÖH 30716.2008–2009.4. Stratigráfiai egységek leírása c. dokumentum), az antropológiai adatokat Tóth Gábor cikkéből ismertetem. A késő rézkori telepen több, elsődlegesen késő rézkorinak meghatározott emberi maradvány is előkerült. Ezekből most azokat ismertetem, amelyek biztosan badeni korúak lehetnek. Szabályos temetkezésnek a kettős sír tekinthető, itt az egyik halott lábánál elhelyezett korsó utal a rituális cselekvésre.

174. objektum STR 239

Széles, lépcsős és ferde alakú, egyenes aljú árok, még kb. K–Ny-i irányban fut. Sok badeni kerámia került elő belőle, de több badeni objektumot is vág. A JF-11. négyzetben egy emberi koponya volt alsó állkapocs nélkül az árokban. Betöltése: barna humusz kevés sárga szemcsével, alsó harmadában sárga, vékony homokcsíkokkal.

Leletanyag: sok badeni kerámia (benyomott pontsoros díszítés, bekarcolt hálódísz, bordadíszes töredék, kétosztatú tál osztófalának töredéke), őrlőkövek töredékei, kagyló, csiga, állatsont, patics, áglyenyomatos is.

A STR 239: árokba dobott hiányos, töredékes koponya. Fogstátusz nem vizsgálható. Nemi hovatartozása 3 jelleg alapján nem eldönthető. 10-20 éves, nőies jellegű egyén. A koponyán kórosnak tekinthető az 1-es stádiumú *cribra orbitalia* – a vashiányos vérszegénység jele.¹⁹⁵

214. objektum STR 289

Kerek alakú, méhkasos oldalfalú, egyenes aljú gödörösír. A csontvázat bal oldalára fordítva, zsugorított testhelyzetben temették el. Lábai felhúzva egymáson, karjai felhúzva, behajlítva, egymáson. Koponyája ép. A váznak a csigolyarésze és a medencéje hiányzik, bolygatott állapotú. A váz tájolása K–Ny-i irányú, arccal D felé néz. Leletanyag: kézzel formált durva- és finomkerámia, díszített kerámia, állatsont (ételmelléklet vagy csak konyhai hulladék), patics, kagyló, embercsont.

¹⁹⁴ TÓTH 2012.

¹⁹⁵ TÓTH 2012, 234.

A STR 289 önálló sír, gödörben, melléklettel (20-22 éves nő, állatsontok is voltak az emberi maradványok között).¹⁹⁶

252. objektum STR 328 és 472 emberi maradványok

Amorf alakú, egyenes aljú, mély gödör. Az alján egy csontváz (STR 328) helyezkedett el erősen bolygatott állapotban (27. kép 1). Csak a hosszúcsontjai voltak meg. A lábánál egy szűk nyakú füleskorsót találtunk. A hasa gömbös kialakítású. A peremből kiinduló széles, lapos szalagfűl az edény vállára támaszkodik (27. kép 2).

Nagy méretű, kerek alakú, mély gödör, gödörsír. A gödör K-i felében bal oldalára fordított, zsugorított testhelyzetben helyezték el az elhunytat (STR 472). Feje szintén a bal oldalára fordítva. Tájolása közel D-É-i irányú. Váza viszonylag ép, koponyája szintén. Lábai és karjai felhúzva egymáson. Feltehetően férfiról van szó a hosszúcsontok (combsontok) alapján. Kézfejei és lábfejei hiányoznak. Melléklete nem volt (27. kép 3). A két csontváz (STR 328, STR 472) tájolása ellentétes irányú volt – feltehetően egy párról vagy rokonokról lehetett szó a leírás szerint.

A csontváz megtartása igen jó. Leletanyag: kézzel formált durva- és finomkerámia, díszített kerámia, állatsont, patics, kagyló, égett állatsont, kerámia (beböködött pontsorról és bekarcolt vonalakkal díszített). A csontváz felszedése után, alóla a betöltésből: égett állatsont, kézzel formált finomkerámia, patics.

Tóth G. leírása szerint a STR 328. halott 25-35 éves férfi, a felkaron fizikai stresszre utaló csontelváltozásokkal.¹⁹⁷ A STR 472. halott 25-30 éves férfi, sarok- és felkarcsontjain minimális fizikai stressz okozta elváltozásokkal.¹⁹⁸

A két sír *in situ* viszonyáról nem volt fénykép vagy rajz a dokumentációban.

BIZONYTALAN VAGY NEM BADENI KORÚ TEMETKEZÉSEK

Aparhant III. lelőhely

Az MNM Archaeodatabase-ben szerepel három hamvasztásos temetkezés lelőhelye, amelyet terepbejárás során talált Ódor János, Csiszér Antal.¹⁹⁹ Bővebb dokumentáció nincs az adatbázisban, Csiszér Antal kéziratára hivatkoznak az SzWMM-ből. K. Németh Andrásnak 2021. február 17-én írt levelében rákérdeztem erre, s ő elküldte a szkennelt kéziratot,²⁰⁰ amelyet ezúton is köszönök. A kéziratból kiderül, hogy az MNM adatbázisában megjelölt terepmunkák Csiszér Antal korábbi terepbejárásai, amelyek nyomán Ódor János leletmentést is végzett az egyik lelőhelyen 1995-ben, amelynek későbbi részleteit közöltem is.²⁰¹

Iregszemcse-Felsőireg

Patay Pál és Csalog József Felsőireg néven említi a lelőhelyet,²⁰² Banner János Csalog feljegyzéseire hivatkozik, amelyben hamvasztásos temetkezésből származó sírleletként írt le két edényt, közelebbi

¹⁹⁶ TÓTH 2012, 236.

¹⁹⁷ TÓTH 2012, 236.

¹⁹⁸ TÓTH 2012, 238.

¹⁹⁹ <https://archeodatabase.hnm.hu/hu/node/42301>; <https://archeodatabase.hnm.hu/hu/node/56069>; <https://archeodatabase.hnm.hu/hu/node/56107> [megtekintés dátuma 2021.02.10].

²⁰⁰ SzWMM Rég.Ad. 547-96. A kézirat 1996-ban készült.

²⁰¹ BONDÁR 2001a.

²⁰² CSALOG 1936, 20; PATAY 1938, 15, 127. lh.

27. kép: Tolna-Möz. 1–2: A 328. sír és mellélete; 3: a 472. sír az ásatási dokumentációból

adat azonban nincs a temetkezéséről.²⁰³ Az egyik – amely Banner szerint a hamvakat is tartalmazhatta – egy függeszthető edény,²⁰⁴ a másik egy nagyobb korsó, mindkettő díszített.²⁰⁵

Pálfa-Felsőrácegres, Bika-rét

Az MNM Archaeodatabase-ben szerepel birituális temetőként K. Németh András 2016. augusztus 30-i terepbejárása,²⁰⁶ melynek során késő rézkori hamvakat és csontvázakat is kiszántottak a domboldalon. K. Németh Andrással 2021. február 17-én folytatott levelezésből idézem: *Az egyértelműnek tűnt – az egyes foltokból az égett csontok mellől gyűjtött cserepek alapján – hogy a kiszántott hamvasztásos sírok badeni temetőhöz tartoznak. Mivel az erősen erodált dombon mészbetétes és római cserepek is voltak, végül is nem mondhatjuk teljes bizonyossággal, hogy a kiszántott csontvázak is badeniek... A birituális tehát inkább kérdőjeles.*

Szekszárd-Alsóvárosi temető

Csalog J. és Patay P. adatai alapján²⁰⁷ a lelőhelyen előkerült egyetlen bögrét²⁰⁸ Banner J. hamvasztásos sírhoz köti és megállapítja, hogy valószínűleg több sír is volt a területen.²⁰⁹

2005-ben Gaál Attila múzeumigazgató végzett régészeti megfigyelést a területen folytatott földmunkák miatt. A 0320/140 számú ingatlanon a badeni kultúra objektumainak felső rétegét bolygatták meg, amelyek cseréptöredékekkel, hulladékkal voltak tele. Temetkezésekre utaló adatot Gaál A. nem említett rövid jelentésében.²¹⁰

Tolna-Mözs

Az M6 autópálya építése Tolna-Mözsön négy lelőhelyet érintett (KÖH 30716, KÖH 30717, KÖH 30744 és KÖH 23186 azonosítóval), ezeken emberi maradványokat is találtak különböző objektumokban, köztük rézkorinak meghatározott sírokat is. Ezek egy része nem a késő rézkorhoz köthető:

A TO-03 (KÖH 23186, Horváth Tünde ásatása) és TO-24-25-26 (összevont azonosító: KÖH 30744, Redő Ferenc, Koós István, Horváth Tünde ásatása) lelőhelyeken (Tolna-Mözs, Fehérvize-dűlő és Tolna-Mözs, Községi Csádés-földek) középső rézkori temetkezések kerültek elő a dokumentáció alapján.

A TO-02 (KÖH 30717, Cséki Andrea ásatása) Tolna-Mözs, Községi Csádés földek lelőhely ásatási jelentésében Cséki Andrea három olyan gödröt említ, amelyben emberi maradványok is voltak. A 207/386 sz. gödörben négy emberi vázat találtak egymásra dobálva. A 220/412-ben egy emberi vázat és egy kutya csontjait tartalmazta. A 166/247. számú gödörben egy emberi vázat találtak.²¹¹

2013 márciusában érdeklődésemre Kvassay Judit közvetítésével György László rézkorral foglalkozó kolléga nézte meg az említett objektumok anyagát az MNM-NÖK Daróci úti bázisán.²¹² Véleménye szerint a 207/386. és a 166/247. vázak mellett kora bronzkori seprűdiszes kerámia volt; a 220/412. váz mellett kevés, elég jellegtelen cserép volt, de az egyik perem alapján ezt is inkább kora bronzkorinak határozta meg.

²⁰³ BANNER 1956, 46–47.

²⁰⁴ BANNER 1956, Taf. XXI. 31–33.

²⁰⁵ BANNER 1956, Taf. XXI. 27–29. A lelőhelyet említi még NEVIZÁNSKY 1985, 267; SACHSSE 2010, Teil 2, Kat. Nr. 75, 51–52, Taf. 82A.

²⁰⁶ <https://archeodatabase.hnm.hu/hu/node/78259> [megtekintés dátuma: 2021.02.10].

²⁰⁷ CSALOG 1936, 20; PATAY 1938, 15, 137. lh.

²⁰⁸ BANNER 1956, Taf. XIX. 3.

²⁰⁹ BANNER 1956, 48. A lelőhelyet említi még NEVIZÁNSKY 1985, 268; SACHSSE 2010, Teil 2, Kat. Nr. 161, 100, Taf. 155C.

²¹⁰ RKM 2005, 319.

²¹¹ RKM 2009, 563. lh, 374.

²¹² Köszönöm Kvassay Judit és György László segítségét.

A mai Tolna vármegye területéről elsősorban régi anyag van, több, ép edény(ek)ből álló leletgyűttes került be a múzeumba. Ezek hamvasztásos sírként szerepelnek a szakmai köztudatban, akkor is, ha semmilyen adat nincs a hamvakra. Katalógusomban csak azokat vettem valós temetkezésnek, amelyeknél legalább a múzeumi eredeti feljegyzésekben említett hamvakra is hivatkoznak a szerzők.

A területről a 2015-ben kezdett archeogenetikai program keretében volt mintavétel, de nem késő rézkori temetkezésből.

8. Baranya vármegye

PALOTABOZSOK-Hirschberg

telep és telepen belüli temető (8 csontvázás sír, köztük egy sírban 5 egyén, egy másik kettős sír), PJPM 6961–6966. (Pusztai Rezső és Török Gyula leletmentése 1949)

Pusztai Rezső 1949 nyarán terepbejárást végzett Palotabozsok DK-i határában és leletekre bukkant, ahol később ásátást végzett Török Gyulával.²¹³ A lengyeli kultúra cserepeit is megtalálták itt a késő rézkori leleteken kívül. A feltárások során (I–VI. felület) két egykorú házat és a házak pusztulása után eltemetett 8 sírt találtak²¹⁴ A feltárt terület nagysága: I. felület: 8×4 m; II–IV. felület: 32×4 m; a VI. felület méreteit nem írja.²¹⁵

A lelőhely a Duna felé a vadvizeket levezető széles háton van, földművelésre alkalmas, löszös, dombos vidék. Az előkerült sírok többsége bolygatott volt. Az ásatási szelvényrajz szerint a rézkori sírok egy L-alakú, összefüggő területen voltak, amelyeket szelvényrendszerben tártak fel az I–IV. és VI. szelvényben.²¹⁶ Az V. szelvény üres volt. Több sírra a kijelölt területen túl is rá kellett bontani. Az ásatási összesítőre jelen munkában a megfelelő sírhoz rávetítettük a sírok rajzát is, így könnyebb áttekinteni az említett jelenségeket (28. kép).

Török Gyula nyomán mutatjuk be a sírokat:

Az I. felület ÉNy-i sarkában lévő 2. sír csontvázából csak az alsó állkapocs és a lábszárcsontok voltak meg, de nem eredeti helyzetükben.

A II. felület felszínén egy gyermek csontvázának részeit találták meg egy edénnyel (1. sír, 1. sz. halott). A humuszréteg lefejtése után különböző összetört edények kerültek napvilágra. Ezek a töredékek négy csontvázat takartak. (Török Gy. a közölt ábrán számokkal, a szövegben betűkkel jelölte a sírokat). A 2. sz. (B) halott háton fekvő, feje és behajlított lábai jobboldalra fordítva, karjai a mellkason elrendezve. Egyetlen melléklete egy dörzsölőkő volt.²¹⁷ A 3. sz. (C) csontváz a jobboldalán feküdt, karjai felhúzva a mellkasig. Lábai erősen zsugorított pózban. A 4. sz. (D) csontváz baloldalán feküdt, keze az arca előtt, lábai enyhén zsugorítva. A hasa táján háromszögletű, lapos csiszolókő volt.²¹⁸ Az 5. sz. (E) csontváz baloldalán feküdt, a másik három csontváz lábánál, azaz azokétól eltérő irányítással. Keze az arca előtt, lábai erősen zsugorított helyzetben. Feje mögött átfúrt, hosszúkás kőbalta töredékét találták meg, amelyen égés nyomait figyelte meg az ásató.²¹⁹ Török Gyula szerint a 35 cm mély, kis méretű gödörbe a négy zsugorított halottat egyszerre temethették el. A rájuk rakott edényekről²²⁰ nem lehet tudni, hogy mellékletek voltak-e és ha igen, melyik halotthoz tartozhattak.

A III. felületen a 3. sz. sírban két halott volt, de a szántás teljesen tönkretette ezt is, néhány emberi és állati csont törmeléke és edénydarabok jelezték ezt. Alatta K–Ny-i irányítású, erősen zsugorított, érintetlen csontváz is előkerült.²²¹ Mellre és arcra borulva feküdt, lábai baloldalra zsugorítva. Bal karja nyújtott, jobb karja behajlítva, szorosan a test mellett. Tarkóján egy nagy kő feküdt. Feje mögött egy

²¹³ PUSZTAI 1950, 11; TÖRÖK 1956, 145. lh, 128–134, Taf. CVII–CXII.

²¹⁴ TÖRÖK 1956, 128, Abb. 33: a sírok elhelyezkedése az I–IV. és VI. felületen.

²¹⁵ A lelőhely Banner János monográfiájának végén szerepel, önálló lelőhely szócikként. A kötet nyomdába adása előtti utolsó pillanatokban kerülhetett még be a monográfiába, így érthető bizonyos sietség (képhivatkozás hiánya, vagy téves hivatkozás, méretek kimaradása stb.).

²¹⁶ Az V. szelvény üres volt (TÖRÖK 1956, Abb. 39, ld. ÉK-i sarokban).

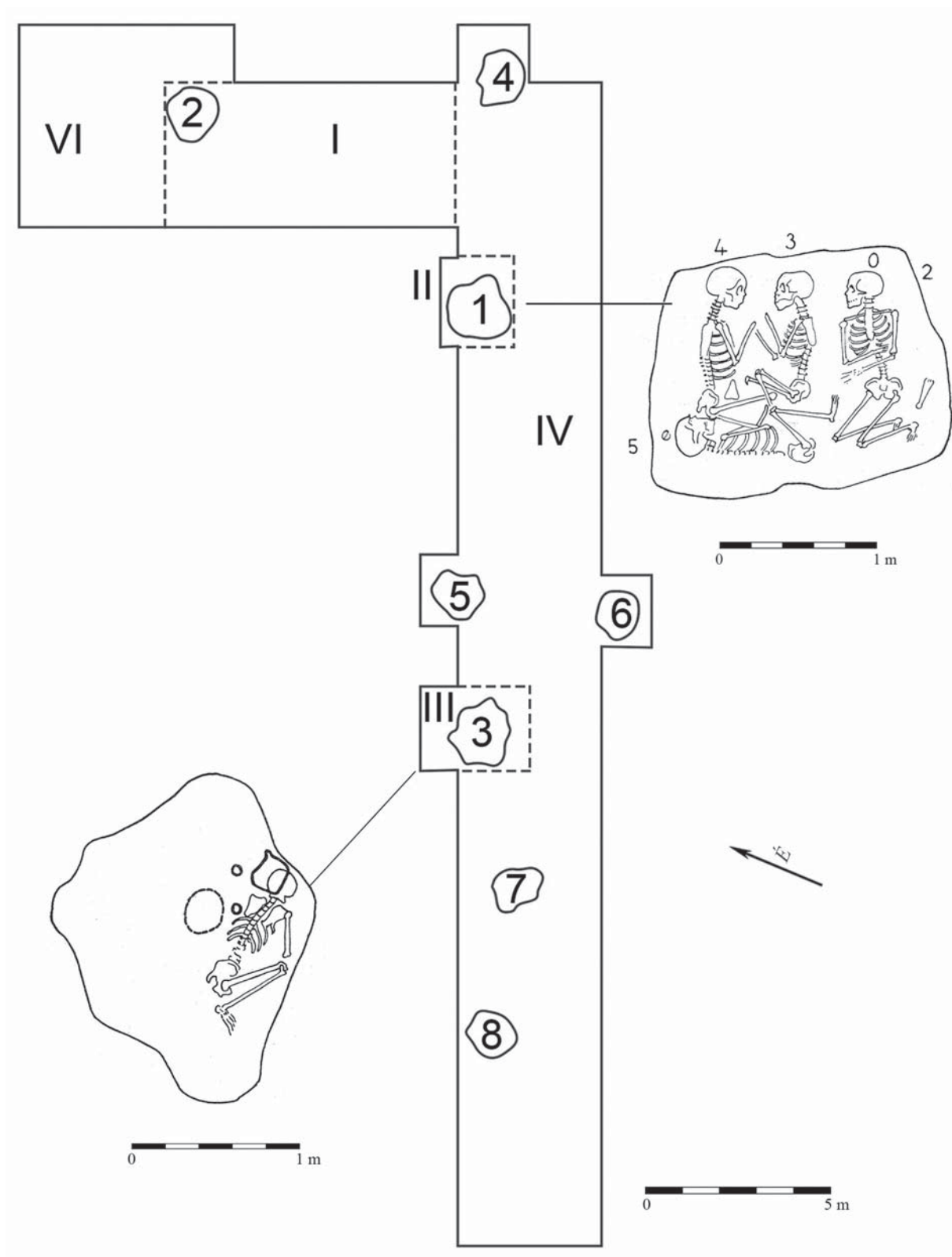
²¹⁷ TÖRÖK 1956, Taf. CVIII. 7.

²¹⁸ TÖRÖK 1956, Taf. CVIII. 12.

²¹⁹ TÖRÖK 1956, Taf. CVIII. 6. Téves a hivatkozás, valószínűleg a 2-es vagy 3-as tárgy lehet a helyes.

²²⁰ TÖRÖK 1956, Taf. CVIII. 10, 13–14, CX. 7, 11, 13, CXI. 1–2, 5–8, CXII. 5–6, 14.

²²¹ TÖRÖK 1956, Abb. 40, Taf. CX. 12.

28. kép: Palotabozsok-Hirschberg. A temető térképe az 1. és 3. sz. sír rajzaival
(Török 1956, Abb. 33, 39–40. alapján)

merice,²²² hátánál valószínűleg ennek az edénynek a letört füle és egy másik, fül nélküli merice volt.²²³ Dereka mögött állatcsontok és egy durva felületű fazék volt.²²⁴

A IV. felület tetején volt a 4. sz. sír, amelyből a csontvázat már korábban kiszedhették. Mindössze két állatcsont és három kovaszilánk, valamint edénytöredékek maradtak meg.

A IV. felület közepén lévő 5. és 6. sz. sír teljesen szétdőlt volt. Az 5. és 6. sír között 40 cm mélyen állatcsontok és egy állkapocs nélküli emberi koponya került elő. A 6. sírban néhány emberi és állati csont volt.

A IV. felületen a 7. sz. sír is bolygatott volt, csak néhány bordaszilánk és a koponya maradt benne, de nem eredeti helyzetben. A 8. sz. sírnál csak a mellékletekről írt Török Gyula,²²⁵ valószínűleg ez is bolygatott sír lehetett.

Az embertani anyagról hagyományos feldolgozást nem találtunk, a péceli kultúra népességének koponyatípusok szerinti összegzésében többször szerepel Palotabozsok is. E tanulmány szerint Palotabozsokról az MNM Embertani Tárába került 3 lelet a lelőhelyről.²²⁶ Zoffmann Zsuzsanna tanulmányából tudható, hogy Palotabozsokon egy nő is volt a halottak között, de azt egyik publikáció sem írja, hogy melyik sírból.²²⁷ Az Embertani Tár leltárában 7 egyén szerepel. Makra Szabolcs²²⁸ megjegyzése szerint Nemeskéri János és Tóth Tibor is csak a 4144 ltsz.-ú koponyával foglalkozott, amely egy felnőtt nőé volt, akit Zoffmann Zs. is említett.²²⁹

PALOTABOZSOK-Szarvas-hegy II.

telep, telepödrökben koponyák, gödörbe és kemencébe temetett emberi maradványok, PJPM (Ligner Jácint ásatása 2009)²³⁰

A Palotabozsokot Somberekkel összekötő műúttól K-re, az ÉNy–DK irányú Mill-patak K-i partján húzódó domboldalon, a Városlőd–Drávaszerdahely között létesítendő horvát tranzit gázszállító vezeték építését megelőző feltáráson, az 59. sz. lelőhelyen 2566 m²-en 87 objektumot tártak fel, amelyeknek nagy része a badeni kultúra időszakába sorolható.

A késő rézkori telepen több gödörben találtak részleges emberi maradványokat (2., 14., 47. obj.), amelyeknél semmi nem utalt szabályos temetkezésre. Több kemence is előkerült a korszakból (5., 6. obj.), mindegyikben egy-egy koponyával.²³¹ A településen feltárt erődítési árkokban (20., 33. obj.) emberi maradványok és két állatváz volt, koruk feltételesen rézkori.

²²² TÖRÖK 1956, Taf. CX. 5.

²²³ TÖRÖK 1956, Taf. CX. 3.

²²⁴ TÖRÖK 1956, Taf. CXII. 13.

²²⁵ TÖRÖK 1956, Taf. CX. 4, CVIII. 14, CXII. 16, CIX. 15–16. és CVIII. 11.

²²⁶ NEMESKÉRI 1956, 298.

²²⁷ ZOFFMANN 1980, 14, 61. lh.

²²⁸ MAKRA 2007.

²²⁹ TÓTH 1958, 104. A lelőhelyet említi még BÁNDI 1979, 55, 28. lh; NEVIZÁNSKY 1985, 267; HORVÁTH 2004, 74, irodalmi hivatkozás nélkül; SACHSSE 2010, Teil 2, Kat. Nr. 128, 84–85, Taf. 126–129.

²³⁰ Ezúton is köszönöm az ásató, Ligner Jácint engedélyét a dokumentáció felhasználásához és a mintavételekhez. Az antropológiai anyagot Ősz Brigitta dolgozta fel. Az adatok felhasználásra vonatkozó engedélyét köszönöm. A projektben tervezett mintavételekhez Pusztai Tamás MNM-NRI főigazgatóhelyettes úr engedélyét köszönöm. A mintavételhez Fábián Szilvia és László Orsolya nyújtott még segítséget, mindkettőjüket köszönet illeti.

²³¹ Az ásatási jelentésben Ligner Jácint azt írta, hogy a kemencéknél mindegyikben gyerekkoponya volt. Ez részben igaz, Ősz Brigitta antropológus meghatározásai ezt pontosították (ld. a sírok leírásánál).

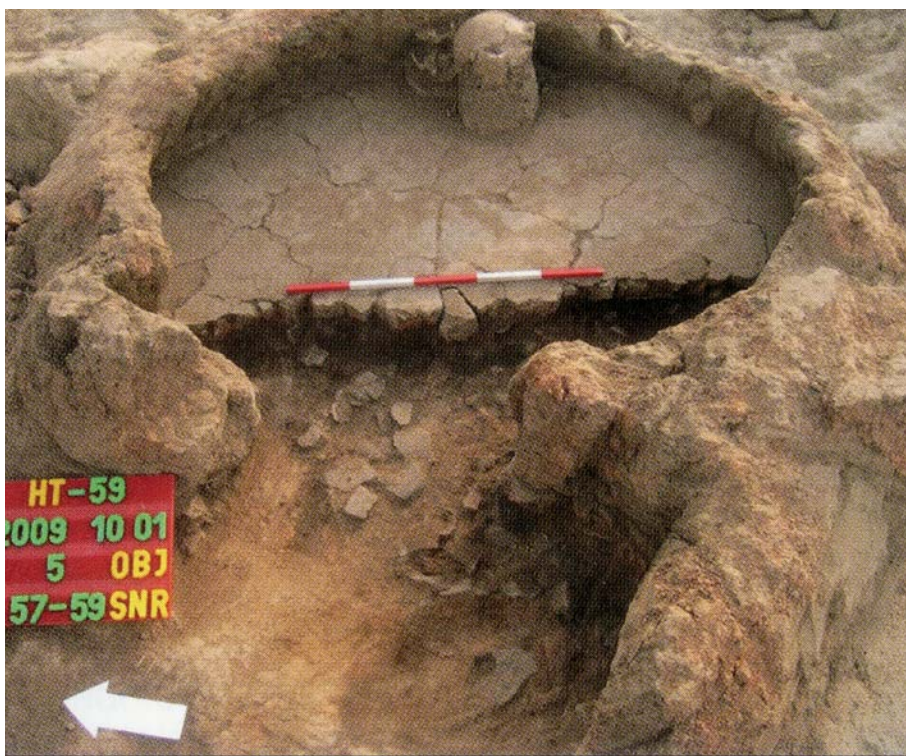
Az egyetlen anatómiai rendben fekvő csontváz egy telepődörben volt, amelynek metszetében is egy gyerekkoponyát regisztráltak.²³² A koponyák sok esetben csak töredékesen maradtak meg, szabad szemmel csak egyetlen esetben tudott külsérelmi nyomot megfigyelni az ásató.²³³

Az NKFI K-128413 projekt keretében Jakucs János az ásatási dokumentációból kigyűjtötte azokat a temetkezéseket, amelyek mintavételre alkalmasak lehetnek (2, 5, 6, 20, 33, 47. objektum). A mintavételt az MNM Daróci úti bázisán Mende Balázs, az antropológiai meghatározást Ósz Brigitta végezte. Mindnyájuknak köszönöm a munkát. A korhatározásra kiválasztott mintákat Poznańba küldtük 2020. június 23-án.

A dokumentáció szerint a részlegesen feltárt 2. objektumban, a 2/3 SNR azonosítójú gödör K-i oldalfalánál, 50 cm mélységben került elő egy koponya (2/91 SNR) és közvetlen közelében vázcsontok is. A 2/3 SNR gödör ÉNy-i oldalán, egy padkaszerű nyúlványon egy fiatal szarvasmarha teljes csontvázát is feltárták, az ásató szerint az állati és az emberi maradványok között valószínűleg nincs összefüggés. A 2/91 egyén (*Infans* I korú, max. 4 éves gyermek) csontjából a korhatározás elkészült: Poz-127133. A közepes megtartású koponyamaradványon fertőzés nyomait is megtalálta Ósz Brigitta.

A 14. gödör betöltésének legfelső rétegében került elő egy emberi koponya (14/31 SNR), vázcsontok nélkül, nagyon töredékes állapotban. Mintavételre alkalmatlan volt.

Az 5/6 SNR számú kemence ÉK-i szegletében, közvetlenül a kemence fala mellett volt elhelyezve egy töredékes állapotú, de nagyjából teljes emberi koponya (5/57 SNR), egy 23-x éves nő maradványa (29. kép). Az 5/57 egyén koponyájából a korhatározás elkészült: Poz-127144. A koponya megmaradt csontjain fertőzés nyomait dokumentálta Ósz Brigitta.

29. kép: Palotabozsok-Szarvas-hegy. Az 5. objektum feltárás közben (LIGNER 2012, 51, számozatlan színes kép)

²³² Az ásatási jelentésben említett gyerekkoponyának a dokumentációban nincs nyoma.

²³³ RKM 2009, 305.

A 6/7 SNR számú kemence DK-i szegletében került elő egy töredékes állapotú emberi koponya, egy meghatározhatatlan korú gyerek (*infans?*) maradványa (6/53 SNR). A gyermekből vett mintából a korhatározás elkészült: Poz-127146. A koponyamaradványon fertőzés nyomait dokumentálta Ósz Brigitta.

A lelőhelyen feltárt kettős rézkori(?) árokrendszerben is kerültek elő emberi maradványok. A 20/28 SNR számú árok alján az É-i szelvény falából lógott ki egy emberi koponya, a feltárásnál további csontjai nem kerültek elő (20/87 SNR). A töredékes állapotú koponya egy 23-40 éves nő maradványa. A korhatározás elkészült: Poz-127147. A megmaradt koponyatöredékeken fertőzés nyomait és fogbetegsége utaló elváltozást is megfigyelt Ósz Brigitta.

A 33/61 SNR számú árokban egy állatcsont kupac alatt a szelvény É-i falánál találtak egy teljes összevisszaságban bedobott csontvázat (33/82 SNR), egy 25-29 éves férfi maradványait.²³⁴

A korhatározás elkészült: Poz-127149. A részleges vázhoz nem volt koponya. Ósz Brigitta itt is fertőzés nyomait és ízületi elváltozásokat figyelt meg.

Az előzetes ásatási jelentésben egyetlen olyan csontvázat említett Ligner Jácint, amely anatómiai rendben volt egy gödörben. Ez a tetem a 47. számú négyzet alakú, szabálytalan körvonalú, teknőszerűen mélyülő gödörben volt. Körülötte találtak edénytöredékeket, de az ásató nem tartja temetkezésnek a 47/78 SNR számú csontokat, egy 30-40 éves férfi maradványait. A korhatározás elkészült: Poz-127148.

Az ásatási dokumentáció alapján ezek az objektumok nem önálló, szabályos temetkezések, de a projekt alapkérdéséhez (miben különböznek a rítussal eltemetett emberek a gödörbe, árokba dobott társaiktól) fontos információkkal szolgálhatnak.

A késő rézkorból származó csontokból készült valamennyi radiokarbon, antropológiai, archeogenetikai, C/N arány, és stronciumizotóp adatot közöljük a kötetben, amelyeket önálló tanulmányban mutatnak be a szakterület kutatói.

PÉCS-A/1. laktanya

I csontvázas sír, szarvasmarhával, PJPM Ő.72.52.1.

(Kiss Attila leletmentése 1963)

A laktanya hátsó udvarán, 1963-ban, földgyengetés közben egy ÉNy–DK-i tájolású sírt pusztítottak el. Kiss Attila helyszíneléskor megállapította, hogy a sír DNy-i részén egy gyerekváz feküdt, baloldalán marhacsontváz volt. Edénymelléklete alapján a sír a badeni kultúrába tartozik.²³⁵ A *Baranya monográfia* csak a szórványos edényt említi, a gyereksírt nem.²³⁶

PÉCS-Hőerómű, Basatanya vagy Basamalom néven is szereplő lelőhely

A lelőhelyen rendszeresen nagyarányú földkitermelés folyt, amelyet régészeti megfigyelés és leletmentés is kísért 1980-ban. Ecsedy István²³⁷ 1981-ben Katona Győr Zsuzsa,²³⁸ majd 1991-ben Nagy Erzsébet²³⁹ végzett leletmentést a lelőhelyen. Több korszak, a badeni kultúra telepődrei és néhány temetkezése, valamint a kisapostagi kultúra, kelta, római és avar kori objektumok, köztük sírok láttak napvilágot a különböző feltárásokon.

²³⁴ A DNS és radiokarbon mintavételhez a csontok előkészítésekor állati harapásnyomokat vett észre a vázcsontokon László Orsolya antropológus (MNM).

²³⁵ RégFüz Ser. I. 17 (1964) 10.

²³⁶ BÁNDI 1979, 55, 30. lh. A lelőhelyet említi még NEVIZÁNSKY 1985, 267; SACHSSE 2010, Teil 2, Kat. Nr. 130, 86.

²³⁷ RégFüz Ser. I. 34 (1981) 13–14.

²³⁸ RégFüz Ser. I. 35 (1982) 17.

²³⁹ RégFüz Ser. I. 45 (1993) 51.

PÉCS-Hőerőmű

telep, gödrökben emberi és állati maradványok, áldozógödörben ember és állat
(Ecsedy István leletmentése 1989)

A lelőhelyről antropológiai²⁴⁰ és archeozoológiai²⁴¹ tanulmányokból és néhány régészeti cikkből voltak elsődleges információink,²⁴² a teljes közlésre még várnunk kell. Vörös István publikációjából tudható, hogy Ecsedy István 1989-ben is végzett ásatást a lelőhelyen, ahol a badeni kultúra települdődreiben emberi és állati maradványokat is találtak.

Ecsedy Istvánt kérdeztem meg, hogy hol és mikor ásott késő rézkori temetkezéseket. Levele szerint²⁴³ a nagy kiterjedésű területen, amelyet a helyiek csak Hőerőműként említenek, több régészeti feltárás volt, így több néven, több lelőhely is szerepel a különböző ásatási jelentésekben és publikációkban is. A lelőhelyen évekig nagyarányú földkitermelés folyt, 1979 telén kelta sírokat dúltak szét. Az eseményt régészeti megfigyelés, majd leletmentés is követte 1980–1981-ben. Néhány badeni gödör, kelta és kora római anyag, továbbá néhány roncsolt őskori objektum került elő a Pécs-Hőerőmű, Basamalom-dűlőben.

1989-ben, a Hőerőmű központi épületének közelében végzett földmunkák miatt leletmentésre került sor, erről azonban nem jelent meg ásatási jelentés. A teljes feldolgozást tervezték, de a régészeti részes nem készült el. A központi épület környékén előkerült késő rézkori településmaradvány messze van az 1980–1981-ben végzett leletmentések területétől.

Zoffmann Zsuzsanna az 1989. évi ásatás teljes embercsontanyagát átnézte. Publikációja szerint a Hőerőmű területén végzett ásatások során a badeni kultúra több olyan objektuma is előkerült, amelyben embertani leletek is voltak. Ezek többnyire töredékesek, hiányosak, nem teljes vázak (7, 8, 9, 14, 29. obj.) két esetben koponyamaradványok (7, 25. obj., a 7. objektumban egy felnőtt férfi és egy nő koponyatöredékei) egy esetben teljes csontváz volt (3. obj.). Összesen 9 egyént (5 férfi, 2 nő, 2 gyerek) lehetett meghatározni a gödörtemetkezésekben.²⁴⁴ A koponyamaradványok egyikén sem volt vágásnyom.

Az állatcsontokat Vörös István dolgozta fel és publikálta 2011-ben. Ő a helyszínen az ásatási rajzokkal dolgozott.²⁴⁵ Vörös István tanulmányából tudjuk, hogy az ásatás során 29 badeni gödör volt feltárható és a település ÉK-i határán hármaskörök húzódtak. 22 gödör tartalmazott nagy mennyiségű állatcsontot. A feltárt településrész É–D-i tengelyében előforduló 6 objektumban (2., 3., 4., 5., 9. és 25.) – egyéb ún. szórvány állatcsontok kíséretében – teljes, vagy részleges állatcsontvázak feküdtek. Négy gödörben (2., 3., 8. és 9. obj.) emberi csontmaradványok is voltak.²⁴⁶ A 3. sz. bolygatott gödörben szarvasmarha maradványait és egy baloldalra erősen zsugorított emberi csontvázat tártak fel. Ember és állat feje egymás felé fordítva került elő.²⁴⁷

Az 1989. évi ásatás késő rézkori anyagát Ecsedy István Rajna Andrással együtt dolgozta fel jelenleg. Ezúton is köszönöm Ecsedy Istvánnak, hogy információival és korábban írt gépelt kéziratának egy példányával segítette munkámat. Ecsedy István kézírata szerint a területen a badeni kultúra egyrétegű telepe került elő, amelyet hármaskörök vett körül.

Külön köszönet azért, hogy a múzeum raktárában személyesen járt utána, hogy megvannak-e csontok, amelyeket Helmlí Dóra meg is talált, és Jakucs János 2020. augusztus 26-án felszállította a Régészeti Intézetbe a 3. és 9. objektum embertani anyagát.

²⁴⁰ ZOFFMANN 1998.

²⁴¹ VÖRÖS 2011.

²⁴² HORVÁTH 2004, 74; HORVÁTH 2007, 112; SACHSSE 2010, Teil 2, Kat. Nr. 131, 86; SZEVEÉNYI 2013, 57.

²⁴³ E-mail: 2020. július 26.

²⁴⁴ ZOFFMANN 1998.

²⁴⁵ Köszönöm Vörös Istvánnak, hogy a cikkét és a munkatáblázatait is elküldte nekem.

²⁴⁶ VÖRÖS 2011, 412.

²⁴⁷ VÖRÖS 2011, 413.

Az alábbiakban a 3. és 9. objektummal foglalkozom. A két objektum leírását Ecsedy I. kéziratából vettem át, kissé átírva azt. Az objektumokban lévő emberi csontokat Rác Piroska vizsgálta újra, a két objektum állatsontjait Gál Erika nézte át.²⁴⁸

3. objektum:

Kerek gödör alsó részét lehetett feltárni. Átmérője 1,2 m, megmaradt mélysége 0,3-0,5 m, felső része megsemmisült. A gödör alján szarvasmarha csontváza és egy emberi váz feküdt. A szarvasmarha fejét a munkagép megsemmisítette, a csontvázak egyébként eredeti helyzetükben voltak feltárhatók. Az emberi váz a baloldalán feküdt, részben hasra fordulva. Bal lapockája teljesen kifordult, a bal karja a test alá szorult. Jobb alkarja szorosan a felkar mellé volt felhúzva, feje a gödör aljára fordult.²⁴⁹

A szarvasmarha gerince a medence fölött el volt törve. A teteme valószínűleg felhasítva került a gödörbe, egyik lába közvetlenül a baloldali bordák alatt volt. A nyakcsigolyákból ítélve a fej erősen hátratorve lehetett a gödör falához szorítva.

Vörös István az ásatási leírást még az alábbiakkal egészítette ki:

Abolygatott gödörben egy jobb oldalán (Ny–K-i irányban) fekvő szarvasmarha csontváza, közvetlenül a háta mellette (É-ra) egy bal oldalán fekvő zsugorított emberi csontváz feküdt. A szarvasmarha nyaka kb. 90°-kal É-felé volt el fordítva, így az állán fekvő feje és az ember feje egymás mellé került.²⁵⁰

A gödörben egy csonkakúpos tál peremtöredéke²⁵¹ és egy simított felületű, csonkakúpos aljú edény darabja volt.

Rác Piroska a halottat az antropológiai jegyek alapján 60-70 év közötti embernek határozta meg. Koponyája férfias, medencéje nőies jelleget mutatott, a medence alapján nőként definiálta. Csontjain több kóros elváltozást is megfigyelt.

A korhatározás elkészült: SUERC-98450.

9. objektum:²⁵²

Nagy méretű, szabálytalan alakú gödörkomplexum alsó része. A földmunkák után megmaradt szinten már összefüggőnek látszó objektumon belül két rész különíthető el: DNy-i sarkában egy eredetileg nagyjából kör alakú áldozógödör alsó része volt, benne két szarvasmarha csontmaradványaival; É-i oldalán egy földbevájt kemence és annak D felé néző hamuzógödre.

Az áldozó gödörben talált két állatváz közül az egyik a gödörbe helyezett egész tetem maradványa. A megölt állatot bal oldalára fektetve helyezték el, de a nyakánál a gerincet megtörték, a fejet az állára fektették. Az állat hátát meggörbítették, lábait kissé felhúzták. A másik szarvasmarha feldarabolva és talán húsa nélkül került a gödörbe (a hozzá tartozó vázrészeket a rajzon pontozással jelölte az ásató). Az ehhez az állathoz tartozó fej a nyak és a gerinc csatlakozó részével a gödör É-i részén került elő. A fej baloldalra fordult, a nyak és a gerinc egy része – nyilván lehúszva – a fejen felülről át volt hajlítva. Ennek az egyfüggő részletnek a közelében voltak a lapockák és az első lábak. A két hátsó láb a gödör D-i részében talált medencétől külön, egyik a gödör D-i falánál, másik az elsőként leírt váz mellett került elő. A csontok között a gödör betöltésében csak néhány kisméretű, kevésbé jellegzetes badeni cserép volt.

Vörös István feldolgozta a gödörkomplexum teljes anyagát. Az alábbiakkal egészítette még ki az ásatási leírást:

²⁴⁸ Megfigyeléseiket, eredményeiket önálló tanulmányukban olvashatjuk, a jelen kötetben.

²⁴⁹ Ecsedy kézirat 5. kép.

²⁵⁰ VÖRÖS 2011, 413.

²⁵¹ Ecsedy kézirat 22. kép 2.

²⁵² Ecsedy kézirat 11–15. kép.

A 9. gödörkomplexumból előkerült „szórvány” állatsontok vizsgálatakor feltűnt, hogy a két szarvasmarha csontvázán kívül további nagy számú szarvasmarha (87 db) és juh (158 db) maradványai kerültek elő a gödörből. Az ún. szórvány csontok döntő többsége fej- és húsos végtagsontok voltak. Szarvasmarha maradványok: 2 fej (fiatal szarvcsapos koponyák), 41 db törzs (csigolya, borda) és 28 db végtagsontok (*scapula, fem., tib.*). Juh maradványok: 6 fej (egy 8 hónapos, egy 1 éves, két 1½-2 éves és két kifejlett egyed) és 129 db (!) ún. húsos-csont (*scapula-hum-rad/ulna, pelvis-fem-tib.*). A kecskének egy koponya és 4 db húsos csontja, a sertésnek 3 fejrésze (két 10 hónapos, egy kifejlett kan egyed), a kutyának egy bal oldali *mandibula* töredéke került elő. A gödörkomplexumban a kettős szarvasmarha temetéssel együtt – vagy külön – elhelyezett 13 állatfej (vagy fejrész) és a húsos testrészek ilyen nagy számú koncentrált előfordulása nem lehet véletlen.²⁵³

A gödörkomplexum É-i részén talált földbevált kemencének csak a felső része sérült meg a földmunkák során. Helyzetének tisztázása után feltárást a D-i oldalon lévő hamuzógödörből indították. A szabálytalan kör alakú, cipó formájú, boltozatos kemencét a megfelelő szilárdságot biztosító tiszta agyagba vájták. A használata során a környezete erősen átégett. Belseje laza, hamus földdel töltődött be, gondosan simított, tapasztott alján a varratoknál két részre esett emberi koponya feküdt. Mivel a csontokon nem voltak égésnyomok, valószínűnek látszik, hogy az emberi fej az üres, használaton kívüli kemencébe került, ahol még annak betöltődése előtt nagyrészt felbomlott. A kemence hamuzógödre és leletanyaga nem volt pontosan elkülöníthető a gödörkomplexum többi részétől, bár alsó része mintegy 0,3-0,4 m-re mélyebb volt.

A hamuzóból és a csatlakozó mélyedésből előkerült viszonylag nagy mennyiségű cserép csaknem a lelőhelyről ismert összes edényformát képviseli. Gömbszelet alakú és tölcséresen kiszélesedő nyakú tálak,²⁵⁴ díszíttelen kétosztatú tál, kannelúras testű korsók,²⁵⁵ magasfülű mericék,²⁵⁶ vastagfalú, bütyökfogós fazekak darabjai kerültek elő pattintott kovaszilánkok,²⁵⁷ csiszolókö darabja,²⁵⁸ kőbalták töredékei,²⁵⁹ csontárák²⁶⁰ mellett. Utóbbiak egyike ló bordájából készült.

A koponyamaradványok alapján 20-30 éves nőt határozott meg Ráczi Piroška.²⁶¹

Az emberi maradványból a korhatározás elkészült: SUERC-98451.

A gödörben lévő egyik szarvasmarhából (2. sz. váz) is készült korhatározás: SUERC-98452.

PÉCS-VASAS

telep, 1 zsugorított sír és 1 koponya, PJPMM

(Fülep Ferenc ásatása 1957, Bándi Gábor ásatása 1962)

Pécsről É-ra, kb. 8 km távolságra, ahol a Budapest–Pécs közötti új műútból a Vasas község felé vezető út elágazik, a vasasi állomás közelében fekvő homokbányában 1957-ben római sírra bukkantak bányászás közben.²⁶² Fülep Ferenc végzett leletmentést, a római kori anyagot közölte is.²⁶³

²⁵³ VÖRÖS 2011, 414–415.

²⁵⁴ Ecsedy kézirat 24. kép 10–11, 8–9, 12, 25. kép 1–10.

²⁵⁵ Ecsedy kézirat 24. kép 7.

²⁵⁶ Ecsedy kézirat 24. kép 1, 3–6.

²⁵⁷ Ecsedy kézirat 36. kép 13–16.

²⁵⁸ Ecsedy kézirat 35. kép 7.

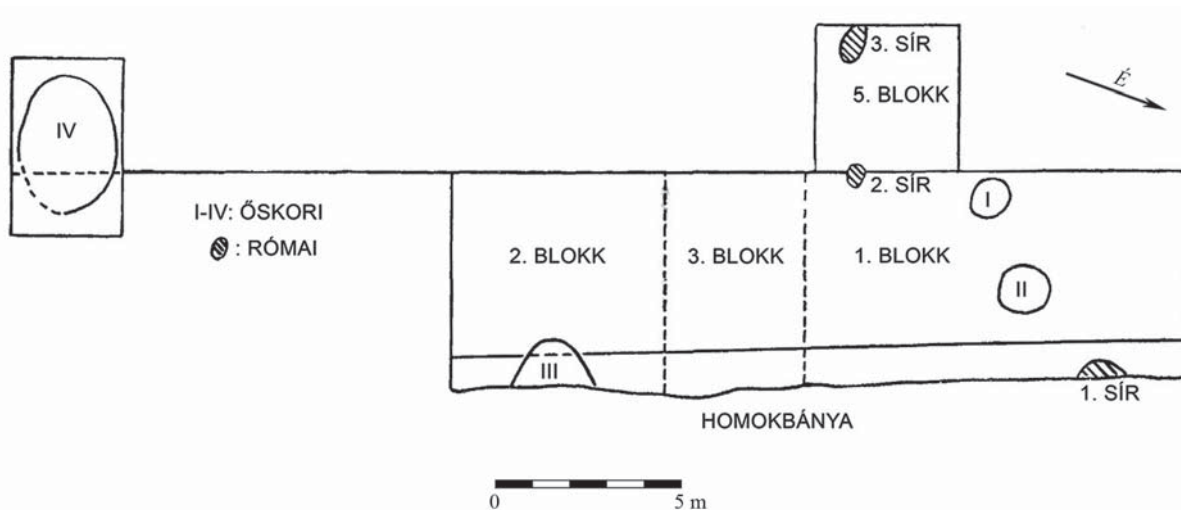
²⁵⁹ Ecsedy kézirat 35. kép 2, 5.

²⁶⁰ Ecsedy kézirat 36. kép 11, 19–20, 23.

²⁶¹ Ráczi Piroška megjegyzése: A leletkísérő szerint: „koponya a kemencéből”, de van mellette egy töredékes bal combcsont is.

²⁶² RégFüz Ser. I. 10 (1958) 25.

²⁶³ FÜLEP 1958.

30. kép: Pécs-Vasas. A feltárás összesítője (FÜLEP 1958, 104, Abb. 1)

Eszerint az 1. blokk területén a badeni kultúra cserepeivel együtt egy töredékes koponya is előkerült. Hasonló edénytöredékek és gödrök a bánya egész területén voltak. A 2. blokk K-i felében, közvetlenül a bányafal mellett, a badeni kultúrához tartozó csontváz sirt is feltártak egy nagy gödörben (30. kép III). A csontváz a medencétől lefelé homokbányászás következtében megsemmisült. Ugyanezen a lelőhelyen 1962-ben Bándi Gábor végzett leletmentést,²⁶⁴ amelynek badeni telepanyagát Bondár M. dolgozta fel.²⁶⁵ Az embertani anyagot Zoffmann Zsuzsa határozta meg, eszerint a koponya egy nőé volt.²⁶⁶

SZEDERKÉNY-Kukorica-dűlő

telep, telepgödörben 1 sír, szarvasmarha-temetkezés, PJPM
(Kovaliczky Gergely ásatása 2008)

A lelőhely az M60-as út nyomvonalán van, két szolonban (2005, 2007) megelőző feltárást, majd 2008-ban kiegészítő feltárást végeztek a pécsi múzeum régészei. A feltárt 125 000 m²-en mintegy 3000 objektum több korszak maradványa. A késő rézkorból előkerült néhány gödör, egy gödörsír és több áldozati gödör, benne szarvasmarhával.²⁶⁷ A lelőhely neolitikum anyagát Jakucs János dolgozza fel. Jakucs J. átnézte a teljes dokumentációt, az előzetes jelentésben említett gödörsír a neolitikumhoz köthető. Jakucs Jánostól kapott információim szerint a település Ny-i részén találhatóak a késő rézkorhoz is köthető nagy méretű gödrök, gödörbe dobott halottakkal, szarvasmarha vázakkal.²⁶⁸ A jelen projektben a szabályos temetkezések összegyűjtése és elemzése a cél, ezért a gödörhullákkal csak kivételes esetben foglalkoztam. A szederkényi lelőhelyet nem vizsgáltuk emiatt.

²⁶⁴ RégFüz Ser. I. 16 (1963) 11.

²⁶⁵ BONDÁR 1982. A cikkben említettem a Fülep által feltárt badeni sirt (BONDÁR 1982, 26), de nem tartozván a cikk témájához, nem közöltem, csak a leleteket soroltam fel a leltárkönyv alapján. C. Sachsse figyelmét nem kerülte el az adat, így most ismét bekerül a badeni temetkezések sorába ez a lelőhely is.

²⁶⁶ ZOFFMANN 2004, 128. A lelőhelyet említi még SACHSSE 2010, Teil 2, Kat. Nr. 132, 86–87.

²⁶⁷ RKM 2008, 267. A lelőhelyet említi még SZEVEÉNYI 2013, 57.

²⁶⁸ Az információkat és a dokumentáció vonatkozó részének kigyűjtését ezúton is köszönöm Jakucs Jánosnak.

ZÓK-Kenderföldek

telep és 1 csontvázas sír, PJPM
(Lakatos Pál leletmentése 1957)

A zóki Kenderföldeken, a Pázdányi út folytatásaként a Pellérd felé vezető út építéskor a badeni kultúra leleteire bukkantak. Állítólag egy csontvázas sír is előkerült, ezt támasztják alá az ép edények. Lakatos Pál leletmentéskor egy ép, boltozatos kemencét tárt fel, badeni leletekkel.²⁶⁹

*BIZONYTALAN VAGY NEM BADENI KORÚ TEMETKEZÉSEK***Ellend-Németh-földek**

Horvát tranzit DN800 gázz szállító vezeték (Városföld–Drávaszerdahely) szakaszán végzett ásatást több lelőhelyen Voicsek Vanda 2009-ben és 2010-ben. A gázvezeték nyomvonalán 81. számmal jelölt ásatáson (KÖH 68553) több korszak emlékei is előkerültek. A rövid ásatási jelentés szerint a területen a badeni kultúra telepjelenségeit is feltárták. Egy nagy méretű rézkori munkagödörre ráásva három római kori sírt is találtak.²⁷⁰ Az MNM Archaeodatabase-ben található²⁷¹ „Az ásatás rövid leírása” c. dokumentumban (p. 5) már egy késő rézkori sír is szerepel. Az objektumleírásokban (Stratigráfiai Egységek Leírása, röv.: SEL) épp fordítva, három késő rézkori (89/275, 208/473, 209/588 obj/SNR) és egy római kori sír (207/475) szerepel. A késő rézkorinak meghatározott sírok melléklet nélküliek, semmi nem utal arra, hogy valóban azok. A 89/275 sírban háton fekvő, nyújtott helyzetű csontváz volt, ez a fektetés teljesen eltér a badeni kultúra zsugorított helyzetben temetett halottaitól. A lelőhelyet – a rendelkezésre álló adatok és dokumentáció alapján – nem tartjuk badeni temetkezésnek.

Mágocs-községi homokbánya

A községi homokbányából küldött be egy árkolt díszű korsótöredéket Farkas Ádám a Magyar Nemzeti Múzeumba. A beküldő szerint a bányában erősen megrongálódott csontvázakat is találtak. Banner szerint valószínűleg temetőt tettek tönkre.²⁷²

Pécs-Kertváros, Nyárfa u. 1.

Valószínűleg sírleletből származó leletegyüttes került a pécsi múzeumba. Az öt edény és a töredékek (PJPM Ő.70.1.1–7.) találási körülményei bizonytalanok.²⁷³

Sátorhely-Újistállópuszta

A lelőhely az 56. sz. főút rekonstrukciója alatt végzett régészeti szakfelügyelet alatt vált ismertté. Közel 8000 m²-en 533 objektumot tárt fel Voicsek V., ebből 13 volt késő rézkori.²⁷⁴ A rézkori objektumok a lelőhely középső részén helyezkedtek el. Az egyik gödörben egy emberi koponyát találtak. Egy másik gödörben nagy méretű tárolóedényt és 12 díszített tálat helyeztek el egymásra halmozva. A feltárt terület középső részén egy feldúlt, bizonytalan korú sírt tártak még fel, amelyben néhány rossz megtartású vázcsont és koponyatöredék volt.²⁷⁵ Az előzetes antropológiai dokumentációból tudható, hogy a

²⁶⁹ RégFüz Ser. I. 9 (1958) 9. A lelőhelyet a Baranya monográfia (BÁNDI 1979) nem említi, szerepel viszont Sachsse katalógusában (SACHSSE 2010, Teil 2, Kat. Nr. 197, 11). A lelőhelyet a Baranya monográfia (BÁNDI 1979) nem említi, szerepel viszont Sachsse katalógusában (SACHSSE 2010, Teil 2, Kat. Nr. 197, 11).

²⁷⁰ RKM 2010, 219.

²⁷¹ <https://archeodatabase.hnm.hu/hu/node/1864> [megtekintés dátuma 2023.08.22].

²⁷² BANNER 1956, 153. lh. 55. A lelőhelyet említi még: SACHSSE 2010, Teil 2, Kat. Nr. 97, 61; MNM 8/1938.

²⁷³ BÁNDI 1979, 55, 33. lh. A lelőhelyet említi még SACHSSE 2010, Teil 2, Kat. Nr. A30, 124.

²⁷⁴ RKM 2008, 268–269.

²⁷⁵ VOICSEK 2008, 269.

csontmaradványokat Hajdu Tamás és Bernert Zsolt határozta meg. Eszerint a 39. számú gödörben az SNR 85 számú csontok rézkorinak meghatározott, 20-49 éves férfi maradványai voltak: rossz megtartású töredékes-hiányos koponya és vázcsontok, állkapcsa hiányzott.²⁷⁶

Szebény-Farkasluk-dűlő I.

A lelőhely Szebény határában, a Hosszú-rét nevű lapályos területtől K-re húzódó földnyelv alakú dombháton van. 2010-ben a Városföld–Drávaszerdahely között építendő gázvezeték nyomvonalán megelőző feltárásokat végeztek. A lelőhelyen 913 m²-t kutattak át, 30 objektum került elő, amelyeknek nagy része késő rézkori volt. Az egyik badeni gödörben 2 halott maradványait találták meg, anatómiai rend nélkül. Az ásátás rövid összefoglalójában Ligner Jácint kizárta, hogy szabályos temetkezés lenne. Egy másik gödörben fiatal szarvasmarha egész csontváza volt.²⁷⁷

Az előzetes antropológiai dokumentációból tudható, hogy a csontmaradványokat Hajdu Tamás, Balassa Tímea és Bernert Zsolt határozta meg. Eszerint a kérdőjellel rézkorinak meghatározott 29. objektumban (SNR 53/1 és 2) volt két ember maradványa: 40-44 éves férfi és 35-39 éves nő közepes megtartású, töredékes illetve hiányos koponyája és közepes megtartású, hiányos-töredékes vázcsontok, jó megtartású állkapoccsal mindkét egyénnél. Mindkét halottnál kóros elváltozásokat figyelhetek meg az antropológusok. A dokumentáció korszakokonkénti mutatója szerint az állatvázat tartalmazó objektum a 4. számú gödör lehetett, amely rézkori (kérdőjelesen) és bronzkori volt.²⁷⁸

Szókéd

Banner J. Pusztai R. adataira hivatkozva²⁷⁹ említi, hogy a község mögött Ny-i irányba húzódó völgyet Ny-ról határoló dombon az Egerág felé vezető út mindkét oldalán telep van. A szemben fekvő hegy oldalán sírokat találtak. Merice, orsógomb és kövéső került a pécsi múzeumba.²⁸⁰

A Baranya-monográfia szerint Dombay János leletmentése eredményeként²⁸¹ telepet és feltehetőleg temetőt is ismerünk Szókéd-Szőlőhegy lelőhelyről, hivatkozásul a Banner-monográfia szerepel, bővebb információink nincs a lelőhelyről.²⁸²

Versend-M60 94. lh.

A lelőhely Versend és Bóly között, az 57. úttól D-re egy ÉNy–DK-i irányú vízfolyástól Ny-ra húzódó dombvonulaton, a patak felé húzódó lejtőn volt. A 17 712 m²-nyi feltárt területen 306 objektum került elő több korszakból. Két badeni gödröt és egy melléklet nélküli, DNy–ÉK-i tájolású zsugorított csontvázat is találtak, ez utóbbi az ásátó, Gallina Zsolt szerint talán a badeni kultúra temetkezése.²⁸³

A mai Baranya vármegye területéről részben a 20. század első felében múzeumba került adatokat ismerünk, részben a különböző beruházásokon kerültek elő késő rézkori temetkezések, döntően csontvázas sírok. A területen elég gyakoriak a telepen eltemetett halottak, több esetben szarvasmarhával együtt elföldelve.

²⁷⁶ MNM Régészeti Adatbázis 2021. február 11, <https://archeodatabase.hnm.hu/hu/node/1942>.

²⁷⁷ RKM 2010, 353.

²⁷⁸ MNM Régészeti adatbázis 2021. február 11. <https://archeodatabase.hnm.hu/hu/node/1919>.

²⁷⁹ PUSZTAI 1950, 13.

²⁸⁰ BANNER 1956, 151. lh, 55.

²⁸¹ DOMBAY 1958, 44. Dombay J. leletmentésének időpontját nem ismerjük, az időpont a munkásságát feldolgozó tanulmányból sem derül ki (PAPP 1962).

²⁸² BÁNDI 1979, 56, 50. lh. A lelőhelyet említi még SACHSSE 2010, Teil 2, Kat. Nr. A40, 126.

²⁸³ RKM 2006, 316.

Az antropológiai feldolgozottság jó, az ásatások befejezése után meghatározták a csontokat (Zoffmann Zsuzsanna, Hajdu Tamás, Bernert Zsolt), projektünkben Rácz Piroska. Hasonlóan jó feldolgozottságú az állatcsontanyag is (Vörös István). A régészeti közlések sajnos, nem követték a feltárások ütemét.

Az NKFI K-128413 programban a szabályos temetkezéseket dolgozzuk fel. Néhány esetben azonban telepen eltemetett halottakat is bevettem a vizsgálat körébe (Palotabozsok-Szarvas-hegy II, Pécs-Hőerőmű), akiknél egyértelmű volt valamilyen rituális cselekmény lenyomata a temetésnél. Pécs-Hőerőmű lelőhelyről az egyik szarvasmarhából is készült korhatározás és C/N arány megállapítása.

9. Pest vármegye

ABONY-Serkeszék-dűlő (Abony 60. lh.)

telep, egy csontvázas kettős gyereksír, CKM

(Kovács Ágnes ásatása 2003)

2002-ben a 4. sz. főút Abonyt elkerülő szakaszán Dinnyés István és munkatársai terepbejárást végeztek. Az elkerülő út nyomvonala 18 régészeti lelőhelyet érintett.²⁸⁴

2003-ban a 60. számú lelőhelyen 2003-ban Kovács Ágnes 41 objektumot tárt fel, amelyek közül 33 badeni volt, a 8. objektumban egy kettős gyereksírt találtak. A zsugorított csontvázak a jobb oldalukon feküdtek, D–É-i tájolással, arccal K felé. A koponyák körül 4 edényt tártak fel. A sír a felszínhez közel került elő, sírfolt nem látszott. Körülötte csak telepobjektumok voltak, további sírt nem találtak.²⁸⁵

ABONY-Elsővíz-dűlő (Abony 49. lh.)

telep, két csontvázas sír, CKM

(Rajna András ásatása 2004–2005)

2004–2005-ben az Abonyt elkerülő út nyomvonalán lévő 49. lelőhelyen Rajna András több korszak régészeti jelenségeit tárta fel, a rézkorból nagy kiterjedésű protoboleráziként meghatározott telep gödreit, árkokat elföldelt szarvasmarhákat.²⁸⁶ Az előzetes ásatási beszámolóban nem említette, hogy sírokat is feltártak a rézkorból. 2011-ben megjelent cikkében közli a bodrogkeresztúri kultúrába tartozó sírokat és két ezeknél későbbi temetkezést is, amelyeket protobolerázinak határozott meg. Ez a két sír a bodrogkeresztúriaktól mintegy 50 m-re került elő.

A 318. objektumban baloldalára fektetett zsugorított, K–Ny-i tájolású temetkezés volt.²⁸⁷ A halott mellett egy gömbölyű bögre és a deréktájon 11 gyöngy volt, köztük *Dentalium*, alabástrom(?) és márvány gyöngyök.²⁸⁸ Rajna A. a gyöngyöket övhöz tartozó díszekként értékeli, a rézkor korábbi időszakából (tiszapolgári és bodrogkeresztúri kultúra) említ párhuzamokat. Az említett edényt nem közölte. A 390. objektumban jobb oldalára fektetett, zsugorított váz volt, K–Ny-i tájolással. Koponyája kissé elmozdult.²⁸⁹ A sír földjéből egy *Dentalium* gyöngy került elő.

A lelőhelyen feltárt nagy területen a bodrogkeresztúri kultúra és a protobolerázi időszak telepe és sírjai kerültek elő. A protobolerázi telepet a doktori disszertációban dolgozta fel Rajna A.²⁹⁰ A sírokat is összegyűjtötte e korai korszakból, de a 318. objektumban talált edénykéről nem közölt rajzot vagy fotót itt sem.

ABONY-Turjányos-dűlő (Abony 36. lh.)

telep és csontvázas sírok telepgödrökben, többes temetkezés, állattemetkezések telepgödrökben, CKM

(Marton Tibor–Hansel Balázs 2004–2005, Serlegi Gábor–Fábián Szilvia 2006–2008)

2004–2008 között az MTA Régészeti Intézetének munkatársai ásatást végeztek a Wienerberger téglagyár homokbányájában, a bányaművelés ütemezéséhez igazodva.²⁹¹ A homokbányában összesen feltárt több

²⁸⁴ RKM 2002, 173.

²⁸⁵ RKM 2003, 152.

²⁸⁶ RKM 2006, 173.

²⁸⁷ RAJNA 2011, 90–91, 7. kép.

²⁸⁸ RAJNA 2011, 9. kép.

²⁸⁹ RAJNA 2011, 90–91, 8. kép.

²⁹⁰ RAJNA 2016.

²⁹¹ RKM 2004, 164–165; RKM 2005, 173–174; RKM 2006, 149; RKM 2007, 157.

1

2

3

31. kép: Abony-Turjányos-dűlő. Áldozati gödrök (FÁBIÁN–MARTON–SERLEGI 2008, 6. kép)

mint 135 000 m² területen 352 objektum került elő, legtöbbjük a badeni kultúra korai időszakának telepéhez tartozó tároló-, hulladék- és agyagnyerő gödör volt.

2006-ban a feltárt terület É-i részén kilenc nagy méretű áldozati gödörben összesen 48 emberi csontvázat, illetve vázrészlet találtak, a 263. objektumban 23 csontvázat bontottak ki az ásatók több egymást követő rétegből. A csontvázak a gödrön belül jól elkülöníthető rétegekben feküdtek, előfordult, hogy egy-egy ilyen rétegben 4-5 halott is volt. Az objektumban szarvasmarha és kiskérődzők koponyái és vázrészei is előfordultak, a gödrökben szabályosan elrendezett edényekkel.²⁹² Az áldozati gödrök mind méretükben, mind stratigráfiájukban eltértek a többi telepobjektumtól. Jellegzetesen rétegződött, 3–3,5 m átmérőjű, 2 és 4,5 m mélységű objektumok voltak. Több esetben többes temetkezést találtak az áldozati gödörben. Edénymellékletek, állatsontok és köeszközök voltak még a gödrökben²⁹³ (31. kép).

2007-ben a területen lévő különleges objektumok kerültek elő, amelyek bőrcserzéshez létesített, hosszúkás, szűk beásások voltak. Ezek egyikében másodlagos helyzetben, a már feltöltődött gödör felső rétegéből került elő egy zsugorított temetkezés edénymellékletekkel.²⁹⁴

Az antropológiai vizsgálatok alapján – morfológiai és molekuláris eredmények ismeretében – egy halottnál biztos, öt másiknál feltételezhető, hogy a csontokon megfigyelhető kóros csontelváltozások a leprával függenek össze.²⁹⁵ Az abonyi halottakon kimutatott fertőzés jelenleg a legkorábbi ilyen megbetegedés Európában. A betegség magyarázat lehet a gödörbe dobált nagyszámú halottra.

A különleges telepről és temetkezésekről több előzetes közlést is ismerünk.²⁹⁶ A „Protobolerázi”, bolerázi és klasszikus badeni anyagot is tartalmazó késő rézkori lelőhelyet Fábían Szilvia vezetésével dolgozza fel egy kutatócsoport.²⁹⁷

ALSÓNÉMEDI-Kenderföldek

40 csontvázas sír (temető), szarvasmarha-temetkezések, MNM
(Korek József ásatása 1949)

Alsónémediben, a községtől ÉNy-ra 1 km-re volt a lelőhely, a falu É-i részén lévő, É–D-i irányú homokdűnék utolsó homokdombján, ahol a felszínen leleteket gyűjtött egy vadőr. Ezt követően került sor 1949. április 22 – május 6. között a Korek József által vezetett ásatásra. A területen összesen 63 sír került elő: ebből 4 kora bronzkori urnasír, 19 sír szarmata, 40 sír késő rézkori (3–5, 9, 11, 14–15, 18–20, 22–26, 28–30, 32–36, 38–48, 52–53, 55–58. sírok). A feltárás előzményeiről Korek J. nem írt bővebben.²⁹⁸

A badeni kultúra 40 sírjában 43 halott volt, köztük egyazon sírba temetve két ember és két szarvasmarha (3. sír), továbbá ember és két szarvasmarha (28. sír) tetemével.²⁹⁹ A teljesen feltárt temetőben zsugorított temetkezések voltak (32. kép). A tájolás, fektetés és a nemek között semmilyen rendszerszerű összefüggés nem volt megfigyelhető.

²⁹² RKM 2006, 149.

²⁹³ FÁBIÁN–MARTON–SERLEGI 2008, 24–25, 6. kép.

²⁹⁴ RKM 2007, 157.

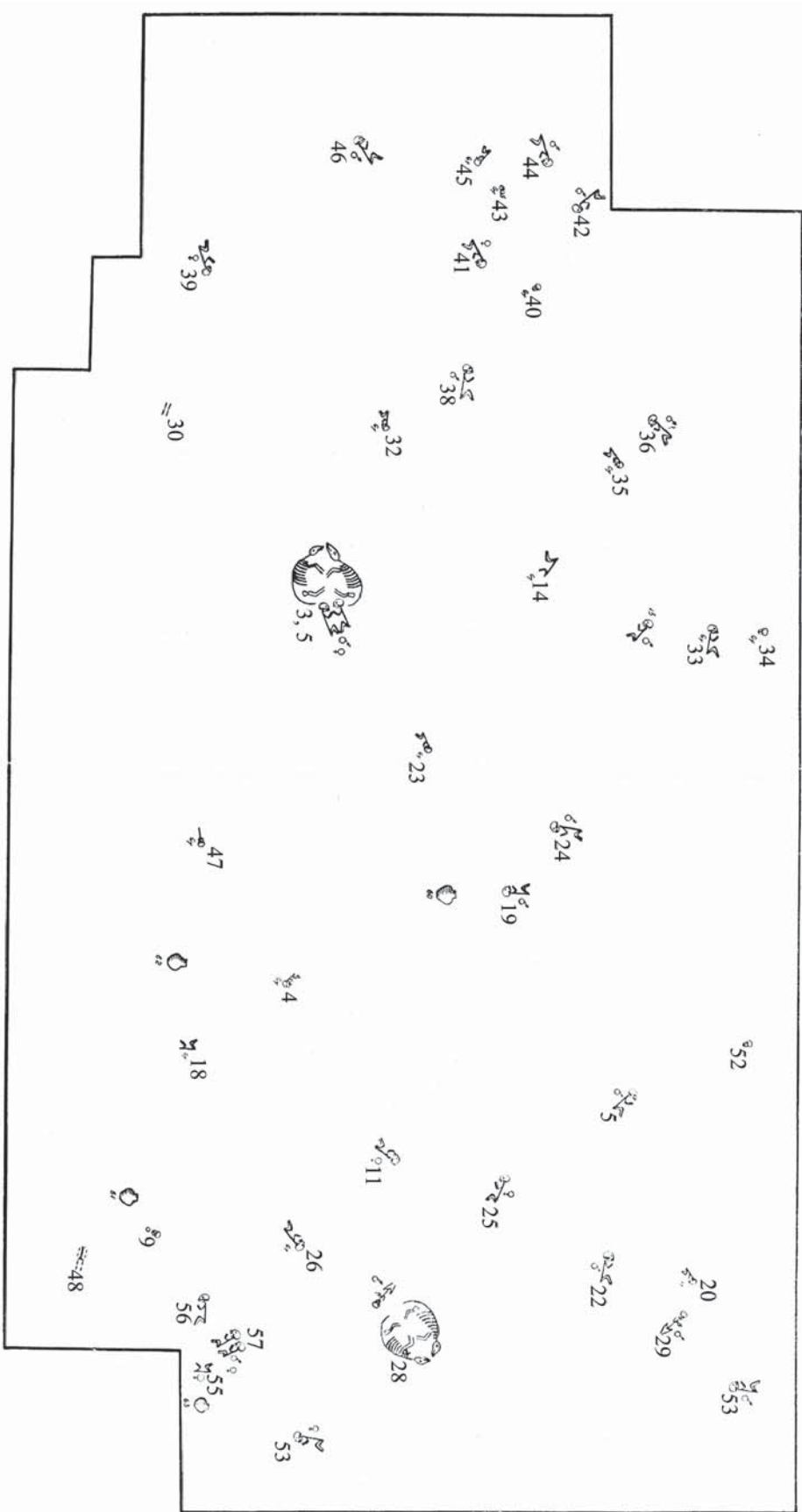
²⁹⁵ KÖHLER *et al.* 2009; KÖHLER *et al.* 2017.

²⁹⁶ FÁBIÁN *et al.* 2015. A lelőhelyet említi még SACHSSE 2010, Teil 2, Kat. Nr. 1.

²⁹⁷ *Az anyagi kultúra változóhorizontjai: a mindennapi és szimbolikus tevékenységek színtereinek vizsgálata a késő rézkori települések leletanyagának többszintű értelmezésével* c. NKFI K-18 129332 pályázat keretében hét lelőhely (Balatonkeresztúr-Réti-dűlő, Tolna-Mözs-Kender-földek, Solt-Erdélyi tanya, Pécel-Hatos-dűlő, Abony-Turjányos, Abony 49. lh. és Hódmezővásárhely-Kopáncs, Olasz-tanya) több szempontú elemzését végzi el a kutatócsoport.

²⁹⁸ KOREK 1951, 45.

²⁹⁹ KOREK 1951, 45. IX. t. 1, 48–49, XI. t. 1–2; KOREK 1980, 11, 2–3. kép.

32. kép: Alsónémedi-Kenderföldek. A késő rézkori temető térképe (KORÉK 1951, VIII. tábla)

Banner János csak Korek J. feldolgozására utalt a monográfiájában, részletesebben nem tárgyalta a lelőhelyet.³⁰⁰

Korek J. Alsónémedi történetét feldolgozó munkájában röviden összefoglalta a temetővel kapcsolatos legfőbb tudnivalókat és problémákat. Megerősítette, hogy – több vélekedéssel ellentétben – a temető teljesen feltárt, különböző kutatóárokokkal ezt ellenőrizte az ásatás idején. A később mintegy 25 m szélességben történt homokelhordásnál sem kerültek elő újabb sírok, ami szintén azt bizonyítja, hogy minden sírt feltártak, nem csak egy sírcsoport került elő.³⁰¹

A két ember és két szarvasmarha tetemét tartalmazó sír (3. sír) kocsitemetkezésként vonult be a szakirodalomba,³⁰² annak ellenére, hogy semmilyen, kocsira utaló maradványt nem találtak a sírban. Korek J. a temetkezést nemzetségtípi sírnak tekintette, áldozati állatokkal,³⁰³ ezt későbbi munkájában is ugyanígy interpretálta, cáfolva a kocsitemetkezés tényét.³⁰⁴ Az alsónémedi temető feldolgozásáról, jelentőségéről a Kutatástörténetben írtam bővebben.³⁰⁵

BUDAKALÁSZ-Luppa-csárda

birituális temető, 436 sír (355 csontvázas, 72 hamvasztásos, 8 jelképes sír, 1 üres), szarvasmarha-temetkezés, SzFM (Soproni Sándor ásatása 1952–1960)

A lelőhelyet legtöbbször Budakalász-Luppa-csárda (vagy Lupa-csárda) néven említi a szakirodalom, de előfordul Budakalász-Homokbánya megjelölés is. A lelőhely Budapesttől É-ra 15 km-re, a szentendrei Nagysziget kisebb szigete melletti homokáradmányos terület, amelyet az egykori Duna-meder alakított, és a mélyebb rétegekben levő kavicsrétegre az allúvium időszakában vastag homokréteg került.

1952-ben a budakalászi Szabadság MGSZ homokbányát nyitott és Soproni Sándor, a szentendrei múzeum akkori igazgatója megkezdte a területen jelentkező sírok feltárását. A temető a volt Lupa-csárda, illetve kompátkelő helyhez vezető országút mellett fekszik, párhuzamosan a Dunával, mintegy 2-3 méterrel magasabban a középvízállásnál. A szelvényekkel feltárt terület 9000 m² volt. A homokbányászással összehangolva 1952 és 1960 között (átlagosan 5-6 munkással) tárta fel Közép-Európa késő rézkorának mindmáig legnagyobb temetőjét.³⁰⁶ 1961-ben az előző évi feltáráshoz csatlakozó területen, a temető legszélső sírjai mellett 6-10 m-es sávot ástak ki a munkások, de újabb sírokat már nem találtak,³⁰⁷ így a temetőt teljesen feltártnak tekinthette Soproni S.

A leletek leltározása két fázisban történt. Az 1952. év ásatási anyagát 1956-ban,³⁰⁸ míg az 1953–1960 között feltárt sírok leletanyagát 1961-ben³⁰⁹ leltározták be.

A 177. sírban talált miniatűr kocsit Soproni S. közölte,³¹⁰ és az első 115 sírt is feldolgozta Banner János monográfiájában.³¹¹ A kutatás folytatását, a teljes közlést a Kutatástörténet fejezetben foglaltam

³⁰⁰ BANNER 1956, 215. lh, 74, Taf. XLIII–XLVII.

³⁰¹ KOREK 1980, 10–11.

³⁰² BANNER 1956, 207.

³⁰³ KOREK 1951, 61.

³⁰⁴ KOREK 1980, 22. A lelőhelyet említi még NEVIZÁNSKY 1985, 266; SACHSSE 2010, Teil 2, Kat. Nr. 5, 3–6, Taf. 10–14, Plan 1–6.

³⁰⁵ Ld. Bondár Mária tanulmányát a jelen kötetben.

³⁰⁶ RégFüz Ser. I. 9 (1958) 4; RégFüz Ser. I. 10 (1958) 3; RégFüz Ser. I. 11 (1959) 5; RégFüz Ser. I. 13 (1960) 4; RégFüz Ser. I. 14 (1961) 11.

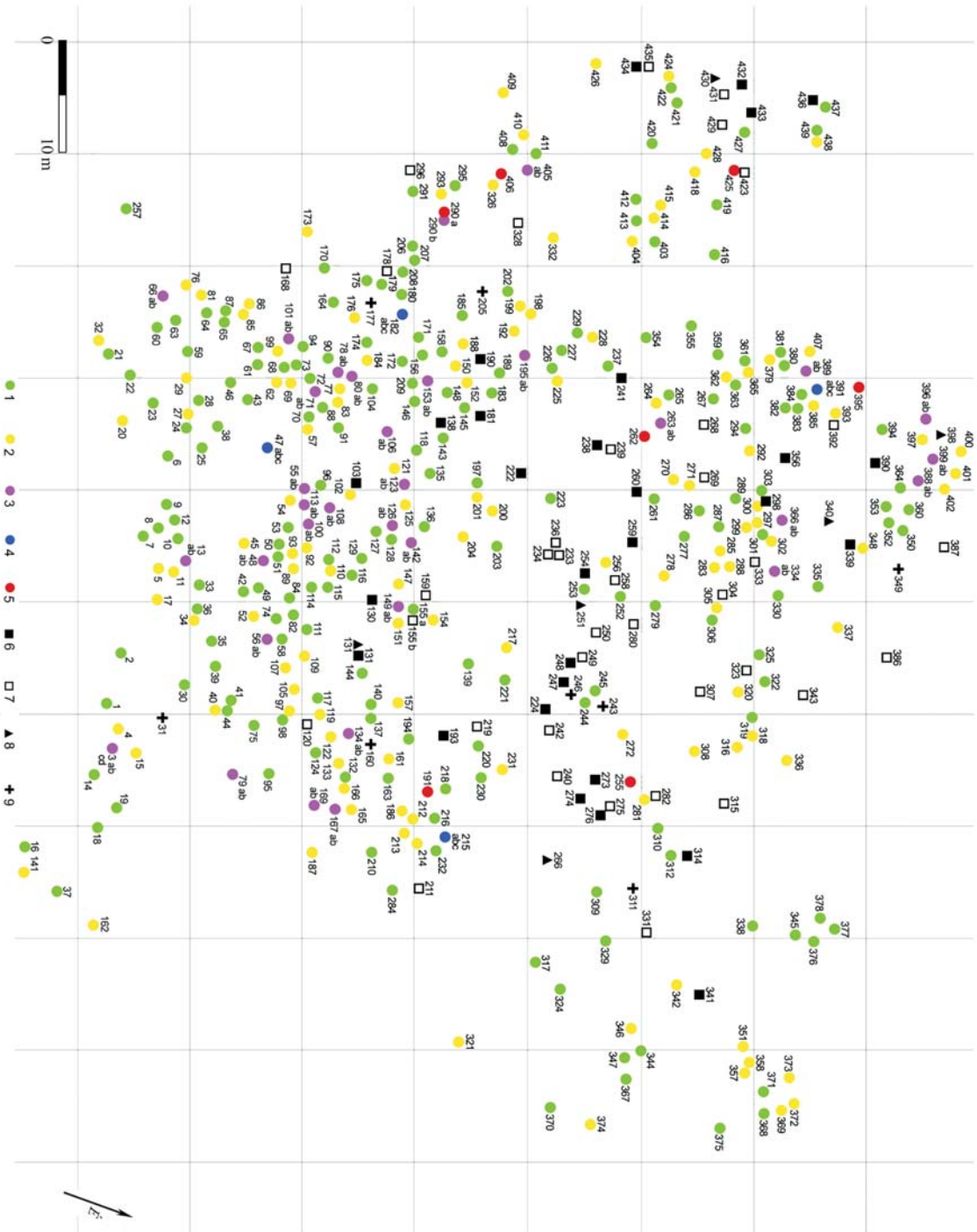
³⁰⁷ RégFüz Ser. I. 15 (1962) 12.

³⁰⁸ SzFM ltsz.: 56.11.1.1–56.11.80.1. és 72.3.1–72.3.3c (az 1952-ben *in situ* felszedett sír szétszedésekor előkerült leletek).

³⁰⁹ SzFM ltsz.: 61.2.1.1–61.2.11.4.

³¹⁰ SOPRONI 1954.

³¹¹ SOPRONI 1956, 111–128, Taf. LXXXVIII–CVI, CXX. A lelőhely azonos az MRT 7, 3/7. lelőhellyel. A temetőt részletesebben tárgyalja: SACHSSE 2010, Teil 2, Kat. Nr. 25, 17–30, Taf. 34–49, Taf. 50A, Plan 7–22.

33. kép: Budakalász-Luppa-csárda. A késő-réz kori temető térképe (Digitális térképszerkesztés: Ósi Sándor)

össze röviden.³¹² A 2009-ben megjelent monográfiában az ásatás története és a temető teljes feldolgozása olvasható (33. kép).³¹³

BUDAÖRS-Frank tanya=Kamaraerdei-dűlő

telep és sírok telepgödörben, SzFM

(Ottományi Katalin ásatása 2002–2003)

Raktárbázis építését megelőzően végzett ásatást Ottományi Katalin a területen. A lelőhely a Hosszúrétipatak É-i partján található, D-i fele érintkezik az MRT 7, 5/2. lelőhellyel.³¹⁴ A két szezonban 1 hektárnyi területen összesen 318 objektum került elő, többsége a badeni kultúrába sorolható.

A feltárások során 2002-ben egy kultikus gödörben gyereksontvázat és 16 ép edényt tártak fel.³¹⁵ Sok gödörben egész állatsontvázat (ló, szarvasmarha) találtak. Önálló temető nem került elő, de telepgödörökben több csontvázat is a késő rézkorhoz köthettek.³¹⁶ Az összes késő rézkori halott számát nem ismerjük az előzetes közlésekből.

DUNAKESZI-Alagi-major 5/17. lh.

telep, szarvasmarha-temetkezés, 1 gödörbe temetett emberi váz, VTIM

(Kulcsár Valéria ásatása 1996)³¹⁷

A 2. sz. főút Dunakeszit elkerülő szakaszának építése előtt került sor a leletmentésre a Mogyoródi-patak árteréből kiemelkedő alacsony dombon. A feltárt késő rézkori nagy kiterjedésű településen gödörbe temetett szarvasmarha-tetem, a 193. objektumban egy kerek, hengeres gödörből hason fekvő, kissé hiányos emberi váz is előkerült (34. kép).³¹⁸ A gödörben néhány kisméretű edénytöredék, egy ujjbenyomással díszített és egy tölcsésesnyakú tál peremtöredéke, egy vékony falú bögre nyaktöredéke, egy kannelúrás oldaltöredék, egysoros, benyomkodott bordával díszített fazékperem, továbbá egy rücskös felületű tárolóedény nagyobb oldaltöredéke volt.

ECSER-2. lh.

telep és 4 zsugorított temetkezés telepgödörben, az egyik kettős sír, CKM

(Rác Tibor ásatása 2006)

Az M0 autópálya építését megelőző feltáráson 2005–2006-ban összesen 8659 m²-en 118 objektum került elő különböző korokból. Az objektumok nagyobb része (80) nem tartalmazott leletanyagot, a keltezhető gödrökre is a leletszegénység jellemző.

A badeni kultúra telepéről különböző gödrökben négy zsugorított csontvázat került elő. A 98. és 113. gödörben lévő halott mellett nem volt melléklet. A 20. gödörben badeni kerámiával keltezhető két, egymáson fekvő zsugorított csontvázat tártak fel, az egyiknek csontgyöngyei voltak (35. kép).³¹⁹ E mellékletes kettős sír alapján az ásató feltételezi, hogy a két másik, melléklet nélküli sír is badeni.³²⁰

³¹² Ld. Bondár Mária tanulmányát a jelen kötetben.

³¹³ BONDÁR–RACZKY 2009.

³¹⁴ RKM 2002, 185, az ásatási alaprajz a 186. oldalon.

³¹⁵ RKM 2002, 185; OTTOMÁNYI 2008, 2, 4, 5. kép.

³¹⁶ RKM 2003, 168; OTTOMÁNYI 2008, 6. kép.

³¹⁷ Az 1996. évi ásatásokról szóló jelentések mindezülig nem jelentek meg, a Régészeti Füzetek 50. száma hiányzik. Az 51. kötet az 1997. évi ásatási beszámolókat adja közre, majd a 1998-tól már a Régészeti kutatások Magyarországon (RKM) tudósít a feltárásokról.

³¹⁸ KÖVÁRI 2008, 27. A fotókat, a sír rajzát és az információkat Kövári Klárának köszönöm. A fotón téves a 194-es szám, helyesen 193. objektum.

³¹⁹ RÁCZ 2006a, színes kép.

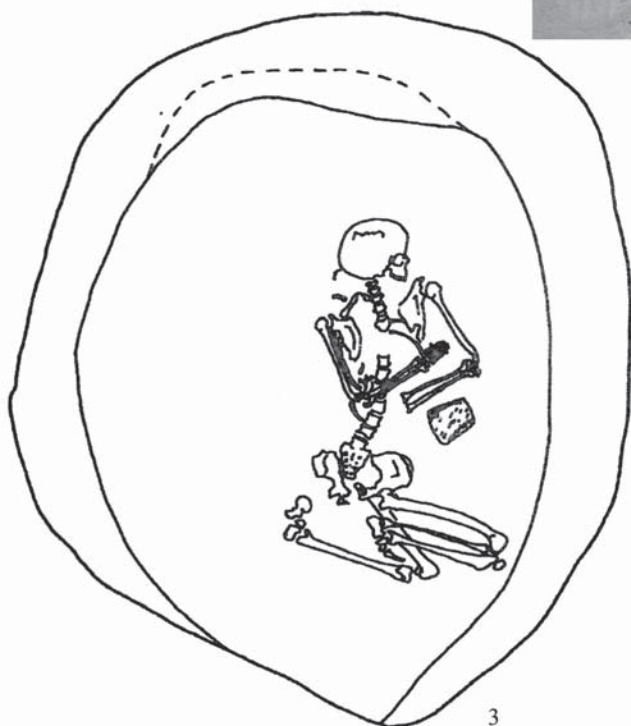
³²⁰ RKM 2006, 193.

1

2

3

34. kép: Dunakeszi-Alagi-major. A 193. objektumban feltárt sír
(Fotók és rajz az ásatási dokumentációból, amelyben a sírfotón téves a 194-es szám)

1

2

35. kép: Ecser-2. lelőhely. A 20. és 26. sz. gödörben feltárt maradványok (Rácz 2006a, színes kép)

ECSER-6. lh.

telep és 4 csontvázás sír telepődörben, szarvasmarha-temetkezések, CKM
(Patay Róbert ásatása 2004–2006)

A lelőhely Ecsér és Maglód településektől, valamint a Budapest–Szolnok vasútvonaltól D-re elterülő, a környezetéből láthatóan kiemelkedő domb K-i oldalán helyezkedett el. A sok korszak települési nyomát megőrző lelőhelyen a késő rézkori badeni kultúra is előkerült. Az 5 hektárnyi feltárt területen 3375 objektumból 406 volt késő rézkori.

A 2004-ben megkezdett ásatást folytatva 2005-ben 3 telepődörben emberi, 18 gödörben teljes vagy részleges szarvasmarhavázakat tártak fel.³²¹ 2006-ban egy badeni telepődörben emberi vázat, 28 gödörben teljes vagy majdnem ép szarvasmarhavázakat találtak.³²²

IPOLYDAMÁSD-Sziget

3 hamvasztásos sír, SzBM 89.23.1–2, 89.13.1–5, 89.63.1.

(Kövári Klára leletmentése 1988 és 1989)

1988-ban Ipolydamásd D-i szélénél, a Sziget nevű helyen, az Ipoly kanyarulatában mintegy 300 m szélességben 50-100 cm mélységben a Bős–Nagymarosi Vízlépcső munkálatai során elhordták a földet az új gát megépítéséhez, ennek következtében nagykiterjedésű régészeti lelőhelyet bolygattak meg a munkások, akik egy hamvasztásos késő rézkori sírt is találtak, amelyből az edényeket és a hamvak nagy részét kiszedték (1. sír). Ezt követően Kövári Klára végzett leletmentést két alkalommal.³²³ 17 szelvényben több korszak telepmaradványát és temetkezéseit tárta fel, köztük 2 további (2. és 4. sír)³²⁴ késő rézkori hamvasztásos, kőborításos sírt.³²⁵ A bolerázi csoport végére, a klasszikus badeni kultúra elejére keltezett temetkezések egyikében Coțofeni I korú töredékek is voltak.³²⁶

MAGLÓD-1. lh.

telep és 5 zsugorított csontváz telepődörben, szarvasmarha-temetkezések, CKM
(Rácz Tibor–Siklódi Csilla ásatása 2005)

A lelőhely a domboldalon található, Ny-ról Ecsér, K-ról Maglód, É-on a két települést összekötő műút, D-en a vasút határolja. A lelőhely azonos Ecsér-6. lh. egy részével, az ott előkerült badeni telep folytatása.

2005-ben 32 500 m²-en 1823 objektumot tárt fel Rácz Tibor és Siklódi Csilla.³²⁷ A nagy felületen több korszak anyaga is előkerült, így a késő rézkori badeni kultúra telepmaradványa is. Több gödörben volt bedobált kutya, juh/kecske és szarvasmarha váz vagy vázrész. Nyolc gödörben teljes szarvasmarha csontvázat találtak.³²⁸ A badeni kultúrából 90 gödröt tártak fel, ötben zsugorított csontváz feküdt, mellékletük néhány edénytöredék és obszidián penge volt.³²⁹

³²¹ RKM 2005, 231–232.

³²² RKM 2006, 194. Az autópálya ásatásokat bemutató kötetben (PATAY 2006) erről a sírról nem tesz említést a szerző.

³²³ RégFüz Ser. I. 42 (1991) 15; RégFüz Ser. I. 43 (1991) 10. A lelőhely azonos az MRT 9, 9/15. lelőhellyel.

³²⁴ A 3. sír a halomsíros kultúrához tartozott.

³²⁵ KÖVÁRI 1994, 119, 2–3. kép.

³²⁶ KÖVÁRI 1994, 124, I. t. 2. A lelőhelyet említi még BONDÁR 2002, 13; SACHSSE 2010, Teil 2, Kat. Nr. 74, 51, Taf. 81A–C.

³²⁷ RKM 2005, 267–268.

³²⁸ RKM 2005, 267.

³²⁹ RÁ CZ 2006, 36–37.

SZIGETSZENTMÁRTON-Dózsa Gy. u. 13.

2 sír, az egyik kettős sír (összesen 3 egyén), MNM 72.19.1–11.

(Kemenczei Tibor leletmentése 1972)

A Dózsa Gy. u. 13. az ismert agyag kocsimodell lelőhelye, amely négykerekű tárgyat és a telken előkerült további edényeket Kalicz Nándor közölte, elsősorban a leletek leírására koncentrált, különös tekintettel a négykerekű miniatűr szekerre.³³⁰

Az előkerülés körülményeiről a Régészeti Füzetekben megjelent rövid ásatási előzetesében kevés adat van.³³¹ Kemenczei T. ásatási jelentésében, amelyet a Nemzeti Múzeum Adattára őriz³³² – és senki nem közölte még – további érdekes információkat is megtudhatunk a kor tudományszervezéséről és leletmentési rendjéről.³³³ Eszerint Farkas Imre 1972. június 26-án, hétfőn, telefonon bejelentette az MNM Régészeti Osztályának, hogy házának kertjében, emésztőgödör ásásakor edénymaradványokat és csontokat talált. Kemenczei T. erről írásban értesítette az MNM Adattárát, ahonnan tovább küldték a bejelentésről szóló értesítést, a területileg illetékes Pest Megyei Múzeumi Szervezethez. Csütörtökön Gábori Miklós közölte az MNM Régészeti Osztály vezetőjével, hogy Szigetszentmártonból egy kocsimodellt vittek be a BTM-be (36. kép 3). Kemenczei T. és Kovács Tibor ezt követően azonnal átment Gábori M.-hoz (akkor még a PIM helyén lévő irodába – a szerző megjegyzése), s megtudták, hogy Farkas Imre szerdán a BTM-nek is telefonált. A BTM nem értesítette az MNM Adattárát, de megkérték a találót, hogy vigye be a leleteket a Múzeumba, amit csütörtökön meg is kaptak. Ekkor értesítették az MNM Régészeti Osztályát. Tekintettel arra, hogy a területileg illetékes múzeumi szervezet az elmúlt néhány napban nem jelölt ki régészt a helyszínelésre, ezt az MNM vállalta. Kemenczei T. pénteken, június 30-án Szigetszentmártonba utazott a találóhoz. A helyszínen megtudta, hogy az emésztőgödörben talált sír nem azonos azzal, amelyből a kocsimodell előkerült. Ezt ugyanis egy hónappal korábban találta meg a telektulajdonos a ház belsejében lévő pince ásásakor.³³⁴ Akkor nem jelentette a leleteket, mert félt, hogy leállítják az építkezést. Amikor a BTM kérte a leleteket, nem a pincében észlelt, újonnan előkerült, még kibontatlan sírból vittek be tárgyakat, hanem a korábbi, az emésztő gödörben megsemmisített temetkezésből kiszedett leleteket adták át a múzeumnak, ez volt az 1. sír a telken.

A kocsimodellt tartalmazó sírról az alábbiakat tudta utólag rekonstruálni Kemenczei T.: kb. 150 cm mélyen a zsugorított váz vállánál egy agyag kocsimodell és egy kétosztatú tál feküdt. A sírban volt még egy kétosztatú tál, két lapos aljú merice, két korsó és egy bögre – ezeket Kalicz N. közölte³³⁵ – és előkerült egy átfűrt kagylócsüngő is.

A leletmentést végző Kemenczei T. feltárta a badeni hulladékgödörbe ásott – a bejelentés előtt, a pince ásásakor talált – gyereketemetkezést, amelyben a gyerek koponyáját egy nagy fazék töredéke takarta (36. kép, 2. sír). A csontváz szinte teljesen elporladt, mindössze néhány fogat és koponya darabot tudott megfigyelni az ásató. A sírról részletes rajz nem készült.

A leletmentést az eső megszakította, a feltárást másnap folytatva Kemenczei T. még egy sírt talált (3. sír), kissé mélyebben, mint a 2. sír. Az ugyancsak gödörbe ásott újabb temetkezés baloldalán fekvő, É-i irányítású, zsugorított váz volt (3. sír). Koponyája jó megtartású, a többi csont rossz állapotú,

³³⁰ KALICZ 1976, Abb. 3; KALICZ 1976a.

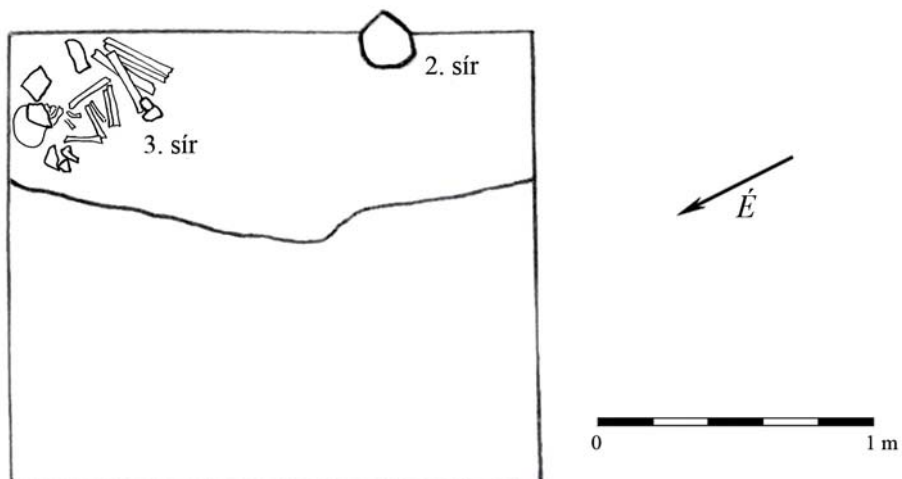
³³¹ RégFüz Ser. I. 26 (1973) 17.

³³² MNM Adattára XVIII. 174/1972.

³³³ Köszönöm Kemenczei Tibor engedélyét a dokumentáció megtekintéséért és Szende László adattárvezető (jelenleg a KIM Múzeumi Főosztályának vezetője) személyes segítségét, hogy szkennelve elküldte nekem a kért dokumentációt. Köszönöm Vörös Istvánnak, hogy a csontok hollétét megpróbálta kideríteni.

³³⁴ Erről semmiféle dokumentáció nem készülhetett utólag.

³³⁵ KALICZ 1976, Fig. 3; KALICZ 1976a, Abb. 2.

1

2

3

36. kép: Szigetszentmárton-Dózsa Gy. u.13. 1–2: A 3. sír, a halott vállánál edénytöredékek (Kemenczei Tibor ásatási dokumentációjából, MNM Adattár XVIII. 174/1972); 3: a kocsimodell az 1. sírből (KALICZ–RACZKY 2002, 27. kép)

vagy elporladt. Jobb vállánál edénytöredékek voltak, köztük egy füles csésze darabjai szájával lefelé. Medencéjén megmunkálatlan kődarab volt (36. kép 1–2).³³⁶

Kalicz N. a Pittioni-émlékkötetben közölte az 1. sírból előkerült kocsimodellt és a vele együtt talált leleteket. A találó elmondása szerint az összes lelet a csontváz koponyája mellett volt, a kisebb edények a kétosztatú tálban voltak, a kocsimodell a tál mellett állt.³³⁷ Mindhárom sírt leírta, de csak az 1. sír leleteit közölte fotókon is. A sírokban talált embercsontok hollétéről nincs adatunk.

SZOB-Verbicek

telep, 1 csontvázás sír, hamvasztásos sírok, kőpakolás, SzBM, MNM
(Horváth Adolf János gyűjtése)

A falutól K-re, a Bőszi-patak Ny-i partját kísérő dombon található a badeni kultúra nagy kiterjedésű telepe, amelyet Horváth Adolf János fedezett fel. A településhez tartozó temető sírjait is ő találta meg a szob–zebegényi országútra lejtő domboldal alsó felén. Horváth A. J. jegyzeteiben a Gabula-, Csizmadia, Szokolczi-, vitéz Borda- és Csurgai-féle földeket említi a sírok lelőhelyeként.

Az 1930-as években Csizmadia Dávid földjén egy zsugorított helyzetű váz került elő, egyetlen melléklete egy töredékes kőbalta volt. Ennél a váznál 30–40 cm-rel magasabban „kőrakás alatt” égett gyerekcsontok és cserepek kerültek elő, a mellékletekből mindössze egy kis bögre került be az MNM-be.³³⁸

Horváth A. J. további kőpakolásos, hamvasztásos temetkezésekről számol be, vitéz Borda M. földjén a cserepek mellett *Dentalium* gyöngyök is voltak a sírban. Talán a badeni temetővel függ össze Laczus Géza adata, mely szerint 1912–1913-ban Szokolcai Pál földjén emberi koponyákat találtak.³³⁹

SZOB-Giribi

telep és 1 csontvázás sír, MNM
(Horváth Adolf János gyűjtése)

Nagy valószínűséggel ehhez a lelőhelyhez köthető a Szobon, a vasút melletti part leásása és a földnek a szobi nagy állomáshoz való szállítása alkalmával előkerült csontvázás sír is.³⁴⁰ Horváth A. János rajza szerint a csontváz feje mellett egy magasfülű tál, benne egy bögre volt, a leletek a badeni kultúra emlékei. Az edényeket Horváth A. J. az MNM-nek ajándékozta, de ott a topográfia szerzői nem találták már.

VÁC-Pláza

gödörtemetkezés (1 egyén), VTIM 2003.16.1–18.
(Kővári Klára leletmentése 2000)

A Vác-Pláza nevű bevásárló- és lakóközpont építését 2000. január végén kezdték meg a Szérüskerteknek nevezett, régóta ismert lelőhelyen, Vác É-i szélén.³⁴¹ Építés közben Kővári Klára kísérte figyelemmel a munkákat, csak arra volt lehetősége, hogy felszedje és dokumentálja a leleteket. A késő rézkori cserepek

³³⁶ MNM Adattára XVIII. 174/1972.

³³⁷ Kalicz N. említi, hogy a kocsimodellt Nagy Margit (BTM) adta át az MNM-nek (KALICZ 1976a, 188). A lelőhelyet említi még NEVIZÁNSKY 1985, 26; HORVÁTH 2004, 74; SACHSSE 2010, Teil 2, Kat. Nr. 165, 102, Taf. 159.

³³⁸ MNM RÓ 17/1936; BANNER 1956, Taf. XXV. 14; KŐVÁRI 1983, 34. A lelőhelyet említi még BONDÁR 2002, 13; SACHSSE 2010, Teil 2, Kat. Nr. 168, 103–104, Taf. 155D.

³³⁹ MRT 9, 26/34. lh, 334–335. G. Nevizánsky mindössze egy hamvasztásos sírt említ a lelőhelyről (NEVIZÁNSKY 1985, 268). Sachsse 3 sírt regisztrált a katalógusában (SACHSSE 2010, 103).

³⁴⁰ MRT 9, 26/35. lh, 336. A lelőhelyet említi még BONDÁR 2002, 13; SACHSSE 2010, Teil 2, Kat. Nr. 166, 102–103.

³⁴¹ A lelőhely azonos az MRT 9, 31/11. lelőhellyel. A lelőhelyről az RKM-ben nem találtam jelentést.

között egy ún. fej nélküli idol töredéke is előkerült.³⁴² A lelőhelyen talált jellegzetes cserepeket is közölte Kővári K.³⁴³

A 8769 m²-nyi területen előkerült objektumok egy kivételével a badeni kultúrához tartoztak. Az építkezés II/28. pillérgödörének mélyítésekor a munkagép egy zsugorított csontvázat bolygatott meg.³⁴⁴ A pillérgödör alján sötét, faszenes betöltésű gödör foltja látszott. Ebben a gödörben egy zsugorított helyzetű csontváz került elő, amelyet a munkagép erősen megbolygatott. A koponya, az egyik felkarcsont, a gerincoszlop nagy része és a lábfejek hiányoztak, de a munkások néhány csontot összeszedtek és átadták a leletmentést végző régésznek. A halott jobb oldalán feküdt, D–É felé irányítva. Melléklete nem volt, de a gödörből badeni cserepek és állatcsontok kerültek elő.

BIZONYTALAN VAGY NEM BADENI KORÚ TEMETKEZÉSEK

Ráckeve? Tököl?

A közismert antropomorf edény előkerülési idejét és körülményeit nem ismerjük. Kalicz Nándor a péceli kultúra anatóliai kapcsolatait vizsgálva közölte az edényt a berlini városi múzeum anyagából, lelőköri körülményeivel nem foglalkozott, csak a díszítését és párhuzamait vizsgálta.³⁴⁵

A következő közlés László von Károlyinak köszönhető, aki 1968-ban megjelent tanulmányában közreadta a berlini városi múzeumba került, a történeti Magyarország területéről származó tárgyakat.³⁴⁶ A cikkből sajnos nem tudhatjuk meg, hogyan kerültek a leletek Berlinbe. A szerző a tárgyról olvasta le a lelőhelyet és leltári számot, a múzeum vonatkozó leltárkönyveit sem használta, így a lelőköri körülményekről sincs semmilyen adat a rövid tanulmányban. Ráckevéről ezt írta: „*Neolithische Funde sind relativ wenig vertreten, charakteristisch sind e.g. ein sog. anthropomorphes Gefäß aus RÁCKEVE [R 1] und ein Glochenbecher aus BUDAPEST [B2 Fund 9].*”³⁴⁷

Az említett antropomorf edényről Kalicz-Schreiber Rózsa emlékkötetében jelent meg egy rövid tanulmány, amelyből megtudhatjuk, hogy a Berlinbe került két harangedényt „... egy a badeni kultúra antropomorf edényével együtt a székesfehérvári illetőségű Lichtneckert József Ráckeven tevékenykedő ügyvéd és gyűjtő özvegyétől vásárolta meg 1904-ben, a berlini múzeum. Lichtnecker információi szerint a gyűjteményt 1904 előtt mintegy húsz évvel az „ottani környékről” gyűjtötték össze. A szerzők feltételezik, hogy a kérdéses edényeket az 1876. évi nagy dunai árvíz után Tökölön ásató Csetneki Jelenik Elek adta el a kor szokásainak megfelelően a környék gyűjtőjeként jól ismert ügyvédnek.³⁴⁸ Mindezek alapján valószínű, hogy az ember alakú edény (37. kép) a Csepel-sziget D-i részén, valószínűleg Tökölön és nem Ráckeven került elő. Az egyedülálló díszítésű, ép antropomorf edény talán sírból származhat.

Szob-Öregfalu

A községtől É-i irányba, az Öregfalui-patak Ny-i partján, a patak forrásától kezdődik a hosszan elnyúló, lapos dombtetőn lévő lelőhely. A harmincas években Horváth Adolf János többször vizsgálta a lelőhelyet, s a talált leleteket az MNM-nek adta. Feljegyzései szerint dr. Csigás Zoltán földjén gyümölcsfáknak ásott gödrökből a badeni kultúra több ép edénye került elő: kétosztatú tál,³⁴⁹ egy bögre, egy merice,

³⁴² KŐVÁRI 2007, 105, 2. kép.

³⁴³ KŐVÁRI 2007, 3–4. kép.

³⁴⁴ Ezúton köszönöm Kővári Klárának, hogy a sír leírását a rendelkezésemre bocsátotta.

³⁴⁵ KŐVÁRI 1963, 26–27, Abb. 6. és Taf. VII. 4a–4b (Foltiny István fekete-fehér fotója).

³⁴⁶ KÁROLYI 1968, Taf. 24.

³⁴⁷ KÁROLYI 1968, 77.

³⁴⁸ HÄNSEL–HÄNSEL 2002, 195, Abb. 1a.

³⁴⁹ A kétosztatú tálat Banner J. csak felsorolásban említi, közelebbi adatok nélkül (BANNER 1956, 138).

1

3

2

37. kép: Ráckeve. Az ember alakú edény (Fekete-fehér fotók a a BTK Régészeti Intézet Adattárából). Színes fotó a berlini múzeum wiki oldalán található, 2011-ben készült. https://de.wikipedia.org/wiki/Datei:Museum_f%C3%BCr_Vor-und_Fr%C3%BChgeschichte_Berlin_034.jpg#file (utolsó megtekintés: 2023.08.22.)

orsókarika, edénytöredékek és emberi koponyadarabok is. A leleteket csak Horváth A. J. rajzaiból ismerjük, időközben elkallódtak.³⁵⁰

Vác-Nagy Sándor József u.

A város ÉNy-i szélén, a Duna melletti teraszon 1988 decemberében egy többlakásos lakóház építésekor régészeti objektumot bolygattak meg. Kővári Klára a leletmentéskor egy kb. 140×170 cm nagyságú területen szabálytalan alakban elhelyezkedő kőrakást bontott ki. A kövek alatt egy csomóban a badeni kultúrához tartozó különböző edények töredékeit és egy szilánkot talált. Hamvak nem voltak, ezért csak feltételesen tartja temetkezésnek, ahogyan a topográfia szerzői is.³⁵¹

Pest vármegye mai területe kiemelkedő a késő rézkori temetkezések szempontjából. Két nagy, önálló temető (Alsónémedi és Budakalász), kocsimodellek sírból (Budakalász 2 sírból, Szigetszentmárton) és a telepeken gödrökbe temetett halottak és elföldelt szarvasmarhák gyakoriak. Pest vármegyében került elő a döntően a mai Románia területén megtelepedett Coțofeni-kultúra sírja, távol a törzsterülettől.

³⁵⁰ MRT 9, 26/11. lh, 317. A lelőhelyet említi még BONDÁR 2002, 13; SACHSSE 2010, Teil 2, Kat. Nr. 167, 103.

³⁵¹ RégFüz Ser. I. 42 (1991) 27; MRT 9, 31/103. lh, 491. A lelőhelyet említi még SACHSSE 2010, Teil 2, Kat. Nr. A47, 127.

10. Budapest

BUDAPEST III. Békásmegyér 1. lh.³⁵²

telep és sírok, telepgödörben 2 csontvázas, 1 hamvasztásos sír, MNM, BTM
(Müller György³⁵³ ásatása 1931, Tompa Ferenc–Müller György ásatásai 1932–1933)

Békásmegyeren több badeni lelőhelyet tártak fel a harmincas években. Ezek különböző néven szerepelnek a szakirodalomban, a múzeumba került leletanyag számos esetben keveredett, utólag nehezen volt lelőhelyhez köthető. Endrődi Anna komoly erőfeszítésekkel azonosította a több néven futó korábbi lelőhelyeket és lokalizálta elhelyezkedésüket a Duna-parton (38. kép).

Banner J. így foglalta össze a sírokról tudható információkat: 1932-ben³⁵⁴ a telepjelenségeken kívül két zsugorított (1–2. sír) és egy hamvasztásos sír (3. sír) került elő. Lothar F. Zotz a sírokban talált edények képét rajzban,³⁵⁵ Müller-Kuales fényképeken közli ezeket.³⁵⁶

Az 1. sír az 1. gödörben került elő, a gödör alján lévő tűzhelytől K-re. 12-13 éves lány csontváza, zsugorítva, baloldalra fektetve, erősen felhúzott lábakkal. Jobb keze a feje mellett, a bal kezénél kicsi kovaszilánk volt. Irányítása DK–ÉNy. Lábai az egykori tűzhely mellett feküdtek. Három edény volt a melléklet és két őrlőkö.³⁵⁷ A gránitból készült őrlőkövek mellett volt a 2. sír, egy 6-7 éves fiú csontvázával. DNy–ÉK irányítással, baloldalon fektetve, zsugorítva. Három edény volt a melléklete.³⁵⁸ Az 1. sírtól 5 m-re volt a 3. sír, ez a hamvasztásos. A humusz alatt 60 cm-re, kör alakú, 1 m átmérőjű átégett rétegen három edény volt kalcinálódott csontokkal körülvéve.³⁵⁹ A hamvak is telepgödörben voltak.³⁶⁰

Endrődi A. tanulmánya alapján foglaljuk össze a Békásmegyér 1. lelőhely legfontosabb topográfiai adatait.

A lelőhely a leltárkönyvekben és régebbi publikációkban több néven szerepel: Békásmegyér I. „Ember Sándor birtoka előtt”, vagy „Békásmegyér-Kollár földje” vagy Békásmegyér I–II. A terület mai helyrajzi száma 63619. A régészeti lelőhely valójában a mai Püskösdűfűrdő területének szomszédságában, attól délre húzódik.³⁶¹ 1932-ben Müller György ásatásán a badeni kultúra településén két zsugorított

³⁵² Bannernél Békásmegyér I. és Békásmegyér II. néven szerepel a lelőhely (BANNER 1956, 200. és 201. lh, 68–70, Taf. XXXVIII. 13–15, 17–19, 21–23).

³⁵³ Müller Györgyről nagyon keveset tudunk. A Fővárosi Régészeti és Ásatási Intézet munkatársa volt (TOMPA 1945, 11). 1939-ben Gogo Müller-Kuales néven Hamburgban dolgozó régészként publikálja az 1932-ben Nagy Lajossal végzett ásatás anyagát. A cikkből kiderül, hogy Müller György és Gogo Müller-Kuales egyazon személy. Ezúton köszönöm Endrődi Annának, hogy Müller-Kuales nehezen hozzáférhető cikkének másolatát is rendelkezésemre bocsátotta.

³⁵⁴ A gödörbe temetett két zsugorított csontváz 1931 őszén került elő Müller György ásatásán, Békásmegyeren, Ember Sándor villájának közvetlen szomszédságában (TOMPA 1942, 30). A lelőhely egy másik pontján, „Kollár János földjén, Ember Sándor nyaralójával szemben, a telek Duna felé eső végén” 1932–1933-ban Tompa Ferenc és Müller György végzett ásatást. Ekkor került elő a közismert Triton csigakürt. Békásmegyér több pontján végzett ásatások leletei gyűjteménybe kerülésük után összekeveredtek, Tompa–Müller 1932. évi ásatási leleteit Szilágyi János 1936-ban végzett feltárásának anyagával együtt leltározták be (ENDRŐDI 2002, 36). Valószínűleg ebből adódik, hogy Banner J. 1932-ben előkerült sírként említi az egy évvel korábban feltárt temetkezéseket.

³⁵⁵ Zotz 6 edény rajzát közli (ZOTZ 1936, 54–55, Abb. 11), Bannernél 9 edény fotója szerepel 3 sírből.

³⁵⁶ MÜLLER-KUALES 1939, 166–173, Taf. I–IV.

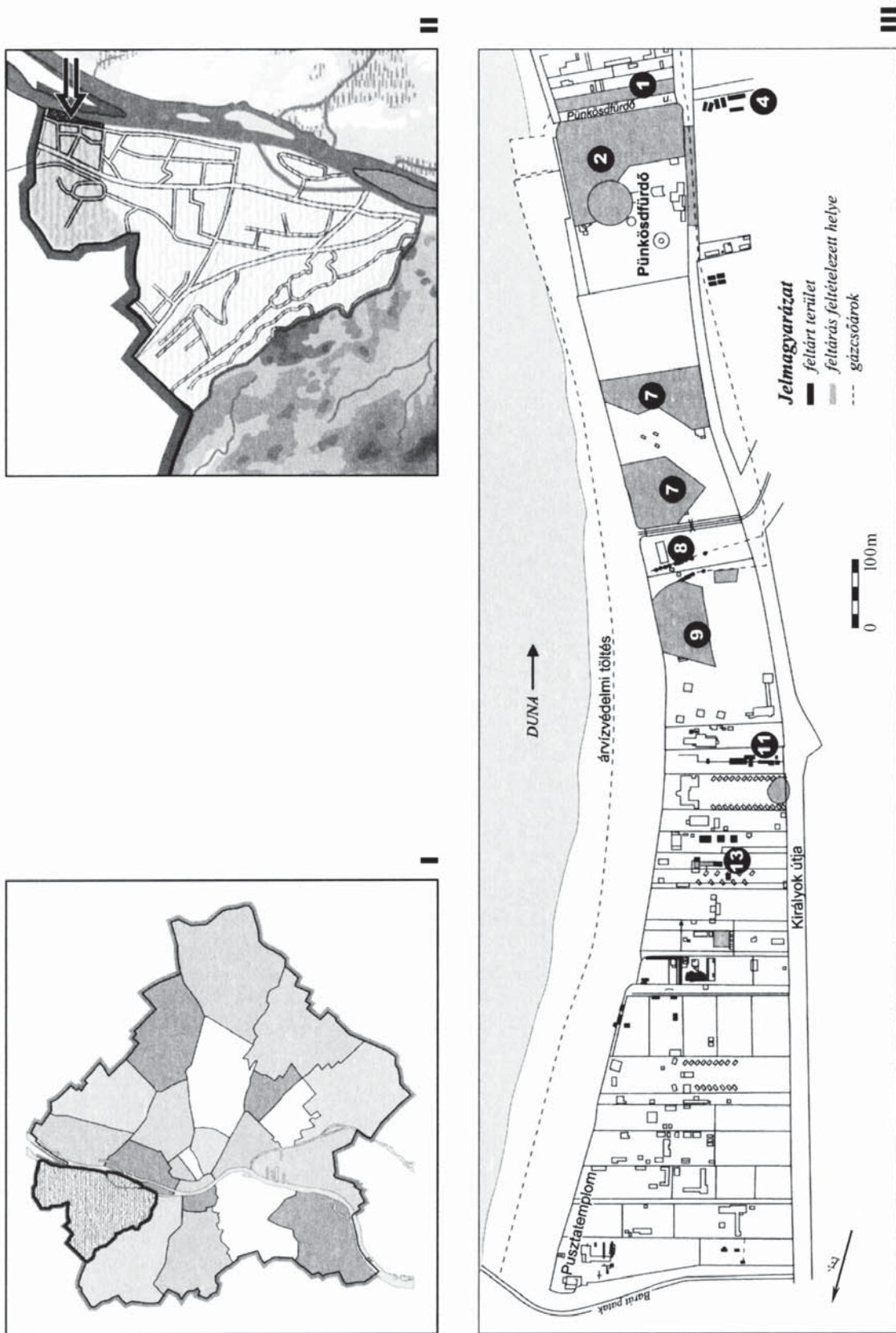
³⁵⁷ BANNER 1956, Taf. XXXVIII. 14, 17–18.

³⁵⁸ BANNER 1956, Taf. XXXVIII. 21–23.

³⁵⁹ BANNER 1956, Taf. XXXVIII. 13, 15, 19.

³⁶⁰ BANNER 1956, 200. lh, 68–69.

³⁶¹ ENDRŐDI 2002, 1. lh, 35.

38. kép: Budapest III. Békásmegyert-Dunapart régészeti lelőhelyei (ENDRÓDI 2002, I. kép III)

csontvázas sír és egy urnasír is előkerült a késő rézkorból.³⁶² Endrődi közli a sírokból előkerült edények rajzát és az egykori ásatási összesítőt is Gogo Müller-Kuales nyomán.³⁶³ A két zsugorított sír értékes adatokat szolgáltatott a relatív kronológiához: a fiatalabb vonaldíszes kultúra már betöltődött gödre fölött találták a badeni kultúra két csontvázát edénymellékletekkel.³⁶⁴

Banner közlése és Endrődi cikkének megjelenése között is elkallódtak leletek. Banner még a 3 sír teljes anyagát közreadta, Endrődinél már hiányzik két edény,³⁶⁵ és közlése szerint a telepobjektumok anyaga sincs meg.³⁶⁶ C. Sachsse valamennyi edényt közli ismét a korábbi publikációk alapján.³⁶⁷

BUDAPEST III. Pünkösdfürdő

1 csontvázas sír, BTM

(Nagy László leletmentése 1960)

Endrődi A. Nagy László jelentésében talált említést egy „részben bolygatott csontvázas sírről”, amely Pünkösdfürdő autóbusz-megállójának kis épülete mögött 80 cm mélyen került elő 1960-ban. A sírban négy nagyon rossz megtartású badeni edény is volt: egy kis tál, egy bögre, valamint két fazék³⁶⁸ Endrődi szerint a leltárkönyvi bejegyzés egy töredékes mericét említ.³⁶⁹ A megfogalmazásból nem világos, hogy a merice egy további lelet, vagy mindösszesen ezt leltározták be. A sírral előkerült négy edényt nem közli, s részletesebben sem írja le, ebből arra következtethetünk, hogy ezek a tárgyak nincsenek meg, csak a merice került be a múzeumba.

BUDAPEST III. Békásmegyer-Pünkösdfürdő, a volt Fővárosi tanács Üdülője

1 zsugorított sír, BTM

(Schreiber Rózsa leletmentése 1955)

A vízművek területének szomszédságában, attól É-ra lévő területen 1955-ben Schreiber Rózsa végzett leletmentést.³⁷⁰ Kerítésoszlopok ásása közben a Kossuth Lajos üdülőpart 864 helyrajzi számú telkén egy zsugorított sírt találtak a munkások. A sír mellett egy lapos kő volt. A sírban csésze töredéke és egyéb edénytöredékek voltak.³⁷¹

BUDAPEST III. Káposztásmegyer-Farkaserdő

telep és 2 zsugorított sír, állattemetkezések, BTM

(Endrődi Anna ásatása 1982–1983)

1982–1983-ban a káposztásmegyeri lakótelep építését megelőzően végzett feltárásokat Endrődi Anna a 76567 hrsz.-ú területen.³⁷² A lelőhely a Duna árteréből kiemelkedő széles dombháton található, amelyet D-ről a Szilas-patak, Ny-ről a Mogyoródi-patak, távolabb a Duna, K-ről és É-ről egy keskeny erdősáv, a

³⁶² ENDRŐDI 2002, 35–36.

³⁶³ ENDRŐDI 2002, 2. kép.

³⁶⁴ TOMPA 1942, 30.

³⁶⁵ BANNER 1956, Taf. XXXVIII. 15, 19.

³⁶⁶ ENDRŐDI 2002, 36.

³⁶⁷ SACHSSE 2010, Taf. 50A: 1. sír; Taf. 51A: 2. sír; Taf. 51B: 3. sír. A lelőhelyet említi még TOMPA 1936, 49–50. 17. t. 2, 6, 8, 11; PATAY 1938, 15, 104. lh; BANNER 1942, 59; TOMPA 1943, 30–31, IV. t. 1–14; NAGY 1973, 54; NEVIZÁNSKY 1985, 267; HORVÁTH 2004, 74.

³⁶⁸ BTM Adattár 355.81; ENDRŐDI 2002, 4. lh, 37. A lelőhelyet említi még SACHSSE 2010, Teil 2, Kat. Nr. 33, 33.

³⁶⁹ BTM 60.3.22.

³⁷⁰ Az ásatásról Endrődi Anna munkájából tudunk, az Archaeologiai Értesítőben nem jelent meg rövid összefoglaló, a BTM Adattárában őrzött ásatási jelentés alapján közli a lelőhelyet Endrődi Anna.

³⁷¹ ENDRŐDI 2002, 9. lh, 38, 32. kép 6–8. A lelőhelyet említi még SACHSSE 2010, Teil 2, Kat. Nr. 29, 31. Taf. 51. C.

³⁷² RégFüz Ser. I. 36 (1983) 10–11; RégFüz Ser. I. 37 (1984) 9.

Farkaserdő határol. A feltárt 3000 m²-en a badeni kultúra 40 gödre,³⁷³ 7 állattemetkezése (szarvasmarha, sertés és juh) és 2 zsugorított sírja került elő egy 2,30 m magas faragott sztélével (39. kép).³⁷⁴ Az egyik „egy 20 év körüli nő és csecsemője zsugorított csontvázas sírja, közöttük félbevágott szarvasmarha koponyája fekszik.”³⁷⁵

György L. az állattemetkezéseket feldolgozó tanulmányában leírtak szerint az 1. sírba temetett nő és gyermek között egy szarvasmarha-koponya,³⁷⁶ a 2. sírban pedig egy kutya koponyája volt eltemetve.³⁷⁷

A lelőhelyről a sztélé (39. kép),³⁷⁸ a telepen talált cserélhető fejű idol,³⁷⁹ az állattemetkezések,³⁸⁰ az egyik sír részleges közlése,³⁸¹ az antropológiai feldolgozás,³⁸² továbbá néhány kislelet és edény közlése jelent meg eddig.³⁸³

BUDAPEST III. Csúcshegy, Harsánylejtő

1 sír, BTM

(Szilas Gábor ásatása 2007)

A Harsánylejtő utcában végzett feltáráson, 15 803 m²-en 587 objektumot tárt fel 8 korszakból Szilas Gábor 2006–2007-ben. Több kisebb méretű és egy nagy kiterjedésű protobolerázi gödöregyüttes mellett egy késő rézkori gyerektemetkezést is talált, amelyről bővebben nem írt az előzetes jelentésben.³⁸⁴

BUDAPEST-Lágymányos, XI. Andor u.–Budafoki út sarok (Tress Vegyészeti Gyár)

temető: 7 zsugorított sír, állattemetkezés, BTM Ö. I. leltárkönyv 2. 1–8.

(a vegyészeti gyár építésekor 1934)

1934-ben az Andor utca (volt Galvani u.) és a Budafoki út találkozásánál a Tress Vegyészeti Gyár építésekor 7 zsugorított csontvázas sír került elő a badeni kultúrából. 3 mellékletes volt, 4 melléklet nélküli. Ajándékozás illetőleg Nagy Tibor leletmentése nyomán kerültek a BTM-be a leletek.³⁸⁵

Tompa F. több ízben is foglalkozott a sírok anyagával,³⁸⁶ a 3 temetkezés edénymellékleteit azonban nem választotta szét sírok szerint. Banner nehezményezte, hogy Tompa nem írt bővebben a sírokról,

³⁷³ A 2. év ásatási jelentése szerint a badeni kultúra 50 gödre került elő: RégFüz Ser. I. 37 (1984) 9. Az idolt közreadó publikációban 40 gödör szerepel, a sztélé feldolgozó rövid cikk szerint 36 badeni gödör, 8 rituális állattemetkezés, 3, állatkoponyákat tartalmazó gödör és 2 emberi temetkezés (1 férfi, és 1 nő gyerekével) volt a feltárt területen (ENDRÓDI 1995, 311).

³⁷⁴ ENDRÓDI 1987–1988, 80.

³⁷⁵ Endrődi A. leírásának (ENDRÓDI 2004, 11. jegyzet) ellentmond Endrődi A. képaláírásának szövege (ENDRÓDI 2004, 55. kép képaláírása). A képen valóban két csontváz látható: egy felnőtt (nő) és egy csecsemő. Zoffmann Zs. egy nő és egy férfi koponyáját közli (ZOFFMANN 1988, 1–2. kép), a csecsemőről csak említést tesz (Uo. 121).

³⁷⁶ GYÖRGY 2013, 635, Fig. 1. 2.

³⁷⁷ GYÖRGY 2013, 635.

³⁷⁸ ENDRÓDI 1995; ENDRÓDI 2004, 33, 57. kép, Kat. 107.

³⁷⁹ ENDRÓDI 1987–1988, 4. kép.

³⁸⁰ ENDRÓDI 2004, 47–54. kép.

³⁸¹ ENDRÓDI 2004, 55–56. kép, Kat. 113–115; GYÖRGY 2013, 635, Fig. 1. 2.

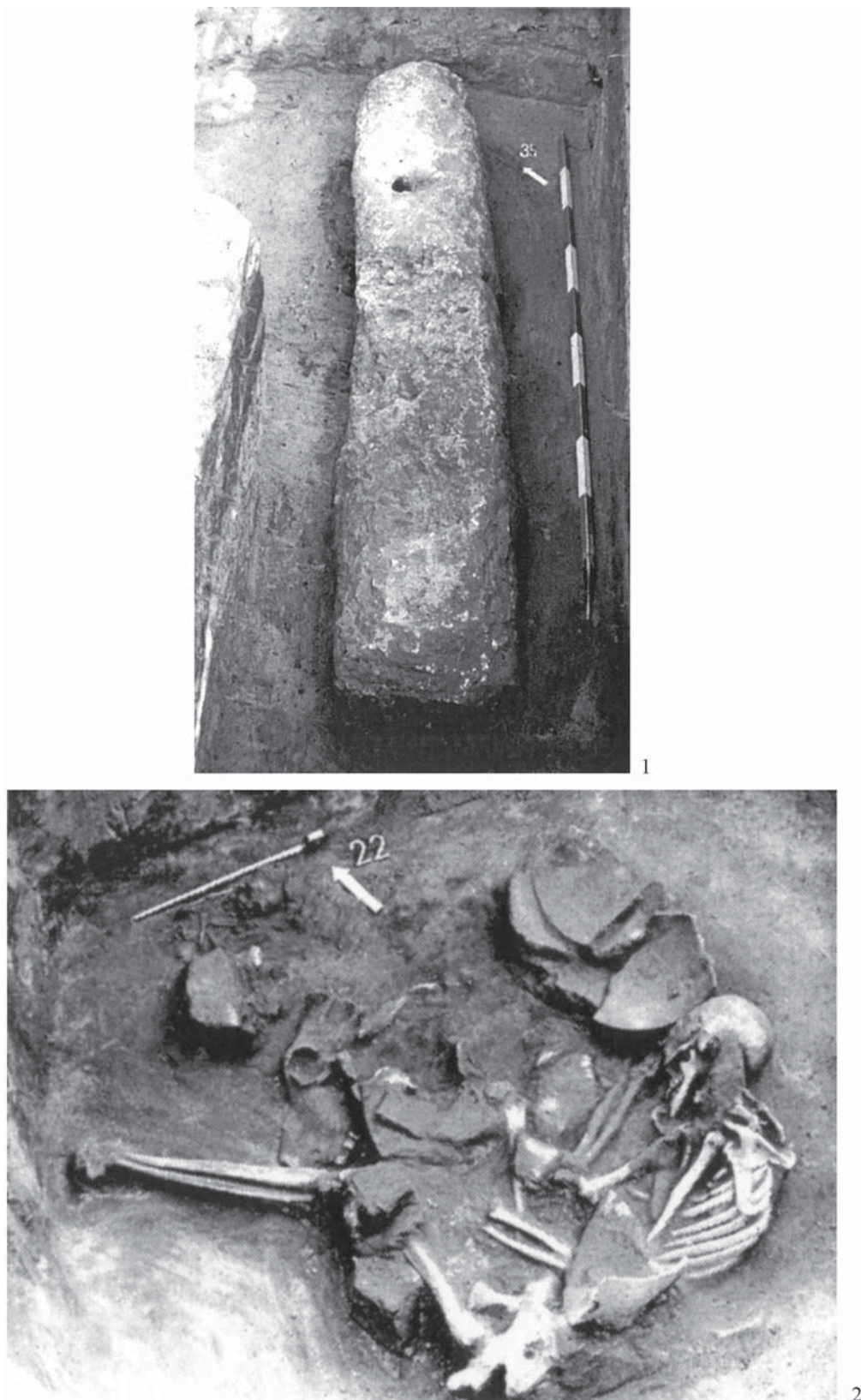
³⁸² ZOFFMANN 1988.

³⁸³ ENDRÓDI 2004, Kat. 58–60, 71–72, 74–75, 80–82, 84–85, 113–115. A lelőhelyet említi még NEVIZÁNSKY 1985, 268; HORVÁTH 2004, 74; SACHSSE 2010, Teil 2, Kat. Nr. 30, 31–32.

³⁸⁴ RKM 2007, 184.

³⁸⁵ ENDRÓDI 1997, 122, 2. és 6. kép; HORVÁTH 2011, 15.

³⁸⁶ TOMPA 1936, 9, III. t. 5–9; TOMPA 1942, 31, Taf. V. 1–5; TOMPA 1943, 14, 1. kép 1–7.

39. kép: Budapest III. Káposztásmegyer-Farkaserdő. 1: kőszítélé in situ (ENDRŐDI 1995, Fig. 8 és ENDRŐDI 2004, 57. kép); 2: egyik sír (ENDRŐDI 2004, 55. kép)

pedig ez volt akkor a legnagyobb temető az országban.³⁸⁷ Banner Tompa különböző munkáiban eltérő számú edényeket és információkat talált, ő maga hét edényt említett a sírokból.³⁸⁸

Tompa megemlítette, hogy „... az egyik sír földjében egy kis erősen oxidálódott rézhuzal töredéke került elő. A leletanyaghoz való tartozása, sajnos, nem feltétlenül bizonyos, de nem tekinthető kizártnak sem, minthogy a neolitikum végén a badeni kultúra már ismerte ezt a fémeket ...”³⁸⁹ Endrődi A. az Andor utcai lelőhely ismertetésekor a huzalt az elveszett tárgyak között említi: „... A réz leletek: réz véső, réz huzal és réz ár közül ma már csak az utóbbi van meg”.³⁹⁰

Az antropológiai anyagot Nemeskéri János dolgozta fel, közöletlen,³⁹¹ Zoffmann Zsuzsanna egy férfit említett a lelőhelyről.³⁹²

BUDAPEST XI. Andor u. (volt Galvani u.)

1 zsugorított sír, BTM

(Nagy Tibor leletmentése 1947)

A negyvenes években az Andor utcában több helyen is kerültek elő őskori leletek és sírok. Nagy Tibor az Andor utca és a Lenke úti BEAC pálya vonalában sűrűn lakott dombsort talált, amelynek különböző pontjain végeztek régészeti megfigyelést vagy ásást a Fővárosi Múzeum régészei. 1947-ben Nagy Tibor a Lőporraktár és Galvani utca közötti homokbányában, majd 1948-ban a Galvani u. É-i oldalán levő Kábelgyár területén a badeni kultúra nagy kiterjedésű telepét és egy sírját tárta fel.³⁹³

1954-ben jelent meg az első összeállítás az országban folytatott 1952. évi leletmentésekről.³⁹⁴ Ebben Nagy Tibor a következőket írta a lelőhelyről: „Az elmúlt években az Andor utcában több helyen kerültek elő csontvázas sírok (Tressz-gyár területén) és figyeltek meg őskori telepre valló nyomokat. Homokkitermelés folyt a 3993/17. hrsz.-ú területen, ahol négy különböző munkahelyen folyt a megfigyelés illetve a hitelesítő ásás. Az I. munkahelyen péceli (badeni) kultúrához tartozó edénnyel egy zsugorított csontvázat találtak...”³⁹⁵

A sírokról hagyományos antropológiai publikáció nem készült, Nemeskéri János a Banner-monográfiáiban 1 férfi sírt említ saját tudományos szempontjai szerint.³⁹⁶

A különböző évek ásási anyaga ma már nem köthető objektumokhoz, szórványként tárgyalta Endrődi Anna,³⁹⁷ így az 1947-ben feltárt badeni sír anyagát sem lehet beazonosítani.

³⁸⁷ BANNER 1956, 71.

³⁸⁸ BANNER 1956, 205. lh, 71–72, Taf. XXXIV. 32–33, 36–39.

³⁸⁹ TOMPA 1943, 18.

³⁹⁰ ENDRŐDI 1997, 130, 45. kép 9. A lelőhelyet említi még ENDRŐDI 2004, 125; ENDRŐDI 2004, Kat. 112, 118, 120–121; NEVIZÁNSKY 1985, 267; SACHSSE 2010, Teil 2, Kat. Nr. 31, 32, Taf. 52.

³⁹¹ NEMESKÉRI 1956.

³⁹² ZOFFMANN 2004, 128.

³⁹³ Nagy Tibor ásásairól a BTM Adattárában lévő közöletlen jelentésekből készítette az összefoglalásokat Endrődi A. (ENDRŐDI 1997, 122; HORVÁTH 2011, 15).

³⁹⁴ RADNÓTI 1954.

³⁹⁵ RADNÓTI 1954, 70. Az ásási jelentésből világos, hogy Nagy T. röviden összefoglalta, milyen ásások voltak az Andor utcában, az említett badeni sír előkerülési ideje tehát nem 1952, hanem 1947, ahogyan ezt Endrődi Anna a közöletlen adattári jelentésekből meghatározta.

³⁹⁶ NEMESKÉRI 1956.

³⁹⁷ ENDRŐDI 1997, 122; ENDRŐDI 2004, Kat. 56–57, 62–68, 73, 108. A lelőhelyet említi még SACHSSE 2010, Teil 2, Kat. Nr. 31, Taf. 52. Sachssénél egy lelőhelyként szerepel a Tress Vegyészeti Gyár területén előkerült 7 sír és a volt Galvani u.-ban feltárt sír. Endrődi térképéről (ENDRŐDI 1997, 2. kép) világosan kiderül, hogy két különböző lelőhelyről van szó, Endrődi Anna külön is tárgyalja (19. és 20. lh.). Nagy Tibor rövid ásási beszámolójából is világos, hogy a 3993/17. hrsz.-ú telken homokkitermelés folyt és itt négy helyen régészeti megfigyelés illetve hitelesítő ásás volt. Az I. munkahelyen került elő egy zsugorított csontvázas sír a péceli kultúrába tartozó edénnyel (RADNÓTI 1954, 70).

BUDAPEST XVII. Rákoscaba-Kereszt-dűlő (M0, BP 07–08. lh.)

5 csontvázas temetkezés, BTM

(Korom Anita, Reményi László és Tóth Anikó ásatása 2004)

Budapest és Pécel között, a főváros közigazgatási határán, a Rákos-patak felett D-re emelkedő Bartus-hegy É-i lejtőjén található a BP 07, 08, 09-cel jelzett lelőhelyek (40. kép 1), amelyeken összesen 7600 m²-t tártak fel a BTM munkatársai 2004-ben (40. kép 2).³⁹⁸ A BP 07 lelőhelyen néhány leletanyag nélküli objektum mellett egy, a szántással erősen bolygatott temető 5 zsugorított csontvázas sírját bontották ki (40. kép 3).³⁹⁹ 3 sír szinte teljesen megsemmisült,⁴⁰⁰ kettőben volt melléklet (40. kép 4–5).⁴⁰¹ A temetőrészlet a badeni kultúrába tartozik.

BUDAPEST XVII. Rákoscaba-Major-hegy, Dél

telep és 1 csontvázas temetkezés, állattemetkezések, BTM

(Reményi László, Endrődi Anna, Maráz Borbála, M. Virág Zsuzsanna ásatása 2005–2006)

A lelőhelyen 2005–2006-ban végeztek megelőző feltárást a BTM régészei. Öt hektárnyi területen 1686 régészeti objektumot tártak fel. A késő rézkorból 143 objektum került elő, közöttük 23 rituális állattemetkezés: többségében szarvasmarha, de előfordul juh párosan eltemetett váza is két esetben. Rituális állatkoponya-temetkezést is találtak az egyik gödör alján. A szarvasmarhák gödörbe fektetése, leölése megfelel a már ismert megfigyeléseknek: az állatokat a gödör szélén vagy a szűk gödörben letaglózták, fejét hátratekerték.⁴⁰²

A lelőhelyen egy késő rézkori gyereksír is előkerült. A kisgyermek mellé egy egész szarvasmarhát is eltemettek. Az ÉNy–DK tájolású sírban melléklet nem volt.⁴⁰³

BUDAPEST XXII. Nagytétény, Kastélymúzeum

telep és 1 kőpakolásos urnasír, BTM

(M. Geszti Eszter ásatása 1960–1961, 1963, 1967)

A Kastélymúzeum belső, négyzetes zárt udvarában, a pincetérhez kapcsolódó salaktároló létesítésekor több alkalommal végzett leletmentő ásatást M. Geszti Eszter, melynek során egy urnasíros kőpakolásos temetkezést talált a badeni kultúra edényeivel, a kultúra telepén.⁴⁰⁴

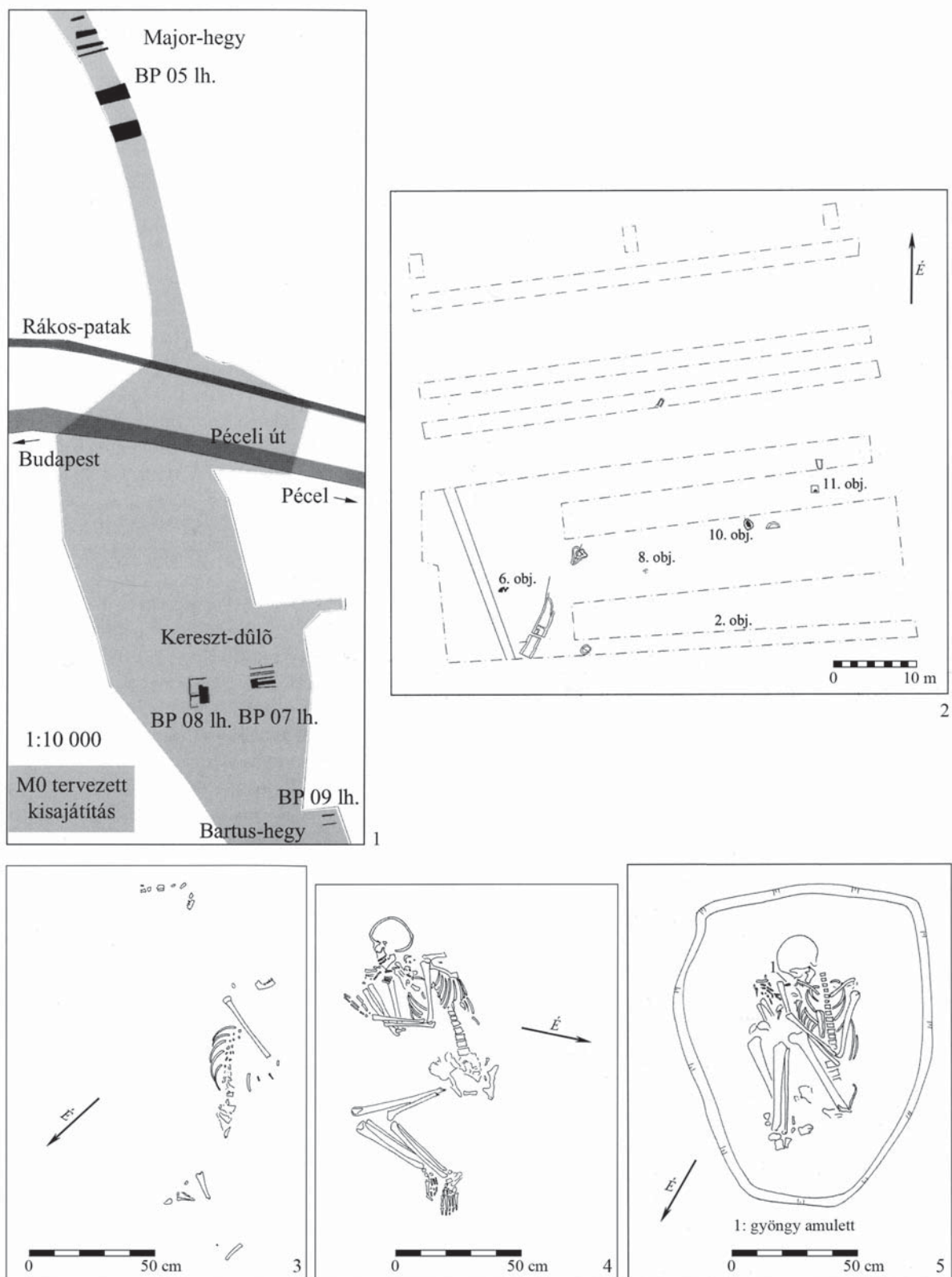
*BIZONYTALAN VAGY NEM BADENI KORÚ TEMETKEZÉSEK***Budapest III. Lajos u. 71–89.**

1 sír, BTM

(Hable Tibor ásatása 2003)

Hable Tibor késő rézkori gödrök közelében egy melléklet nélküli, zsugorított csontvázas sírt tárt fel 2003-ban.⁴⁰⁵ A sír feltételesen badeni.⁴⁰⁶

³⁹⁸ KOROM–REMÉNYI–TÓTH 2005, 1. kép.³⁹⁹ KOROM–REMÉNYI–TÓTH 2005, 2. kép.⁴⁰⁰ KOROM–REMÉNYI–TÓTH 2005, 3–4. kép.⁴⁰¹ KOROM–REMÉNYI–TÓTH 2005, 5–7. kép.⁴⁰² ENDRŐDI–SZILAS 2009, számozatlan oldal.⁴⁰³ RKM 2005, 212.⁴⁰⁴ RégFüz Ser. I. 14 (1961) 5. A lelőhelyet említi még NEVIZÁNSKY 1985, 267; SACHSSE 2010, Teil 2, Kat. Nr. 32, 33.⁴⁰⁵ HABLE 2003, 39.⁴⁰⁶ KOROM–REMÉNYI–TÓTH 2005, 188.

40. kép: Budapest XVII. Rákoscaba-Kereszt-dűlő. 1: BP 08. és BP 07. lelőhely; 2: a feltárás térképe; 3: a 2. objektum; 4: a 6. objektum; 5: a 10. objektum (KOROM-REMÉNYI-TÓTH 2005, 1–5. kép)

11. Bács-Kiskun vármegye

SOLT-Erdélyi-tanya

telep, egy áldozati gödör 3 csontvázal, szarvasmarha-temetkezések, KKJM
(Somogyvári Ágnes ásátása 2002–2003)

Az 51. sz. út tervezett új nyomvonalán 2002-ben és 2003-ban végzett megelőző feltárást Somogyvári Ágnes.⁴⁰⁷ A kijelölt területen 11 000 m²-en 1143 objektumot tártak fel, ebből 284 objektum a badeni kultúrához tartozott. A települési gödrökön kívül több gödörben szarvasmarha „temetkezés” is volt, közülük kettőt áldozati gödörként határozott meg az ásató. Részletes leírásukat idézzük:

Somogyvári Ágnes megfigyelései szerint ... *Legtöbb esetben az állatok méretéhez viszonyítva viszonylag kisméretű, kerek gödröt ástak. Ezekbe a gödrökbe helyezték oldalukra fektetve az állatokat, a gödör ívét követve mintegy behajtogatták a marhákat, nyakukat hátra törve. A gödrökbe, a marhatetemek mellé összetört edények darabjai kerültek. Néhány esetben megfigyeltük azt is, hogy a teljes marhaváz alatt kiskérődzők vázrészei voltak. Egy esetben pedig több kölyökállatot, ha jól számoltunk, akkor kilencet találtunk meg a felszedett marhacsontváz alatt. Volt, amikor a marhák gödörbeli elhelyezése eltért az előbb említettektől. Az állatokat nagyméretű gödörben az oldalukra fektették és a nyakukat nem hajlították vissza. A feltárást során az állatvázak mellől itt is összetört edények darabjai kerültek elő. Egy alkalommal két állatot, egy felnőt marhát és egy borjút helyeztek egy gödörbe. A teljes szarvasmarha vázat tartalmazó áldozati gödrök mellett többször megfigyeltünk olyan gödröket, amelyekbe egy, vagy több állat – szarvasmarha, kecske, juh – vázrészeit helyezték el...*⁴⁰⁸

A két áldozati gödör egyikében három szarvasmarha vázat és további állatokat tártak fel. A másikban embereket is találtak.⁴⁰⁹

...*A késő rézkori telep két legizgalmasabb gödre egymás közelében került elő. Az egyik gödör átmérője a felszínen közel két méter volt, majd fokozatosan szűkült, úgy, hogy az egyik oldalán így lépcső keletkezett. Ezen a szinten találtuk meg az első teljes marhacsontvázat. Az állat a hasán feküdt, feje a mellső lábai alá került. Alatta egy a jobb oldalán fekvő marhaváz került elő, alatta pedig a harmadik szarvasmarhát összeroskadó pózban találtuk meg. Alatta már csak egy birka csontjai voltak. A feltárást során azt meg tudtuk figyelni, hogy az állatokat egy időben helyezték a gödörbe.*

A három szarvasmarha áldozatot rejtő gödör közelében, attól néhány méterre került elő a másik gödör. A felső, sötétszürke, humuszos betöltés eltávolítása után, 40 cm mélységben két zsugorított csontvázat találtunk. Az első váz É-D-i irányban, rendellenes helyzetben feküdt a hátán. Koponyája előre csuklott, lábát erősen felhúzták, combcsontja a mellkasra volt hajlítva. A másik váz D-É-i fektetésű, koponyája balra fordult. A koponya összeroppant, erősen töredékes volt. Valószínűleg őt is a hátára fektették. Jobb lábánál az alsó lábszárat a combcsont mellé hajlították. A két emberi váz mellett edénytöredékek, állatcsontok feküdtek, egy kovapengét és egy negyed örlőkövet is találtunk. A bontás során érzékeltük, hogy a csontok alatt égett, vörös színű betöltés van. Ebben a vörös, égett, hamus rétegben edénytöredékeket és kékesfehérre égett csontokat találtunk. Végül a gödör alján, annak falához közel egy újabb emberi váz, ugyancsak zsugorított helyzetben, a gödör közepén pedig egy szinte körbe hajlított szarvasmarha váza feküdt. A marhacsontvázon igen erős, míg az emberi vázon kevésbé erős égésnyomokat figyeltünk meg. A felszedés során rögzíteni tudtuk, hogy a gödörbe először az emberi áldozat került, utána helyezték el a szarvasmarhát, így került az ember alsó lábszárcsontja a marhaváz alá. A felszedés során edénytöredékek, kagyló, orsógomb és kovapenge kerültek elő. A gödör alja a

⁴⁰⁷ RKM 2003, 284. A lelőhelyet említi HORVÁTH 2004, 74; SACHSSE 2010, Teil 2, Kat. Nr. 154, 97.

⁴⁰⁸ SOMOGYVÁRI 2015, 6.

⁴⁰⁹ SOMOGYVÁRI 2015, 6–7.

csontvázak alatt ugyancsak égett volt. Az időközben elvégzett antropológiai vizsgálat szerint a gödör felső részében talált két csontváz egy nő és egy gyermek váza volt, míg a gödör alján egy férfiváz került elő. DNS-vizsgálatra nem volt lehetőségünk, így nem tudjuk, hogy rokoni kapcsolatban álltak-e egymással. A két gödör közelében több kisebb méretű, sekély gödröt figyeltünk meg, amelyeknek égett, hamus volt a betöltése, vagy a gödör közepén tüzelőhelyet alakítottak ki.

Az emberek és állatok feláldozása valószínűleg egy olyan rituális cselekménysor része volt, amelyet ma már nem tudunk értelmezni, mint ahogy ma már az sem deríthető ki, hogy milyen célból került sor milderre. A feltárások során megfigyelték, hogy a telepeknek az a része, ahol ezek a rituális cselekmények zajlottak, elkülönült a telepek lakott részétől. Hasonló megfigyeléseket tettünk mi is az Erdélyi-tanya lelőhelyen. Azt nem tudjuk, hogy ennek a két gödörnek az esetében a szertartás egy időben, egy cél érdekében zajlott-e, de azt tapasztaltuk, hogy ennél a rituális cselekménynél a tűznek fontos szerepe volt, valószínű, hogy kapcsolódott hozzá valamilyen étkezés (lakoma) is és ennek maradványai, az összetört edények és a megégett csontok azután bekerültek a gödörbe. Az viszont valószínű lehet, hogy a telepen megtalálható szarvasmarha áldozati gödrök nem egy időben keletkeztek, hanem ismétlődően visszavisszatértek, hogy itt hajtsák végre ezt a rituális cselekménysort. Sajnos arra sem tudunk válaszolni, hogy ezt a lelőhelyet egyetlen település, avagy több település lakói használták-e, mintegy szakrális központként, az áldozatok bemutatására.⁴¹⁰

A lelőhely feldolgozása Fábíán Szilvia kutatási pályázata (NKFI K-18_129332) keretében történik.

BIZONYTALAN VAGY NEM BADENI KORÚ TEMETKEZÉSEK

Baja-Dózsa Gy. út 233.

Vörös István a Pilismarót-Szobi réven feltárt késő rézkori „szarvasmarha-temetkezések” apropóján összegyűjtötte a hasonló állattemetkezéseket. Felsorolásában Kőhegyi M. ásatási jelentésében szereplő adatok alapján⁴¹¹ említi Baját is,⁴¹² így a lelőhely bekerült a badeni kultúra szarvasmarha-temetkezései közé. Kőhegyi Mihály dokumentációja ismeretében⁴¹³ azonban ez már erősen kérdőjeles, a területen ugyanis hat késő avar sír is volt.

Kiskőrös-Gépállomás

A területen festőüzem létesítése előtt végzett próbafeltárást Sz. Wilhelm Gábor 2011-ben. Az ásatásról szóló rövid beszámoló 2018-ban vált elérhetővé online a Magyar Nemzeti Múzeum Archaeodatabase felületére feltöltött RKM-ban. A 2197 m²-en feltárt többkorszakos lelőhelyen a badeni kultúra telepmaradványa is előkerült. Négy gödörben találtak elföldelt szarvasmarhát, és emberáldozatokat is említi a jelentés, közelebbi korhatározás nélkül.⁴¹⁴

Kiskunfélegyháza-Pákapuszt

Banner J. szerint a kiskunfélegyházi múzeumban közelebbi adatok nélkül őriznek a lelőhelyről egy leletegyüttest: osztógombok nélküli, díszítetlen kétosztatú tálat, két díszített korsót, és egy széles szájú

⁴¹⁰ SOMOGYVÁRI 2015, 7.

⁴¹¹ RégFüz Ser. I. 14 (1961) 52.

⁴¹² VÖRÖS 1980, 24; ZOFFMANN 1980, 11; BONDÁR 2002, 13; HORVÁTH 2007, 135, 64. jegyzet; SACHSSE 2010, Teil 2, Kat. Nr. 8, 8.

⁴¹³ Kustár Rozália segítségével megkaptam a bajai Türr István Múzeumból a 8. sírt (p. 10–11) és a szarvasmarhát tartalmazó 9. sírt leíró (p. 4) dokumentációs oldalakat 2014. január 4-én. A leleteket sajnos, nem találták meg. Ezúton köszönöm Kustár Rozália, és a Türr István Múzeumban Kovács Zita igazgatónő és Czickné Frank Mária könyvtáros segítségét.

⁴¹⁴ RKM 2011, 82–83.

mericét. A leletek valószínűleg sírból származnak.⁴¹⁵ A kétosztatú tál a késő badeni kultúra emléke.⁴¹⁶ Az „ép edény = sír” elve alapján írhatta Banner, hogy feltételezhetően sírból származik, így került be a szakirodalomba is temetkezésként.⁴¹⁷

Kiskunfélegyháza-Autóspihenő (M5 autópálya 125. lh.)

1994-ben az autóspihenőnek kijelölt területre benyúló agyagbányában szarmata telep és temető feltárására került sor. A lelőhelyen egy késő rézkori zsugorított sír is előkerült.⁴¹⁸

A Wicker Erikától kapott dokumentáció szerint a 229. gödörbe ásott sír késő bronzkori vagy kora vaskori Balogh Csilla szerint. A sírban három mállékony edény és egy bronztű darabja volt.⁴¹⁹ A szarmata telep feldolgozásánál nem említi a többi korszakot az ásató.⁴²⁰

Kunpeszér-Téglagyári-dűlő

A kavicsbánya és az Erzsébet-major között fekvő, a talajművelés által rendszeresen bolygatott lelőhelyen hitelesítés során egy méhkas alakú gödörben átégett agyagtömbök közé ágyazott szarvasmarha csontvázát tárta fel Horváth Attila és H. Tóth Elvira 1986-ban.⁴²¹ A szarvasmarhán kívül juh- és lócsontokat, állatcsontból készült eszközöket, örlőköveket is találtak. A gödörben lévő leletek között füles merítőedények töredékeit is feltárták. 1988-ban megjelent összefoglalásában Horváth Attila áldozati gödörként írta le a lelőhelyet.⁴²² Témánk szempontjából fontos az ásató részletes feljegyzése a találás körülményeiről: ... a 6. sz. gödörben hatalmas átégett paticstömbök jelentkeztek. Ezek alatt 110-130 cm átmérőjű gödörben egy fiatal szarvasmarha teljes csontváza került elő (szemöldökívének és egyik szarvcsapjának töredékeit a gödör felső rétegében találtuk). ... A szarvasmarha csontváz alatt és körül további vaskos átégett paticstömbök töltötték ki a gödröt. Ennyit tudunk a kunpeszéri péceli kulturális leletekről és nem sokkal több az sem amire következtethetünk. Bizonyára egyike a kultúra területéről ismert mintegy 140 szarvasmarha csontváznak, amelyek egy része szabályszerű marha temetkezés, más részüket a kutatók többsége a telepeken elföldelt áldozatnak tekinti. Egyesek az elhullott állatok elföldelésének vélik e gödrökben talált csontvázakat, ilyen tömeges állatelföldelésre azonban a sokkal fejlettebb állattartást, gazdálkodást folytató későbbi korszakokból sem ismerünk példákat, így ezt a lehetőséget kizárhatjuk.

*Jelen esetben úgy tűnik, hogy a gödröt földkemenceként használva a szarvasmarhát áttüzesített kövek helyett – ami a lelőhely közelében található – kiégett, illetve áttüzesített sártömbökbe helyezték, s ezzel is fedték le. Az állatot ezután sem fel nem darabolták, sem el nem fogyasztották. A csontokon sérülést vagy égésnyomokat nem találtunk.*⁴²³

Horváth Tünde részletesen foglalkozott több munkájában is a szarvasmarha-temetkezések osztályozásával, a rítus értelmezésével. Kunpeszért is említi, de csak az ásatási jelentésben szereplő információkat idézi, a különleges földkemence részletes leírása, jelentősége nem szerepel a munkájában.⁴²⁴

⁴¹⁵ BANNER 1956, 64, Taf. XLVII. 16–19.

⁴¹⁶ BONDÁR 1982, 35.

⁴¹⁷ BONDÁR 2002, 13; SACHSSE 2010, Teil 2, Kat. Nr. A22, 123.

⁴¹⁸ WICKER 1996, 28; RégFüz Ser. I. 49 (1997) 62. A lelőhelyet említi BONDÁR 2002, 13; SACHSSE 2010, Teil 2, Kat. Nr. 86, 55.

⁴¹⁹ Ezúton is köszönöm Wicker Erika kedvességét, hogy előkereste és másolatban elküldte számomra a dokumentáció vonatkozó részeit.

⁴²⁰ WICKER 1997.

⁴²¹ RégFüz Ser. I. 40 (1988) 17.

⁴²² HORVÁTH–H. TÓTH–V. SZÉKELY 1988, 18.

⁴²³ HORVÁTH–H. TÓTH–V. SZÉKELY 1988, 40–41.

⁴²⁴ HORVÁTH 2007; HORVÁTH 2019.

Lakitelek-Szikra

Banner János monográfiájában J. Bayer és Patay P. munkái alapján ismeri a szinte csak ép edényekből álló leletegyüttest. A lelőköri körülményekről nincs információja, de az anyag összetétele alapján telepről előkerült leleteknek tartja a múzeumba került ép edényeket.⁴²⁵

Horváth Attila rövid összefoglalójából tudható, hogy Kada Elek huszadik század eleji gyűjtéséből kerültek a kecskeméti múzeumba ép edények, köztük egy kétosztatú tál, merítő edények, nagyobb hombárok is. A lelőhelyen Szabó Kálmán végzett ásatást 1928–1929-ben.⁴²⁶

Nemesnádudvar-Pap-föld (M9-7. lh.)

Az M9 gyorsforgalmi út tervezett nyomvonalán érintett lelőhelyen megelőző feltárást végeztek 2009–2010-ben a kecskeméti Katona József Múzeum munkatársai.⁴²⁷

Az M9-7. lelőhelyen (KÖH 43596), 11 847 m²-en 543 objektumot tártak fel V. Székely György vezetésével különböző korszakokból. A késő rézkori településből a Duna-völgyi-főcsatornával párhuzamosan húzódó földhátan különböző méretű gödrök, cölöphelyek és árkok kerültek elő. Néhány objektumban különböző helyzetű egész szarvasmarha csontvázat találtak, egy gödörben kiskérődzők vázrészeit tárták fel.

Az ásatási jelentés szerint a rézkori telepobjektumok között két zsugorított helyzetű csontvázat tartalmazó késő rézkori sír is előkerült.⁴²⁸ E két sír közlési jogát 2013-ban kaptam meg V. Székely Györgytől. Kérdésemre még annyi kiegészítést írt levelében, hogy mindkettő szabályos temetkezés volt (nem telep gödörbe ástott elhantolás) melléklettel.⁴²⁹

Az egyik sírban (OBNR: 0134, SNR: 014) gyerek volt 8 db hengeres gyönggyel eltemetve. A másikban (OBNR: 0173, SNR: 0187) Mende Balázs meghatározása szerint egy 50 évnél idősebb felnőtt tetemét tárták fel, melléklete egy pattintott kőpenge és egy különleges kétfülű edény volt. A két rézkori temetkezés feldolgozását a 2017-ben tragikus autóbalesetben elhunyt V. Székely György emlékére készült kötetben dolgoztam fel.⁴³⁰

A kétfülű edényen lévő „kannelúrázás” alapján keltezhetette a késő rézkori badeni kultúrába a sírt V. Székely György, amelyet az is megerősített, hogy a területen a kultúra településének több objektumából is jellegzetes edénytöredékek kerültek elő. A szóban forgó edény első ránézésre nagyon emlékeztet a hengeres nyakú, nyomott gömbtestű egyfülű bögrékre, korsókra, ám kétfülű változatban a késő rézkori kulturális komplexumban jelen ismereteink szerint nem létezett. A különleges formájú és díszítésű edény jelenleg analógia nélküli sírmelléklet, a sír korát tehát analógiás keltezéssel nem lehet körvonalazni. Ezért is örültem annak, hogy ez a sír is bekerülhetett abba a nemzetközi archeogenetikai programba,⁴³¹ amelynek keretében Magyarország területéről nagyszámú rézkori mintából is készült radiokarbon korhatározás (Nemesnádudvarról Poznańban, Poz-83638) és a DNA elemzés a Régészeti Intézet archeogenetikai laboratóriumában Szécsényi-Nagy Anna vezetésével. Az eredményeket 2017-ben közzétük a Nature című folyóiratban.⁴³² A 173. objektumban talált emberi maradvány kora: 4230–

⁴²⁵ BANNER 1956, 186. lh, Taf. XXVIII. 1–15 és Taf. XXIX. 3, 6–7, 11, 16.

⁴²⁶ HORVÁTH–H. TÓTH–V. SZÉKELY 1988, 37–38.

⁴²⁷ RKM 2010, 303–304.

⁴²⁸ A leletek és emberi maradványok a kecskeméti Katona József Múzeum gyűjteményében vannak.

⁴²⁹ Ezúton is köszönöm †V. Székely Györgynek, hogy a sírok közlési jogát átadta, a sírleírásokat, rajzokat elküldte. Köszönöm Rosta Szabolcs igazgató úr támogatását és engedélyét a leletek kölcsonzéséhez. Köszönöm továbbá Vida Ágnesnek a gyönyörű rajzokat, Kiss Bélának a fotókat, Bognár Margitnak a leletek előkeresését és rendelkezésemre bocsátását.

⁴³⁰ BONDÁR 2022.

⁴³¹ *Kulturális átalakulások a Kárpát-medence 4000 éves őstörténetéből* c. projekt.

⁴³² LIPSON *et al.* 2017, Extended Data Fig. 1.

3965 cal BC közé tehető.⁴³³ A nemesnádudvari 2. sz. sír két melléklete – az egyedi edény és a volhyniai kovából készült penge⁴³⁴ – nem nyújt további támpontot a kulturális komplexum meghatározásához. A korhatározás alapján lehet a Bodrogkeresztúri-,⁴³⁵ Hunyadihalmi- vagy a Ludanice-kultúra emléke, azaz a badeni kultúra előtti időkből származik.⁴³⁶

A mai Bács-Kiskun vármegye területén szabályos badeni temetkezést nem találtunk anyaggyűjtésünk során. A terület jól kutatottnak tekinthető, a középső rézkorból több önálló temető vagy sír is előkerült. A késő rézkori telepek elsősorban terepbejárásból ismertek. Az utóbbi két évtized nagyfelületű ásatásainak többkorszakos lelőhelyei sem változtatták meg alapvetően a kis létszámú, szórtan elhelyezkedő késő rézkori közösségek településeiről alkotott képet, amelyekhez önálló temetkezést nem tártak fel eddig. A telepeken több helyen is előkerültek gödörbe tett szarvasmarha-tetemek, ezeket a korábbi kutatás egyértelműen a badeni kultúrához kötötte. A Kunpeszéren talált szarvasmarha földkemencébe tétele különösen érdekessé teszi a témát. Ma már a „szarvasmarha sírok” értelmezése árnyaltabb és bizonytalanabb, lévén későbbi korokban (szarmata és avar kor) is előfordult, hogy elhullott állatot elföldeltek anatómiai rendben, ezért a rendelkezésre álló adatok alapján bizonytalan e tetemek késő rézkorhoz sorolása és rituális értelmezése is egyedileg elemezhető.

⁴³³ Poz-83638.

⁴³⁴ A penge meghatározását és szakszerű leírását Marton Tibornak (BTK Régészeti Intézet) köszönöm.

⁴³⁵ A nyomvonalon lévő M9-6. lelőhelyen a bodrogkeresztúri kultúra temetőjét is feltárta V. Székely György 2009–2010-ben. Ez is valószínűsíti, hogy a két említett sír is ehhez a korszakhoz köthető inkább.

⁴³⁶ BONDÁR 2022, 31–32.

12. Csongrád-Csanád vármegye

HÓDMEZŐVÁSÁRHELY-Bodzáspart (Banga Péterné, Bákay Mihály, Pap bognár, Balog Sándor földje)

5 mellékletes sír, 1 melléklet nélküli és 1 szimbolikus sír, 5 szarvasmarha-temetkezés, HTJM
(Banner János ásatásai 1934, 1935, 1937, 1938)

A lelőhely Hódmezővásárhely határának azon a részén fekszik, amelyet a várostól Ny felé haladó régi szegedi országút és a Tére-ér zár körül, ott, ahol a kopáncsi állomás felé vezető dűlőút indul. Az első cserepeket közvetlenül az iskola közelében találta egy diák, aki átadta ezeket Moldvay Sándor tanító úrnak.⁴³⁷ Banner János ekkor a bodzásparti lelőhelyen, özv. Banga Péterné földjén ástott, így szerzett tudomást az iskola közelében talált cserepekről.

Banner J. ezt követően négy alkalommal ástott a nagy kiterjedésű területen, különböző tulajdonosok földjén, amelynek eredményeit a következő évben megjelent tanulmányában publikálta:

1934-ben Banga Péterné földjén,⁴³⁸

1935-ben Bákay Mihály földjén,⁴³⁹

1937-ben Pap bognármester és Bákay Mihály földjén (ez utóbbi akkor már Balog Sándoré volt),⁴⁴⁰

1938-ban ismét Banga Péterné földjén végzett feltárást.⁴⁴¹

E telkek egybefüggő területet alkottak, s zömmel telepjelenségek kerültek elő, de sírokat is talált Banner J. három ásatási szezonban (1934, 1937 és 1938-ban). Az 1934-ben és 1937-ben feltárt temetkezésekről a Dolgozatokban számolt be, az 1938-as ásatás eredményeit viszont már a Nemzeti Múzeum új folyóiratában, a Folia Archaeologica 1–2. számában közölte. Itt írt bővebben a lelőhely földrajzi környezetéről is. Eszerint: *Bodzáspart neve nem ismeretlen a szakirodalomban. Hódmezővásárhely nyugati határának részén, a régi szegedi országút mellett húzódik. Az útról partjellege egyáltalában nem látszik. De ha a mai szegedi országút felől, a dűlőkön jön a szemlélő, egyszerre feltűnik az a hosszú kiemelkedés, amely a Tére-fokot kíséri, s amelynek egyik legmagasabb pontján a bodzásparti népkör és iskola, a másikon Pap bognár földje van. E két végpont mintegy fél km távolságra van egymástól. A közbeeső Balog Sándor- és özv. Banga Imréné-féle földek, ha nem is érik el ezt a magasságot, jelentékenyen emelkednek ki a Tére messzenyúló síkjából...*⁴⁴²

Az említett közleményekben ásatási összesítő vagy helyszínrajz nem szerepelt, a tanulmányok képanyaga a Banner-monográfiába is bekerült. A feltárt objektumok, főként a badeni sírok száma és számozása eltérő Banner J. különböző publikációiban, néhányszor a megfogalmazás sem egyértelmű, mert a Körös-kultúra és a badeni kultúra sírjai is előkerültek a területen, ezért elég nehéz követni, hogy valójában hány badeni sírt tárt fel Banner. A monográfiában a több korszakos lelőhelyről Banner J. csak a badeni sírokkal és leletekkel foglalkozott két évtizeddel a feltárást követően. Óhatatlan, hogy esetleg tévedés kerüljön be a vélhetőleg többször is átszámozott objektumoknál egy ilyen nagy munkába. Éppen ennek tisztázására az első közlésekből kiindulva próbálom időrendben rekonstruálni a területen előkerült késő rézkori temetkezéseket és azok helyét az ásatási szelvényeken.

Vegyük tehát sorra a sírok előkerülését időrendben, az első közlésekből:

⁴³⁷ BANNER 1935, 126.

⁴³⁸ BANNER 1935.

⁴³⁹ BANNER 1937.

⁴⁴⁰ BANNER 1938.

⁴⁴¹ BANNER 1939.

⁴⁴² BANNER 1939, 13.

- 1934. szeptember 3–8: **Banga-földön** végzett ásatáson 120 m²-t tárt fel, több szelvényt kijelölve. Három gödröt tárt fel,⁴⁴³ egy szarmata, kettő badeni volt. Az egyik gödörben aeneolitikus korú, kevert leletanyag volt, köztük egy gyermek koponya darabjai is előkerültek, három edénnyel.⁴⁴⁴ Egy helyen egy féledényt is feltártak, amelyet Banner szerint gondosan helyeztek a földre egykoron.⁴⁴⁵ Az ásatás rétegeit elemezve Banner J. kronológiai problémákra figyelt fel: az aeneolitikus gödör stratigráfiai helyzete ellentmondott ugyanis az addig elfogadott keltezésnek.⁴⁴⁶ A Banner-monográfiában ez olvasható: a 3a gödörben a badeni kultúra cserepeivel együtt állatsontok, és 1 gyerekkoponya töredékei is előkerültek. Három edény is volt a csonttöredékek között, amelyek a sírhoz tartozhattak.⁴⁴⁷
- 1935-ben négy területen végzett hosszabb kutatást Banner János: Hódmezővásárhely-Szakálhát, -Solt-Palé, -Bodzáspart és Hunyadi-halom.⁴⁴⁸
- Banga Péterné földjén nem folytathatták az ásatást, csak a szomszédos telken, **Bákay Mihály**⁴⁴⁹ **földjén** húztak néhány árkot augusztus 14-én, de összefüggő jelenséget nem találtak.⁴⁵⁰
- 1937-ben ásott ismét Bodzásparton, augusztus 1-től 18-ig. Bákay Mihály telke ekkor már Balog Sándoré volt, így a lelőhely **Balog Sándor földje** néven került be a szakirodalomba. Banner feltárta az 1935-ben ásott telep folytatását. Ugyanebben az időszakban már Pap bogárnemester is engedélyezte a földjén az ásatást. Döntően a Körös-kultúra leleteit és három melléklet nélküli sírját tárta fel itt Banner J. Az összesen kutatott 264 m²-en egy badeni sír is előkerült.⁴⁵¹ Az ásatás eredményeit 1939-ben foglalta össze Banner J. Eszerint Balog Sándor földjén 200 m²-t tárt fel, döntően települési jelenségek kerültek felszínre. Ezen kívül két állattemetkezés és egy zsugorított sír is előkerült, amelyek szerinte kétségtelenül mutatják a badeni kultúra emberének jelenlétét.⁴⁵²
- 1938. augusztus 1-től 28-ig ásatott ismét a Balog Sándor földjétől alig 100 m-re lévő területen, özv. **Banga Péterné földjén**, ahol 700 m²-t tárhatott fel. Itt három állattemetkezés és egy zsugorított temetkezés látott napvilágot.⁴⁵³

1939-ben megjelent rövid tanulmányában Banner J. azt a 3 mellékletes sírt ismertette, amelyek a Balogh-, Pap- és a Banga-féle földből kerültek elő. Az itt leírt 1. sír (Balogh-féle föld)⁴⁵⁴ a monográfiában 2b jelöléssel szerepel.⁴⁵⁵ A Pap-féle földön 4 sírt tárt fel, 3 melléklet nélküli volt, ezekről feltételezte, hogy a Körös-kultúrához tartoztak,⁴⁵⁶ a 4. sírt a badeni kultúra sírját 2. számmal jelölte,⁴⁵⁷ a monográfiában is

⁴⁴³ A tanulmányban ásatási rajz nincs közölve.

⁴⁴⁴ BANNER 1935, 127–128, XXII. t. 10–12.

⁴⁴⁵ BANNER 1935, 128.

⁴⁴⁶ Az aeneolitikus kultúra (bodrogkeresztúri) az akkori ismeretek szerint még megelőzte a badenit.

⁴⁴⁷ BANNER 1956, Abb. 11, 77.

⁴⁴⁸ BANNER 1937.

⁴⁴⁹ Itt jegyezzük meg, hogy Bákay Mihály földje nem azonos Hódmezővásárhely-Bakay-tanya lelőhellyel, amely utóbbi Szakálhát területére esett.

⁴⁵⁰ BANNER 1937, 66.

⁴⁵¹ BANNER 1937, 196. 2. sír: BANNER 1956, 85, Taf. LVI. 11–16.

⁴⁵² BANNER 1939, 13.

⁴⁵³ BANNER 1939, 13.

⁴⁵⁴ BANNER 1939, 14.

⁴⁵⁵ BANNER 1956, 81. A 2b sír a 2b tűzhely közelében volt. A sírban tíz edény (BANNER 1956, 84, Taf. LVI. 1–10), és néhány töredék volt (BANNER 1956, Taf. LVI. 22–31), amelynek egy része épen, másik része töredékesen került a sírba, valamennyi lefelé fordítva volt a sírban, ami arra utal, hogy ételmelléklet nem volt bennük (BANNER 1956, 84).

⁴⁵⁶ BANNER 1939, 14; BANNER 1956, 85.

⁴⁵⁷ BANNER 1939, 15.

2-es számmal szerepel a térképen,⁴⁵⁸ de a leírásnál nem tüntette fel a sírszámot.⁴⁵⁹ Végül a Banga-féle földön feltárt sír kapta a 3. számot,⁴⁶⁰ amely a monográfiában az 5. gödörben előkerült sírként szerepel és az 1. számot kapta.⁴⁶¹ A szimbolikus sír a monográfiában szerepel, az 1939-ben megjelent tanulmányban nem említi Banner. Tovább színezi a képet Banner J. 1940-ben megjelent munkája. Eszerint *...nagyon fontos az a három sír, amelyet a Banga-tanyában, gödörbe temetve találtunk...*⁴⁶²

A továbbiakban röviden összefoglalta a bodzásparti feltárások eredményeit a 73. lábjegyzetben: *A telep 450 hosszúságban nyúlik el a Tére-ér mellett, a Bodzásparton (CXXV. 1). Település körülményei olyanok, mint valamennyi eddig ismert őskori telepünké. Központja a Banga-tanyában volt (CXXVI). Ez volt a legrendszerezesebb rész. Itt találtuk a gödröket (1a–3a, 1-2–20), a tűzhelyeket (T1a, T1–7) (5. kép) magános edényeket (6. kép), sírokat (1-3), állattemetkezéseket (1–3). ... Kevesebb jelenséget észleltünk a Balogh-tanyában (CXXV. 2), ahol gödrök (1b–2b), tűzhely (T1b–2b), sír (1b), állattemetkezés (1b–2b) és néhány cserépcsomó (CXXIV. 1-2) feküdt rendszertelenül. A Pap-tanyában (CXXV. 3) egy síron kívül csak szörványos leletek voltak s azok is keveredtek a Körös-kultúra leletanyagával. ...*⁴⁶³ Mindezt a Badeni kultúra c. fejezetben írja Banner, eszerint a badeni kultúra 5 sírját tárta fel a területen.

A kissé bonyolult helyzetet, a több publikációban is eltérő sírszámú, átszámozott temetkezéseket – amelyek közül általában csak a melléklettel ellátott sírokat tekintette Banner említésre méltónak – az alábbiak szerint rögzíthetjük:

1934-ben Banga Péterné földjén egy sír (töredékes gyerekkoponya 3 edénnyel) a 3a gödörben.

1937-ben a Balogh-féle földön egy melléklet nélküli (1b sír) és egy zsugorított sír 10 edénnyel (2b sír).⁴⁶⁴

1937-ben Pap bognár földjén ugyancsak egy zsugorított sírt (2-es sír) 6 edénnyel.⁴⁶⁵

1938-ban Banga-földjén az 5. gödörben egy zsugorított mellékletes sír.⁴⁶⁶ A 15. gödörben aeneolitikusnak meghatározott zsugorított sír 3 edénnyel.⁴⁶⁷ A 15. gödörben egy szimbolikus sír ugyancsak 3 edénnyel.⁴⁶⁸

Összesen van tehát 3 telepgödörbe temetett sír (a 3a gödörben, az 5. gödörben, és a 2b sír 10 edénymelléklettel). Van még a 6 edényes 2-es sír, és van egy melléklet nélküli zsugorított sír (1b), továbbá van a két aeneolitikus sír, az egyik szimbolikus 3 edénnyel, a másik zsugorított 3 edénymelléklettel (mindkettő a 15. gödörben). Azaz 7 sír köthető a badeni kultúrához a bodzásparti ásatáson (1 szimbolikus, 1 melléklet nélküli és 5 mellékletes).

Korek J. 3 sírt említ a badeni kultúráról írt rövid fejezetben Bodzáspartról: a Balogh-tanyán előkerült 10 edényes sírt, továbbá a szegényebb 2-es sírt, és a Pap-tanyán feltárt 6 edényes temetkezést.⁴⁶⁹ Ezek azonosak a 2b, valószínűleg a 3a sírjával és a 2. sírral. G. Nevizánsky 3 sírt említ.⁴⁷⁰ Horváth T. irodalmi hivatkozás nélkül említi az 1b, 2b és 2. sírt, „...továbbá 5 zsugorított váz került feltárára cserepekkel és csontokkal egy gödör alján Banga telkén.”⁴⁷¹

⁴⁵⁸ BANNER 1956, Abb. 13.

⁴⁵⁹ BANNER 1956, 85.

⁴⁶⁰ BANNER 1939, 15,

⁴⁶¹ BANNER 1956, 81, Taf. LVII. 3, Taf. LVI. 17–21.

⁴⁶² BANNER 1940, 46.

⁴⁶³ BANNER 1940, 48–49, 73. jegyzet.

⁴⁶⁴ BANNER 1956, 84.

⁴⁶⁵ BANNER 1956, 85.

⁴⁶⁶ BANNER 1956, 81, 1. sírként.

⁴⁶⁷ BANNER 1956, 81, 3. sírként.

⁴⁶⁸ BANNER 1956, 81, 2. sírként.

⁴⁶⁹ KOREK 1984a, 161.

⁴⁷⁰ NEVIZÁNSKY 1985, 267: 1b, 2b és 2. sír.

⁴⁷¹ HORVÁTH 2004, 74.

C. Sachsse munkájában is szerepel a lelőhely.⁴⁷² Ő egy táblán közli Banner J. feltárási helyszíneit,⁴⁷³ amelyen nem szerepel az áttekintő rajz Bannertől,⁴⁷⁴ és az 1-es felület tájolója nem megfelelő. Ezeket a korrekciókat új ábrán közlöm (41. kép). Banner 1939-ben megjelent cikkéből részletesebben láthatjuk az egyes földek egymáshoz való viszonyát. Ez segít abban, hogy a monográfiában közölt térképen beazonosítsuk a feltárások helyét. Az 1-essel jelölt területen végezte a legnagyobb feltárást több éven keresztül.

HÓDMEZŐVÁSÁRHELY-Kopáncs, Olasz-tanya

telepen gödörtemetkezések, egy kettős sír, szarvasmarhák elföldelése, feldolgozás után: HTJM (Bácsmegi Gábor 2008, Herendi Orsolya ásatása 2009)

A lelőhely a várostól DNy-ra, a Nagysziget nevű határrészen, a Gyúló-ér egykori magas partján fekszik. A homokbánya nyitása miatt 2008-ban Bácsmegi Gábor,⁴⁷⁵ majd 2009-ben Herendi Orsolya végzett megelőző feltárást.⁴⁷⁶ A kijelölt területen 6518 m²-t kutattak át, összesen 166 objektum került elő több korszakból.

A badeni kultúra nagy kiterjedésű telepén 18 rituális állattemetkezést, köztük teljes és részleges szarvasmarha-vázakat is feltártak. A település gödreiben emberi csontok (koponyatető, végtagscsontok) is voltak.⁴⁷⁷

Herendi Orsolya egy másik jelentésében azt írta, hogy öt gödörben eltérő tájolású zsugorított temetkezéseket tártak fel, mellékletként teljes, illetve töredékes edények, állatvázak, csonteszközök, orsókarika és egy pipaként értelmezhető tárgy volt a sírokban. Temetkezésként értékeli azt a hiányos gyermektemetkezést, amelyet egy nagy méretű edény összetört darabjai között találtak.⁴⁷⁸ A lelőhelyen előkerült egy kettős sír is, amelyben két nő zsugorított helyzetű csontváza volt.⁴⁷⁹

A sírokról az alábbi kiegészítést kaptam még Herendi Orsolyától:⁴⁸⁰ az 5 gödörtemetkezés késő rézkori, 6 egyén csontváza volt a gödrökben (4 nő és 2 gyerek), az egyik gödörben két nő csontváza volt. 4 egyén egyértelműen zsugorított helyzetben volt a gödörben, egy a hátán feküdt (a pipamellékletes nő), a nagy méretű edény darabjai alatt talált gyerekváz helyzete nem volt megállapítható. Az embertani anyagot Paja László dolgozta fel, további gödrökből még összesen 7 egyén csonttöredékei kerültek elő, ezek között már férfi csont is volt. A lelőhely komplex feldolgozását Gyucha Attila végzi.

A lelőhely anyagából eddig elvégzett vizsgálatok eredményeként további értékes információkat olvashatunk a csontvelő felhasználásról,⁴⁸¹ és a kerámia készítés technikájáról.⁴⁸²

⁴⁷² SACHSSE 2010, Teil 2, Kat. Nr. 68, 48–49, Taf. 79–80.

⁴⁷³ SACHSSE 2010, Taf. 79.

⁴⁷⁴ BANNER 1956, Abb. 10.

⁴⁷⁵ RKM 2009, 224.

⁴⁷⁶ HERENDI 2009; HERENDI 2009a.

⁴⁷⁷ RKM 2009, 224.

⁴⁷⁸ HERENDI 2009, 9.

⁴⁷⁹ HERENDI 2009a.

⁴⁸⁰ Ezúton szeretnék köszönetet mondani Herendi Orsolyának az e-mailben elküldött kérdéseimre adott gyors és nagyon precíz kiegészítő információiért. Ugyancsak köszönöm a lelőhely komplex feldolgozását végző Gyucha Attilának is, hogy az adatokat a publikálás előtt megkaphattam.

⁴⁸¹ TUGYA *et al.* 2012.

⁴⁸² GUCSI 2021.

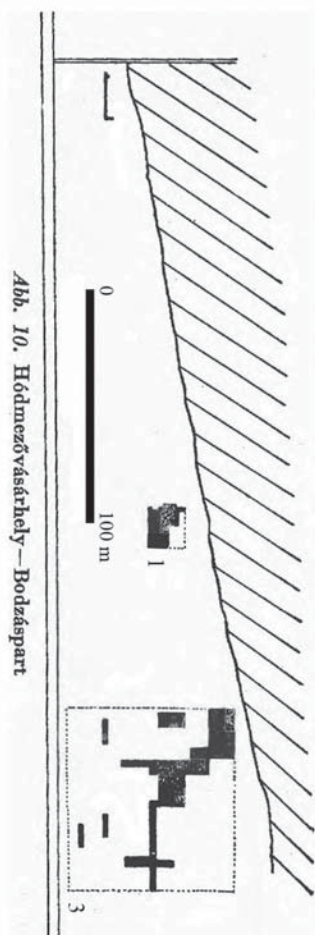
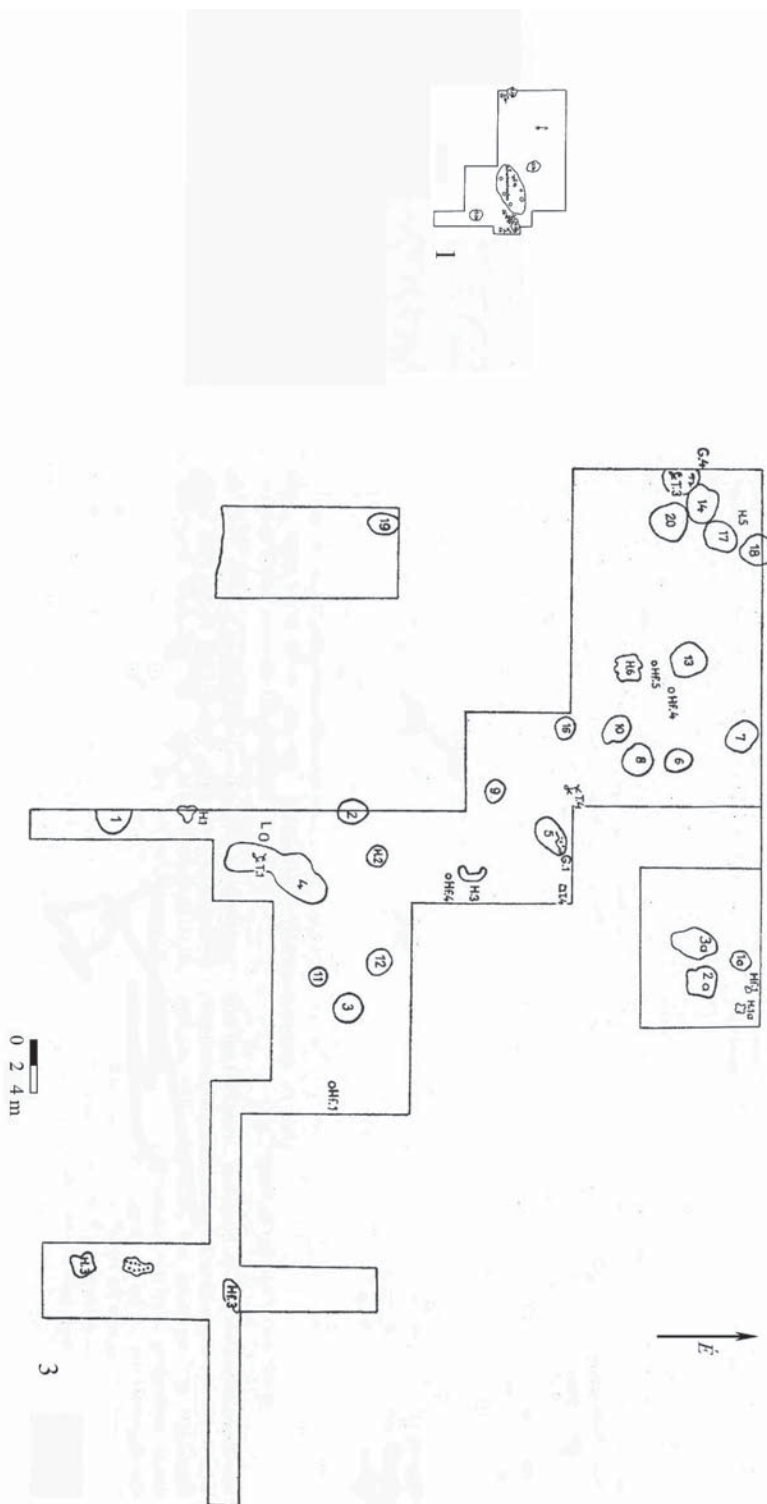

Abb. 10. Hódmezővásárhely—Bodzáspart

41. kép: Hódmezővásárhely-Bodzáspart. Ásatsai helyszínrajz kompiláció (BANNER 1956, Abb. 10–13 és SACHSSE 2010, Teil 2, Taf. 79 nyomán)

SZENTES-Nagyhegy (Kovács Imre halmán lévő homokbányából)

kis temető, 10 csontvázas sír, kettőben négyes temetkezés, SzKJM

(Csallány Dezső helyszínelése 1950)

1950-ben a Kovács Imre halmán fekvő nagyhegyi homokbányában a magasabb földrétegből badeni cserepek és edények kerültek elő. Csallány Dezső végezte a helyszínelést és figyelte meg az első sírt, amely a felszíntől 2 m-re került elő és a munkások már erősen megbolygatták. Az erősen zsugorított csontváz nyaka körül *Dentalium* gyöngyökből alkotott kétsoros nyaklánc volt.⁴⁸³ A munkások szerint a csontváz fejétől 30 cm-re még két edény volt: az egyik teljesen elporladt, a másik egy halbárka formájú edény.⁴⁸⁴

A földmunka során több sír került elő, amelyekről azonban ásatási napló nem készült, csak a szentesi múzeumba bevitt, sírszámmal feltüntetett anyag és Kátai József temetőterképe ad tájékoztatást.⁴⁸⁵ Mindezek alapján tíz sír helyét lehetett rekonstruálni. A 9. sírről az tudható, hogy csonttöredékeket tartalmazott, a 10. sírnek csak a helye lett berajzolva, anyag nincs belőle. A 2. sírban négy koponyát, a 3. sírban egy magában álló koponyát, a 4. sírban négy csontvázat tártak fel. A négy csontvázból három a baloldalon feküdt zsugorítva, a negyedik nyújtott helyzetű volt. Banner A–D betűvel jelölte az egyéneket. Kettőnek a nyaka körül (A és C jelű váz) *Dentalium* gyöngyökből készített nyaklánc volt,⁴⁸⁶ a másik két csontváz mellett nem volt melléklet. Mind a négy váz 150 cm mélyen feküdt, Banner szerint összetartozásuk valószínű. A sírhoz még két nyílcsúcs tartozott.⁴⁸⁷ Az 5. sírban jobb oldalon fekvő csontváz volt, feje mellett gyöngyökkel.⁴⁸⁸ A 6–7. és 9. sírban nem volt melléklet, a 8. sírban a bal oldalán fekvő halott nyaka körül 7 db gyöngy volt.⁴⁸⁹ A 10. sír a térképen berajzolt sírhely, megfigyelés és anyag nélküli. Az antropológiai meghatározást Nemeskéri János végezte, a monográfiában csak összefoglalóan említi, hagyományos antropológiai közlés nincs,⁴⁹⁰ Zoffmann Zsuzsanna szerint 3 férfi és 1 nő határozható meg.⁴⁹¹

A szentesi múzeumba került kerámiaanyag nagyobb része nem volt sírok szerint elkülönítve. A csontok is a szentesi múzeumban vannak. Banner szerint a lelőhely mindenképpen hitelesítésre szorul.⁴⁹²

TISZASZIGET-Őszentiván VIII.

telep, 2 zsugorított sír telepgödörben, egy szétdúlt zsugorított sír, állattemetkezés, SzMFM

(Bálint Alajos–Párducz Mihály 1932, Párducz Mihály 1941, Tóth Gábor 1942, Korek József 1943 ásatásai)

1932-ben az Ószentiván–Újszentiván vasúti állomástól DK-re lévő 47–48-as vasúti szelvény vasúti munkálatait felügyelő Bálint Alajos és Párducz Mihály próbaásatást végzett a lelőhelyen. A feltárt gödrökből különböző korszakok leletei kerültek elő, köztük a badeni kultúráé is.⁴⁹³ Ezt az első ásatást még három követte, melynek során elsősorban szarmata anyag került elő.

⁴⁸³ BANNER 1956, Taf. LIX. 1.

⁴⁸⁴ BANNER 1956, LX. 1–2.

⁴⁸⁵ BANNER 1956, Abb. 18.

⁴⁸⁶ BANNER 1956, Taf. LIX. 4–5.

⁴⁸⁷ BANNER 1956, Taf. LIX. 6–7.

⁴⁸⁸ BANNER 1956, Taf. LIX. 3.

⁴⁸⁹ BANNER 1956, Taf. LIX. 2.

⁴⁹⁰ NEMESKÉRI 1956, 298–300.

⁴⁹¹ ZOFFMANN 2004, 128.

⁴⁹² BANNER 1956, 249. lh, 89–90, Taf. LVIII. 23, LIX, LX. A lelőhelyet említi még NEVIZÁNSKY 1985, 268; SACHSSE 2010, Teil 2, Kat. Nr. 162, 100–101, Taf. 156–157.

⁴⁹³ BÁLINT–PÁRDU CZ 1933–1934, 49.

1941-ben Párducz Mihály egy állattemetkezésről is hírt adott,⁴⁹⁴ amelyet csak később, a más lelőhelyeken is előkerült állattemetkezések alapján kötött – még mindig fenntartásait megfogalmazva – Banner J. a badeni kultúra rituális jelenségeihez.⁴⁹⁵

1942-ben Tóth Gábor rövid ásatási beszámolójában említ nyolc hulladékgyököröt vegyes leletanyaggal. Ezek közül kettőben (2. és 6. gödör) péceli cserepek alatt egy-egy zsugorított csontváz is előkerült.⁴⁹⁶

1943-ban Korek József végzett itt ásatást, a feltárt 8 gödör közül egyben volt badeni anyag.⁴⁹⁷ Ezen kívül egy szétdúlt zsugorított csontvázzal számolt még be, amely a korábbi ásatás alapján feltehetően ugyancsak késő rézkori lehetett.⁴⁹⁸

A lelőhely Ószentiván VIII. néven honosodott meg a szakirodalomban, a késő badeni és kostolaci kultúra leleteit őrizte meg.⁴⁹⁹ A temetkezésekről további elemzéseket nem találtunk.

BIZONYTALAN VAGY NEM BADENI KORÚ TEMETKEZÉSEK

Ásothalom-Körös-ér partján

A halastelki út mellett, a Körös-ér partján kisebb halom van Varga Imre (Ásothalom VII.1029. sz. alatti lakos) földjén. 1958-ban mélyszántás közben sok badeni cserép került elő és állítólag sírokat is találtak. A helyszíni szemlét végző Trogmayer Ottó megállapította, hogy a lelőhely elpusztult.⁵⁰⁰

Derekegyház-Ibolyás-domb

Árpád-kori templom és templom körüli temető feltárásakor két melléklet nélküli zsugorított csontváz késő rézkori gödörsírt tárt fel Hegedüs Katalin. 2,45 m mélyen nyesést követően rajzolódott ki a két sír feltárja, két 2,3 m átmérőjű, kerek sírakra nyílását észlelte az ásató. Az A sírban egy 9-10 éves gyermek, a B sírban egy felnőtt férfi vázát találta meg. A halom felhordási rétegeiben szórványosan rézkori (bodrogkeresztúri és Cernavodă III–Boleráz karakterű) edénytöredékek is előkerültek.⁵⁰¹

A lelőhelyen egy kurgán van,⁵⁰² a két sír a gödörsíros kurgánok népének (Jamnaja-kultúra) hagyatéka, azaz nem a badeni kultúra két temetkezését találta meg Hegedüs Katalin.⁵⁰³

Hódmezővásárhely-Gorzsa V. sz. homokbánya

2009-ben a korábban már ismert és kutatózott homokbányában megelőző feltárást folytatott Tóth Katalin. Ennek eredményeként 32 980 m²-en 492 objektumot tárt fel különböző korokból. A badeni kultúra telepmaradványát is megtalálta. A késő rézkori településen számos gödör került elő, köztük állatcsontvázakat tartalmazó áldozati objektumok is. Más gödrökben emberi maradványok, teljes vagy részleges csontvázak voltak (pl. koponyák, átfürt kulcsfont). Ezeket az ásató nem tartja szabályos

⁴⁹⁴ PÁRDUCZ 1941, 175.

⁴⁹⁵ BANNER 1956, 337. Itt jegyezzük meg, hogy elföldelt szarvasmarhák szarmata, avar és honfoglalás kori lelőhelyeken is előkerültek, így a rendelkezésre álló adatok alapján a tiszaszigeti adat nem biztos, hogy a badeni kultúrához köthető.

⁴⁹⁶ TÓTH 1942, 143–144.

⁴⁹⁷ KOREK 1943, 208–210.

⁴⁹⁸ BANNER 1956, 219. lh, 75, Taf. XLIX. 3–5, 11–12, 23–24.

⁴⁹⁹ BANNER–KUTZIÁN 1961; BONDÁR 1982; BONDÁR 1984.

⁵⁰⁰ MNM Adattár 21.Á.I.; RégFüz Ser. I. 11 (1959) 14. A lelőhelyet említi még SACHSSE 2010, Teil 2, Kat. Nr. A1, 118.

⁵⁰¹ RégFüz Ser. I. 35 (1982) 9.

⁵⁰² BEDE 2008, 81–82, 29. kép.

⁵⁰³ DANI 2012, 25.

temetkezéseknek. A késő rézkori telep gödreiből nagy számban kerültek elő ép edények is.⁵⁰⁴ A lelőhelyről önálló badeni sírt nem említett az ásató.

Pusztaszer-Ópusztaszer-Kiszner-tanya

A monostorásatás közelében, homokkitermeléssel veszélyeztetett lelőhelyen végzett mentőásatáson több korszak maradványai mellett 2 badeni sírt is feltárt Horváth Ferenc 1973-ban.⁵⁰⁵ A „Szeged története” c. tanulmánykötetben a következőket írja erről: „A vallási élet gyökeresen új elemei a gyakran feltűnő szarvasmarhatemetkezések, ennek egy példája ismert az Ópusztaszer melletti Kiszner tanya elnevezésű lelőhelyen feltárt péceli temetőből is.”⁵⁰⁶

A lelőhelyről két sírt említ az ásató. 2013-ban levelet írtam Horváth Ferencnek. Válaszából tudható, hogy a Kiszner-tanya eredeti ásatási dokumentációja a többszöri költöztetés alatt elkeveredett. Vályi Katalin annak idején saját jegyzeteket készített ebből, eszerint a lelőhelyen feltárt négy blokk egyikében (4. blokk) egy késő rézkori ún. halbárka edény volt. Ugyanezen felületen feltártak egy gyereksírt, mellette szarvasmarha tetemmel. Kettejük összetartozása kérdéses Horváth Ferenc levele szerint. A lelőhelyen feltárt négy sír honfoglaláskorinak bizonyult. Ezúton is köszönöm Horváth Ferenc információit és az ásatási felszínrajzvázlatot. Az adatok alapján a lelőhelyet a bizonytalan temetkezések közé sorolhatjuk.

Szeged környéke

Banner J. a székesfehérvári múzeum gyűjteményében talált néhány edényt, amelyek egy része Óbéba környéki temetőkből származik, kettőn viszont „Szeged vidéke” felírás volt. Csak feltételezte, hogy a hosszú nyakú halbárka és egy kettős pontsorrallal díszített füles edény együtt, vagy éppen egy sírból került elő.⁵⁰⁷ A leletek a fotók alapján bronzkorinak tűnnek, így a badeni kultúra temetkezései közül törölhetjük a lelőhelyet.

Csongrád-Csanád vármegye területén több késő rézkori kultúra népességének hagyatéka megtalálható. Előfordulnak Coțofeni,⁵⁰⁸ kostolaci⁵⁰⁹ és Jamnaja megtelepedés/temetkezés megmaradt emlékei is.⁵¹⁰ A nagyon jól kutatott területen a badeni kultúra megtelepedése nem tekinthető intenzívnek, temetkezései közül a szentes-nagyhegyi kis sírszámú temetője emelhető ki a térségben. A kevés temetkezés között előfordulnak többes temetkezések, telepődörbe dobott/temetett halottak és szarvasmarha-tetemek elföldelése is, ahogyan ép edények is, amelyeket általában sírnak tekintett a korábbi kutatás.

⁵⁰⁴ RKM 2009, 220–222.

⁵⁰⁵ RégFüz Ser. I. 27 (1974) 66.

⁵⁰⁶ HORVÁTH 1983, 75. A lelőhelyet említi még: NEVIZÁNSKY 1985, 268; SACHSSE 2010, Teil 2, Kat. Nr. 140, 89. A szarvasmarha-temetkezést G. Nevizánsky nem említi (NEVIZÁNSKY 1985, 268). Ugyancsak nem szerepel György László gyűjtésében sem (GYÖRGY 2013).

⁵⁰⁷ BANNER 1956, 87, Taf. LVIII. 1–2.

⁵⁰⁸ BONDÁR 1984, 192. jegyzet

⁵⁰⁹ Összefoglalóan: BONDÁR 1984; BONDÁR 1996; BONDÁR 2002.

⁵¹⁰ DANI 2012; DANI–KULCSÁR 2021.

13. Békés vármegye

BIZONYTALAN VAGY NEM BADENI KORÚ TEMETKEZÉSEK

Orosháza-Bónum

A városból a Szentesre vezető kövesút Ny-i oldalán, a városi tanács homokbányájában szarvasmarhával és edénnyel eltemetett, a badeni kultúrába sorolható zsugorított csontvázat dúltak szét. 1960-ban ifj. Olasz Ernő még egy melléklet nélküli zsugorított csontvázat, három szarmata és két 11–13. századi gödröt tárt fel.⁵¹¹

Kalicz Nándor írt bővebben a temetkezésekről: *Nagyméretű sírgödörben volt egy szertartásosan eltemetett szarvasmarha csontváza, amphoraszerű füles edénymelléklettel (V. t. 1) A lábainál állítólag emberi csontváz feküdt. A második sírban D-É-i irányban fekvő zsugorított női csontvázat találtak szalagfüles edény töredékeivel....*⁵¹²

A lelőhelyet többen említik a péceli kultúra szarvasmarha-temetkezései között,⁵¹³ Kalicz N. munkájára azonban nem hivatkoznak a szerzők. Kalicz cikkében az V. táblán közölt edény nem badeni. A szétműlt temetkezést nem tekintjük szabályos és badeni sírnak.

Békés vármegye területe jól kutatott mind a topográfiai munkáknak, mind a nagyberuházásokat megelőző feltárásoknak köszönhetően. Az MRT három megjelent kötetében⁵¹⁴ terepbejárás során talált badeni telepnyomokat rögzítettek. Temetkezést nem említenek. A területen a badeni kultúrán kívül a Jamnaja népcsoport nyomainak is megtalálhatóak (pl. Kétegyháza), jellemzően kurgánokban, településeiket nem ismerjük.

A szarvasmarhák elföldelése több korszakban előfordul, a késő rézkor előtt és után is, így keltezhető adatok nélkül ezeket nem köthetjük bizonyossággal a badeni komplexumhoz. Ezeknek az állatoknak az elföldelése nem szabályos temetkezés, talán más oka volt leölésüknek: betegség, használhatatlanná válás, stb. Erre utalhat az a több lelőhelyen is rögzített megfigyelés, hogy anatómiai rendben találtak meg a csontvázat, azaz húsukat nem használták fel a települések lakói.

⁵¹¹ MNM Adattár VII. 1960/330; RégFüz Ser. I. 14 (1961) 16.

⁵¹² KALICZ 1965, 99.

⁵¹³ KOREK 1980, 17, 23. l.; NEVIZÁNSKY 1985, 267; HORVÁTH 2004, 74; SACHSSE 2010, Teil 2, Kat. Nr. 123, 81–82.

⁵¹⁴ MRT 6; MRT 8; MRT 10.

14. Jász-Nagykun-Szolnok vármegye

BIZONYTALAN VAGY NEM BADENI KORÚ TEMETKEZÉSEK

Abádszalók-vasútállomás mellett

A vasútállomás mellett lévő, a falu irányába haladó homokvonulaton található helyre Bihari Gyula tanár hívta fel a figyelmet és 1941-ben néhány leletet be is küldött az MNM cserépgyűjteményébe.⁵¹⁵ A leletekkel együtt beküldött térkép-vázlaton temetkezőhelynek jelöli a lelőhelyet. A telektulajdonosok elmondása szerint itt arccal lefelé fordított csontvázakat találtak. Mellettük igen nagy méretű edények feküdtek. Banner szerint a Nemzeti Múzeumba beküldött anyagban vissi típusú, öt bütyökben végződő fül, rácsmintás tál és egy alagútfül van, a nagy méretű edényeket Banner J. nem említi és egyetlen képet sem közli. Megemlíti viszont, hogy a leletekkel együtt előkerült, több koponyához tartozó töredék is temetőre utal.⁵¹⁶

A leleteket megnéztem az MNM-ben. A töredékek valóban a badeni kultúra leletei, de a lelőhelyen középső bronzkori anyag is előkerült. A Banner által említett nagy edényeknek nyoma sincs a Nemzeti Múzeum nyilvántartásában, azok nyilván nem kerültek be a múzeumba. A leltárkönyvben 1941-ből nincs abádszalóki anyag. A lelőhelymutatóban csak a 38/1944.1–2. tétel szerepel innen. A találók bizonytalan szóbeli közlésén alapuló információk alapján nem tekinthetjük biztos badeni temetkezésnek a lelőhelyet.

Abádszalók-Vasútállomás megjelöléssel Stanczik Ilona is járt a lelőhelyen a Tisza II. vízlépcső építését megelőző terepbejárásokkor,⁵¹⁷ erről azonban sem a Régészeti Füzetekben, sem a Tisza II. vízlépcső lelőhelyeit bemutató Múzeumi Levelek 7–8. kötetében nincs adat.

Jászberény-Cserőhalom

Az egyik legismertebb jászági őskori lelőhely a Jászberény Ny-i határán lévő Cserőhalom, ahol az ötvenes évektől folyamatosan termelték ki a homokot, s ezzel összefüggésben több leletmentés is volt itt, amelyeket Kaposvári Gyula végzett. A feltárt 124 sír legtöbbje késő bronzkori, illetve kelta, egy sír a badeni kultúrába sorolható, bővebb információ azonban erről nem áll rendelkezésre.⁵¹⁸ A kelta sírokat feldolgozó Kaposvári Gyula a cikk bevezetőjében a badeni kultúra temetkezéséről már nem ír, 1 neolitik, 2 bronzkori és 70 pilinyi kultúrába sorolható sírt említ, Csalog–Kemenczei közlésével ellentétben 52 kelta sír helyett Kaposvári Gy. csak 50 kelta sírról számolt be később.⁵¹⁹ Sajnos a badeninek meghatározott sírről nincs további információ, így ezt is bizonytalan korú adatot nem tekintjük késő rézkorinak.

⁵¹⁵ MNM Cserépleltár 36/1941.

⁵¹⁶ BANNER 1956, 91–92.

⁵¹⁷ MNM Adattár XIX.266/1966.

⁵¹⁸ CSALOG–KEMENCZEI 1966, 65.

⁵¹⁹ KAPOSVÁRI 1969, 179. A lelőhelyet említi még POROSZLAI 1990, 15, 21. lh; BONDÁR 2002, 13; SACHSSE 2010, Teil 2, Kat. Nr. 77, 52–53.

15. Heves vármegye

VÁMOSGYÖRK-Motoranyag telep

telep, gödörtemetkezések (5 egyén), 12 önálló késő rézkori sír, állattemetkezések, EDIM (Farkas Csilla ásatása 1997)

Vámosgyörktől D-re, a jászárokszállási úttól Ny-ra, a Kossuth Tsz 1. sz. üzeme és sertés telepe közötti területen nagyszabású építkezésbe kezdtek 1997-ben. A leletmentést a gépi földmunkákkal párhuzamosan végezhette Farkas Csilla. A lelőhelyen több korszak telepanyaga és temetkezése is előkerült. A tervezett D-i bekötőút területén 12 rézkori és 3 meghatározhatatlan korú sírt tártak fel. A temető valószínűleg a kutatott területtől É-ra folytatódott. A feltárt terület K-i részén a tervezett tárolók területén 8 rézkori sír került feltárássra (42. kép). A területen nagytestű kérődző állatok többször teljesen épen maradt váza is előkerült.⁵²⁰

A feltárt területen három csoportban voltak a különálló rézkori sírok (43. kép), a III. csoportot a badeni telepgödörökbe temetett halottak alkották.⁵²¹ Összesen öt egyén részben töredékes vázát tárták fel, valamennyi melléklet nélküli volt. Néhány telepgödör betöltéséből emberi csontvázak, illetve koponyák kerültek felszínre (III. felület, 36, 77, 78. sz. objektumok, a 77–78. gödörben a 012. és 013. sírral). A gödörök – amelyeknek felső harmadából a vázak előkerültek – egyértelműen a badeni kultúra objektumai voltak, az ásató feltételezi, hogy a halottak is a badeni kultúrához tartoztak és a telep életének utolsó harmadában kerülhettek a földbe.⁵²² A sírok embertani anyagát Marcsik Antónia határozta meg.

A magyarországi első nagyobb szériás radiokarbon vizsgálatához kértem két sírból mintát. 1998-ban elkészült a ¹⁴C-mérés a 012. és 013. sírből (VERA-903; VERA-904).⁵²³ Eszerint mindkettő késő rézkorinak bizonyult.

Az előzetes közlés után részletesebben is feldolgozta a sírokat Farkas Csilla. A feltárt terület DK-i részén összesen 12 őskori sírt találtak (ez az I. felület a térképen). A késő rézkori sírok: 3, 12, 17, 20, 22, 29, 30, 32, 36, 37, 40, 48.⁵²⁴ A sírok másik csoportja ettől a területtől kb. 120 m-re lehetett, teljesen különálló sírcsoport volt, összesen 8 temetkezéssel (II. felület a térképen). A II. felületen feltárt sírok középső rézkoriak (01–06. sír, a 07–08 korát nem tudjuk), amelyeket sajnos a munkagépek erősen megbolygattak.⁵²⁵ Ezen kívül további csontvázak voltak a badeni telep gödreiben, amelyeket korábban már közölt az ásató.⁵²⁶

A 12 késő rézkori sírban gyöngyökből, csigákból, kagylókból és ragadozó állatok fogaiból összeállított ékszerek voltak, találtak egy retusált pengét is, edénymelléklet nem volt.⁵²⁷ Farkas Csilla elsősorban az ékszerek analógiái alapján keltezte a sírokat a badeni kultúra klasszikus időszakába.⁵²⁸

⁵²⁰ RégFüz Ser. I. 51 (2001) 159.

⁵²¹ FARKAS 2001, 21, 13. kép.

⁵²² FARKAS 2001, 26.

⁵²³ WILD *et al.* 2001.

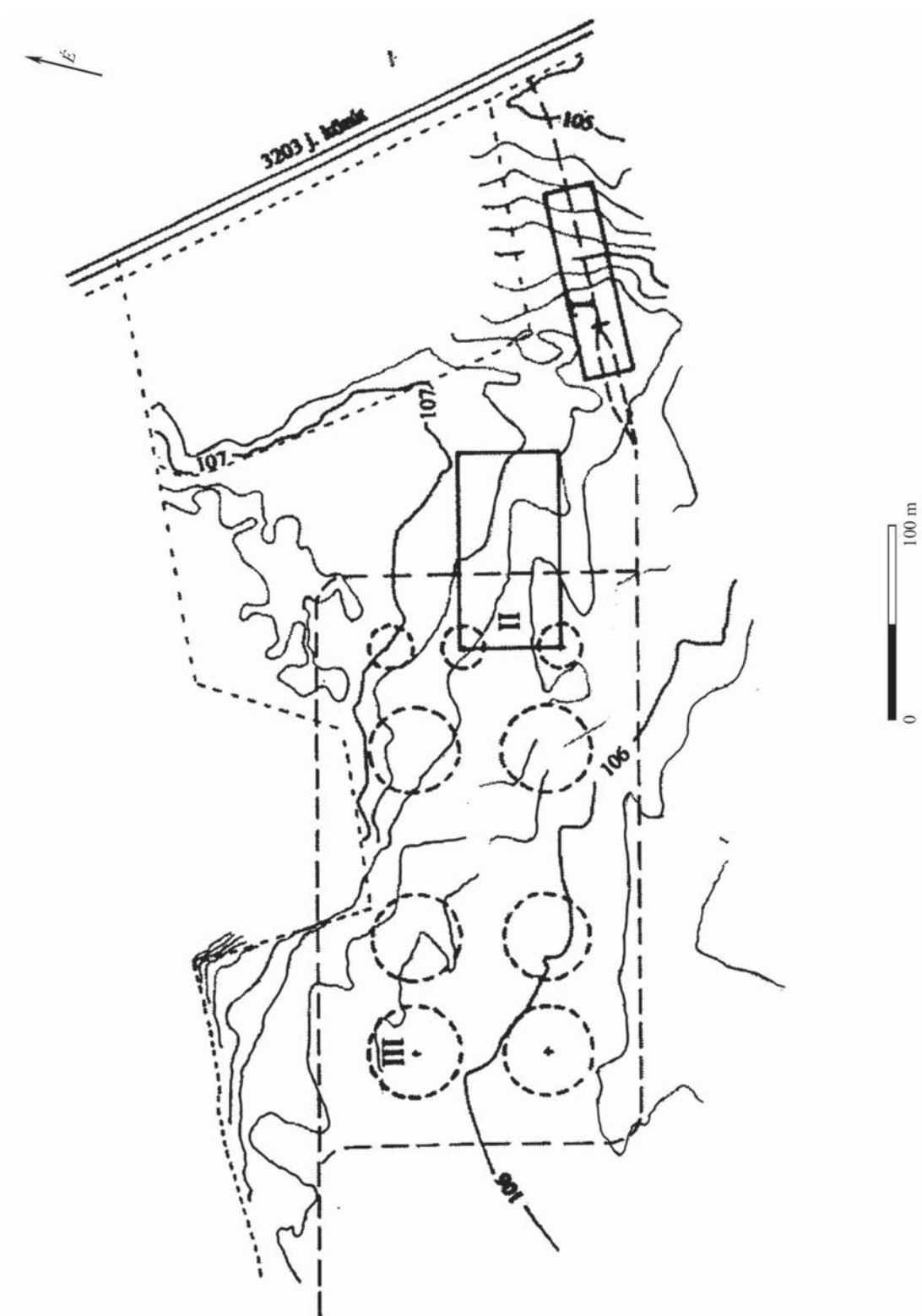
⁵²⁴ FARKAS 2004, 1. kép.

⁵²⁵ FARKAS 2004, 141.

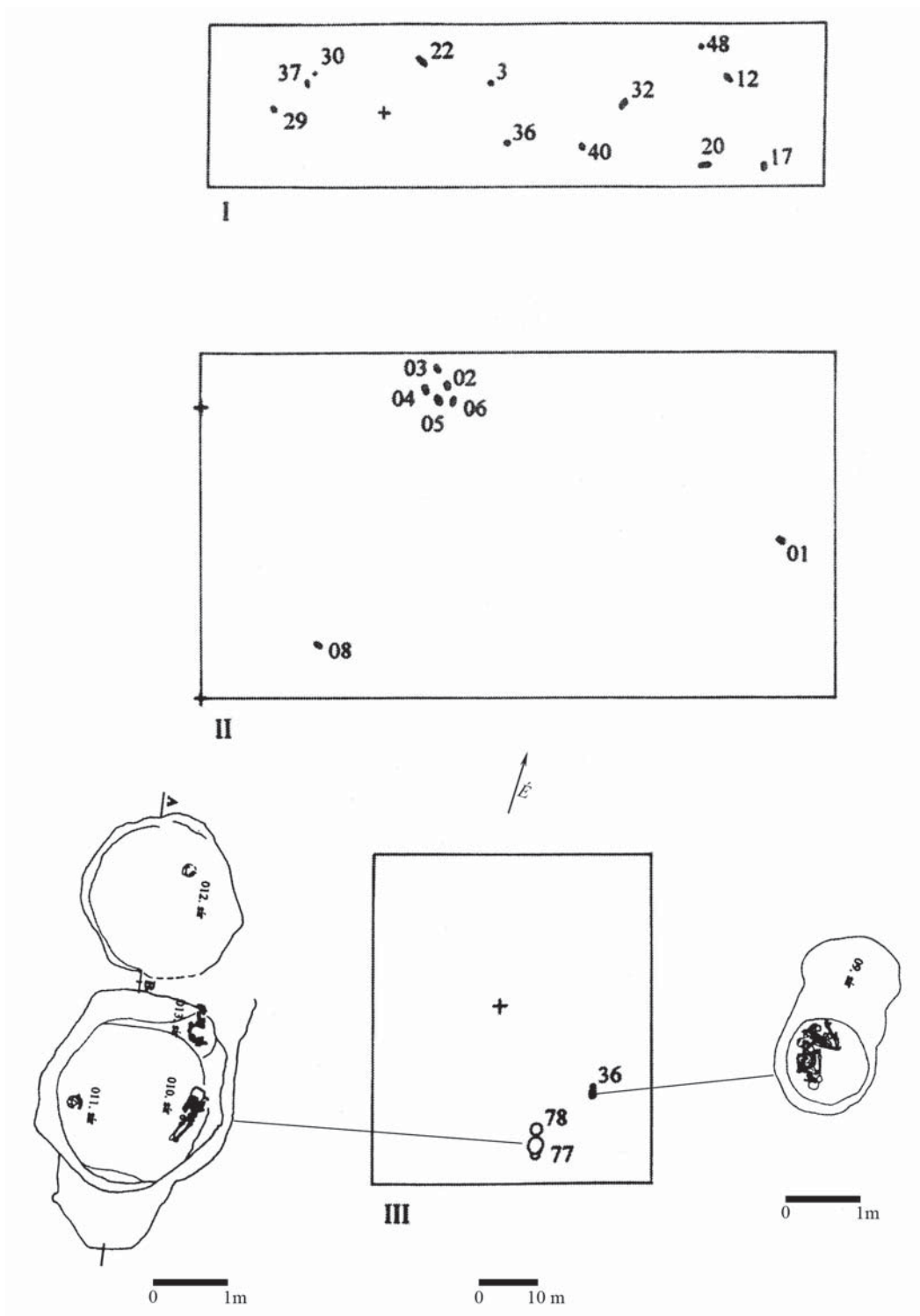
⁵²⁶ Farkas Csilla 2004-ben megjelent közlésében szereplő sírszámok a korábbi közlésben (FARKAS 2001, 3. kép) az I. csoportban voltak. A 2001-ben megjelent tanulmány harmadik sírcsoportja a 09, 010, 011, 012, 013. sz. sírokból áll, ezek azonban nem szerepelnek az összesítő térképen (FARKAS 2001, 21–23, 2–3. és 13. kép), a 13. képen közli a gödörök környezetében talált sírokat. Zavaró a csoportok nem azonos megfeleltetése a két közleményben.

⁵²⁷ FARKAS 2004, 2–3. kép.

⁵²⁸ FARKAS 2004, 154–155. A lelőhelyet említi még: PATAY 2005, 251; SACHSSE 2010, Teil 2, Kat. Nr. 181–182, 109–110, Taf. 163–165.

42. kép: Vámosgyörk. A lelőhely három részén végzett ásatás térképe (FARKAS 2001, 2. kép)

43. kép: Vámosgyörk. A három feltárt blokk a 36., 77. és 78. objektumba ássott sírokkal (FARKAS 2001, 3. és 13. kép)

16. Nógrád vármegye

BIZONYTALAN VAGY NEM BADENI KORÚ TEMETKEZÉSEK

Sóshartyán

1955-ben közvetlenül a Tanácsház mögött, attól DNy-ra új utca nyitásakor 4 egymáson fekvő, melléklet nélküli csontvázat találtak. A környező területen a badeni kultúra cserepeit tudta összegyűjteni Patay Pál. Bővebb információnk nincs a lelőhelyről.⁵²⁹

Szurdokpüspöki

A Nógrád vármegyei Szurdokpüspöki határában 2005-ben és 2006-ban a 21-es számú főút bővítését megelőző feltárások során három különböző régészeti korszakhoz tartozó temetkezések kerültek elő. A legkorábbi időszakot a késő rézkori Kostolac-kultúra települését védő kettős árokrendszerből előkerült embertani lelet képviseli.⁵³⁰

A több korszak településmaradványait megőrző lelőhely feldolgozásában Horváth Tünde Boleráz–Baden-telepet mutatott be. Az antropológiai közlésből tudható kostoláci temetkezésről ezt írta:

Vö. Köhler–Hajdu 2008, 54.o.: 3. sír (8. objektum), kostoláci temetkezés. A 8. objektum nem biztos, hogy késő rézkori objektum, és legfőképpen nem a kostoláci kultúrába tartozik, amelynek leletei nem kerültek elő a lelőhelyről! Talán (feltételesen) bedobott badeni sír lehet (35-45 éves, nő?), amely jellemző a klasszikus badeni korszakra és a kultúrára (is).⁵³¹

⁵²⁹ B. BÓNIS–SZ. BURGER 1957, 85. A lelőhelyet említi még SACHSSE 2010, Teil 2, Kat. Nr. A37, 125.

⁵³⁰ KÖHLER–HAJDU 2008, 53.

⁵³¹ HORVÁTH–GUBA–BÁCSMEGI 2017, 374, 12. lj.

17. Borsod-Abaúj-Zemplén vármegye

CENTER-Kőfej alja

8 urnasír, kőpakolás, sztélé, MNM 1959.14.1–22, MHOM 65.41.1.

(Kalicz Nándor leletmentése 1958, Kemenczei Tibor helyszínelése 1963)

1958-ban az Ózd közelében lévő Center-Kőfej-hegy lábát képező dombon egy területet útépités miatt átvágtak.⁵³² A munkások ekkor edényekre bukkantak (1. sír). A megindított leletmentés során Kalicz Nándor a badeni kultúra 7 hamvasztásos, kőpakolásos sírját tárta fel (44. kép),⁵³³ az egyik sírban (3. sír) a közismert három, ember alakú urnával (45. kép 1).⁵³⁴

1963-ban a vasútállomás közelében, a Kőfej-hegy oldalában vízmosásból Dobosy László, az ózdi múzeumbarát kör tagja egy újabb hamvasztásos temetkezést mentett meg.⁵³⁵ A sír egy ember alakú urnát és egy talpas kelyhet őrzött.⁵³⁶ Kemenczei Tibor végzett helyszínelést a lelőhelyen, s megállapította, hogy a hely azonos az 1958-ban talált temető helyével.

A négy ember alakú urna a Magyar Nemzeti Múzeum állandó kiállításában látható (45. kép 2).⁵³⁷

MEZŐCSÁT-Hörcsögös

temető, 14-17 sír, hamvasztásos és csontvázas, MHOM 77.43.1–77.43.42, 77.42.229, 231–232.

(Patek Erzsébet–Kalicz Nándor ásatása 1958–1962)

A Hörcsögös nevű lelőhely mintegy 4 km-re fekszik Mezőcsáttól D-re, az Ároktőre vezető úttól Ny-ra, azzal csaknem párhuzamosan.⁵³⁸ Patek Erzsébet végzett itt ásatásokat 1958–1962 között Kalicz Nándor közreműködésével.⁵³⁹ A lelőhelyen több helyen kerültek elő különböző korú temetkezések, ezek a helyszínek külön elnevezést kaptak az ásatás során. A késő rézkori temetőről előzetes közlés jelent meg 1989-ben, feldolgozását 1999-ben publikálta Kalicz Nándor.

8 csontvázas és 9 hamvasztásos sír került feltárrásra,⁵⁴⁰ többségük mellékletes volt.⁵⁴¹ A lelőhelyen egy nagy méretű sztélé is volt,⁵⁴² s egy másik töredékét is megtalálták.⁵⁴³

A lelőhely kronológiai jelentőségű: a gödörsíros (Jamnaja-) kultúra kurgánja a badeni sírok fölött volt, azaz későbbi, mint a badeniek.⁵⁴⁴

A késő rézkori temető egy kurgán körzetében helyezkedett el,⁵⁴⁵ két sír az ún. „1. temető” területén volt (46. kép). A sírok száma a halom alatt 14 vagy 15 lehetett, ha a 12. sírnál a két szinten jelentkező égett csontokat külön sírnak tekinti az ásató.⁵⁴⁶ Ehhez jön az „1. temető” területén előkerült 68. sír és a

⁵³² RégFüz Ser. I. 11 (1959) 25; MNM Adattár 22.C.I.

⁵³³ KALICZ 1963, 7–14, Taf. I–VI.

⁵³⁴ KALICZ 1963, Taf. I–III, Taf. IV. 1a–c.

⁵³⁵ RégFüz Ser. I. 17 (1964) 22.

⁵³⁶ KEMENCZEI 1966, 1–3. kép.

⁵³⁷ KALICZ–RACZKY 2002, 28. kép.

⁵³⁸ KALICZ 1999, 1. kép.

⁵³⁹ RégFüz Ser. I. 14 (1961) 24; RégFüz Ser. I. 16 (1963) 15.

⁵⁴⁰ KALICZ 1999, 83.

⁵⁴¹ KALICZ 1999, 11–16. kép.

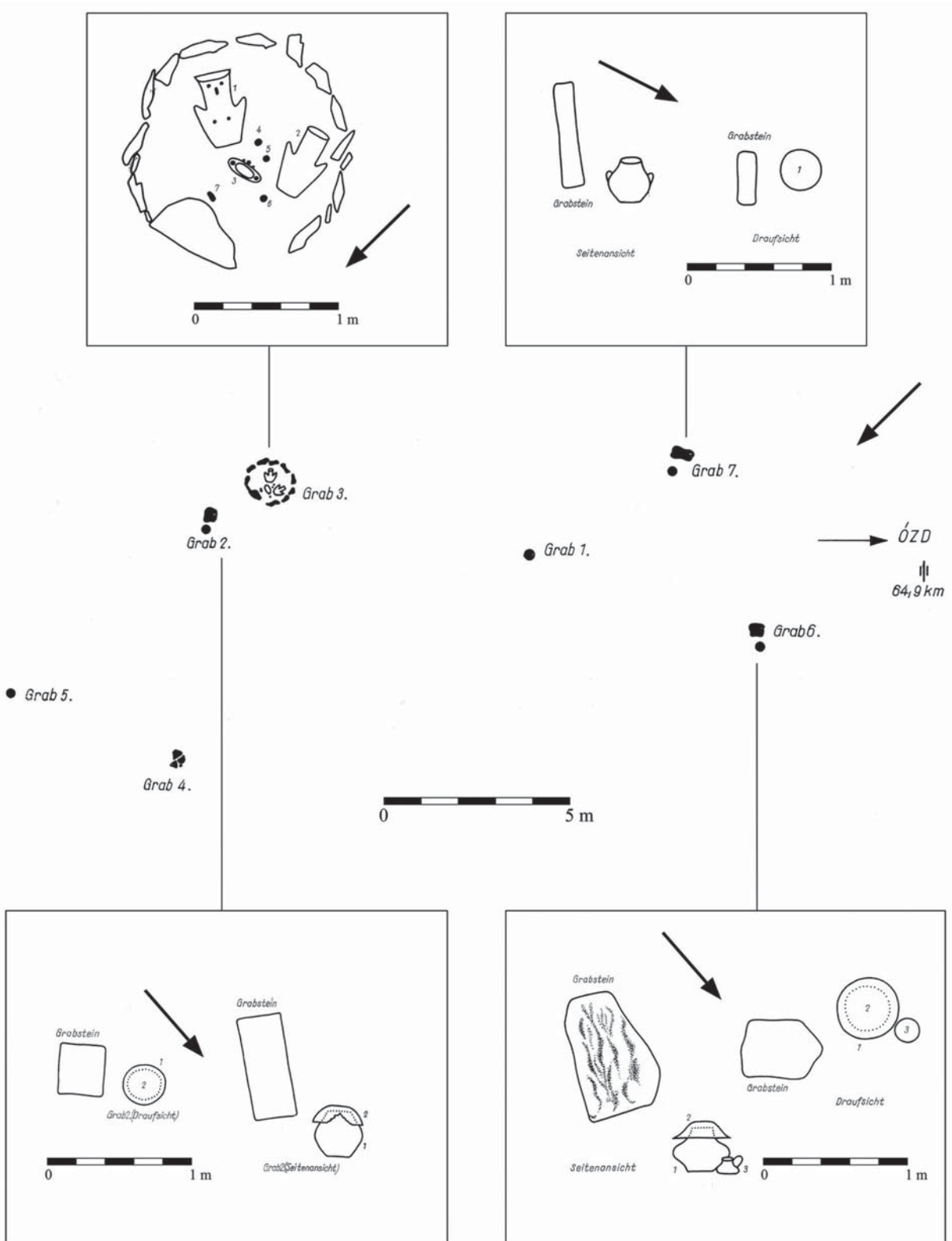
⁵⁴² KALICZ 1999, 4–5. kép.

⁵⁴³ KALICZ 1999, 68.

⁵⁴⁴ KALICZ 1999, 69.

⁵⁴⁵ KALICZ 1989, Abb. 6; KALICZ 1999, 57–58, 2. kép.

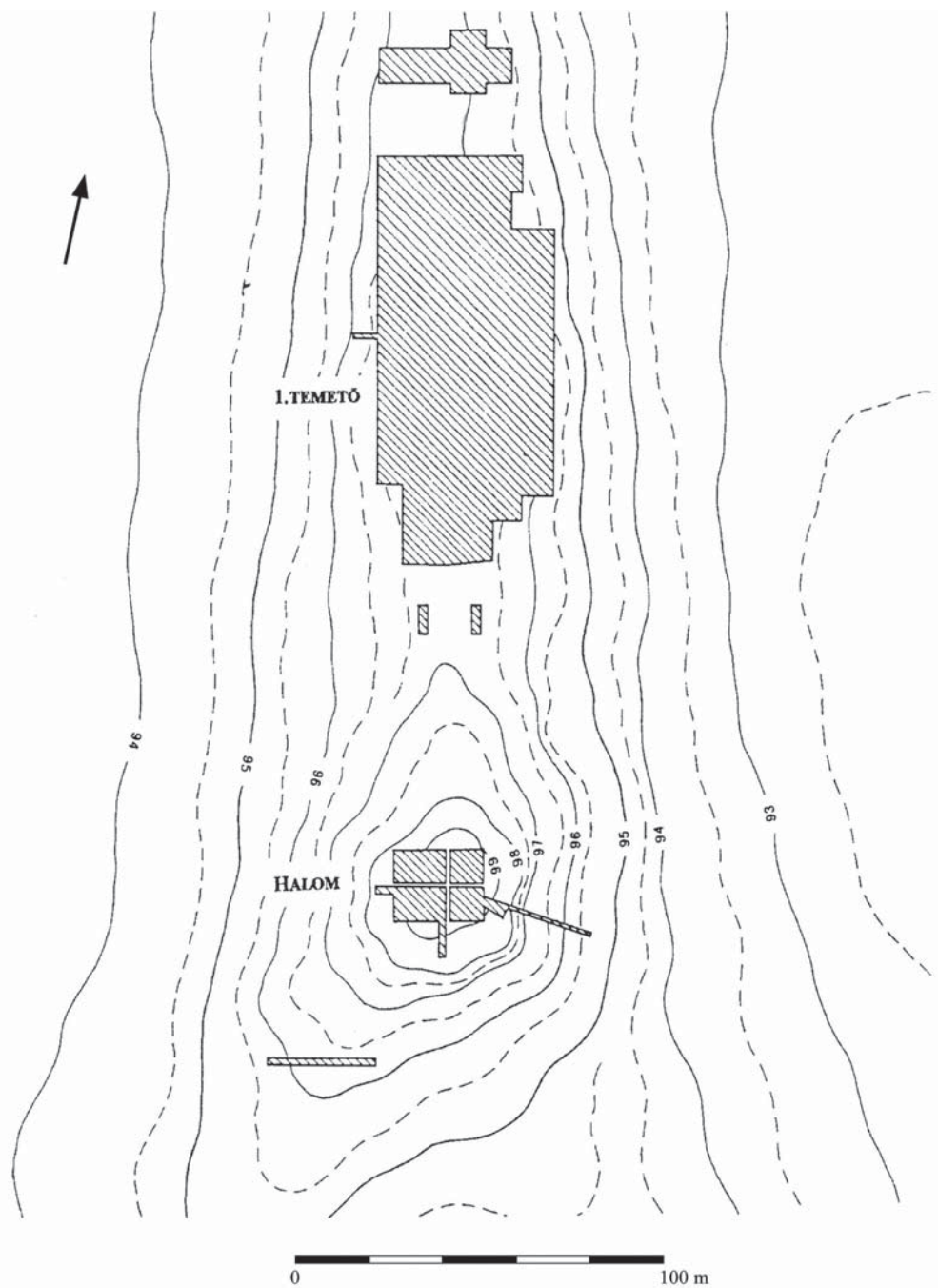
⁵⁴⁶ KALICZ 1999, 83.

44. kép: Center-Kőfej alja. A sírok a temetőterképre vetítve (KALICZ 1963, Abb. 1-5)

45. kép: Center-Kőfej alja. Az ember alakú urnák. **1:** A BTK Régészeti Intézet Adattárában őrzött fotókon; **2:** színes fotó (KALICZ-RACZKY 2002, 28. kép nyomán)

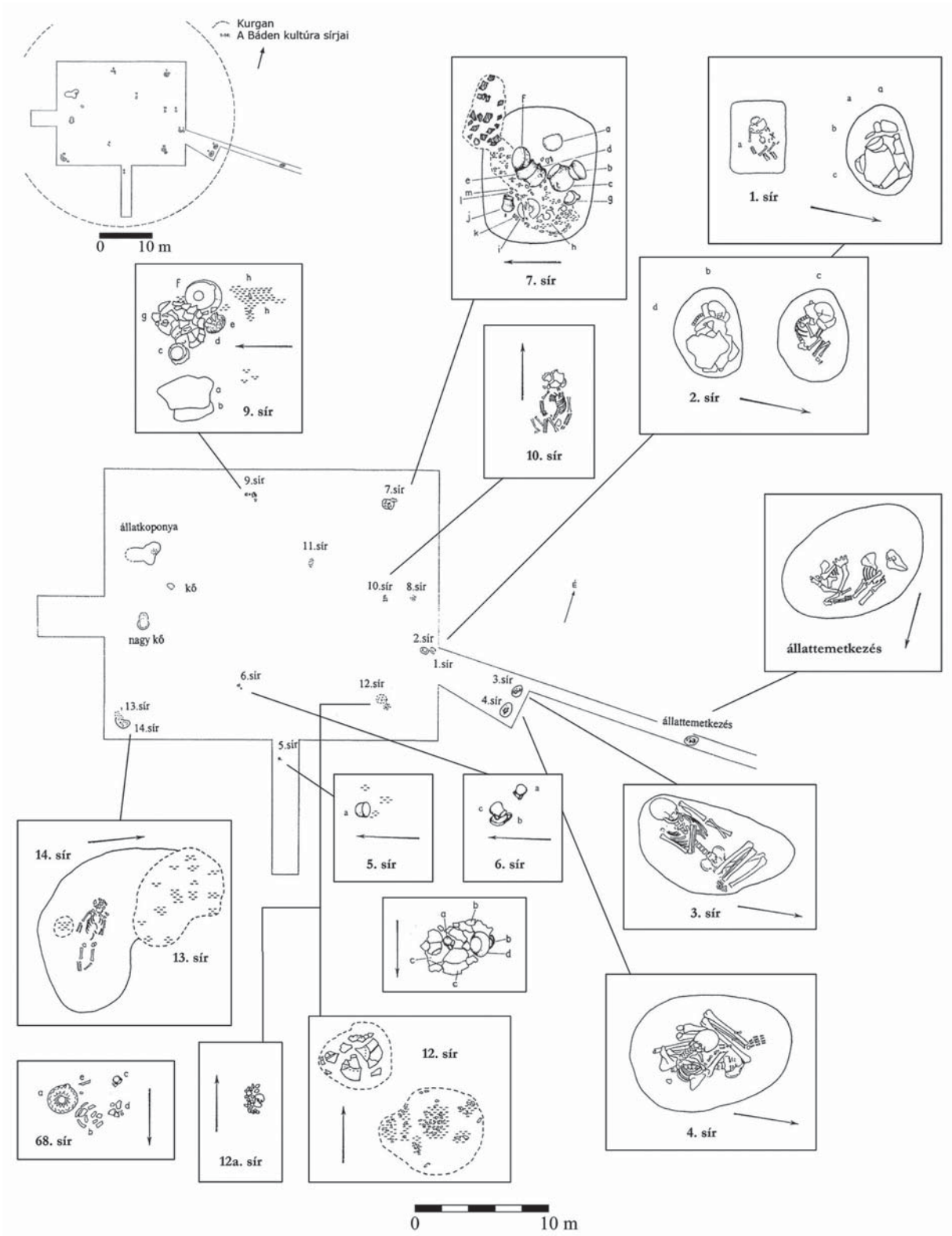

46. kép: Mezőcsát-Hörcsögös. Az 1. sz. temető és a halom (KALICZ 1999, 2. kép)

melléklet nélküli, feltételezhetően badeni 69. sír. Az összsírszám tehát 14-17 közötti.⁵⁴⁷ A lelőhelyen a halom Ny-i falának közelében önállóan került elő a térképen nagy kőként jelzett sztélé (47–49. kép).⁵⁴⁸

⁵⁴⁷ G. Nevizánsky az előzetes ásatási jelentések alapján csak 12 sírt említ, 6 csontvázasat és 6 hamvasztásost (NEVIZÁNSKY 1985, 267). A lelőhelyet említi még SACHSSE 2010, Teil 2, Kat. Nr. 34, 33–35, Taf 53–54, Taf. 55 A–B; GYÖRGY 2014, 193.

⁵⁴⁸ KALICZ 1999, 58. és 3. kép a cikkben.

47. kép: Mezőcsát-Hörcsögös. A kurgán alatti temetkezések (KALICZ 1989, Abb. 6) a később közölt sírrajzokkal (KALICZ 1999, 2, 9–10. kép)

1

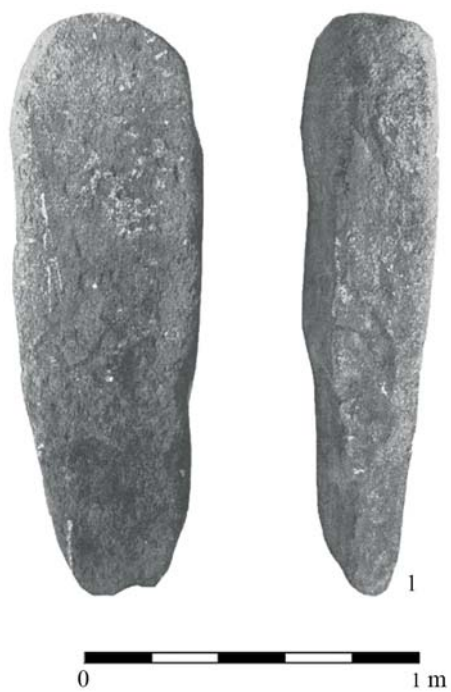

2

3

48. kép: Mezőcsát-Hörcsögös. 1: A halom; 2-3: a halom alatti kősztlélé (KALICZ 1999, 4. kép)

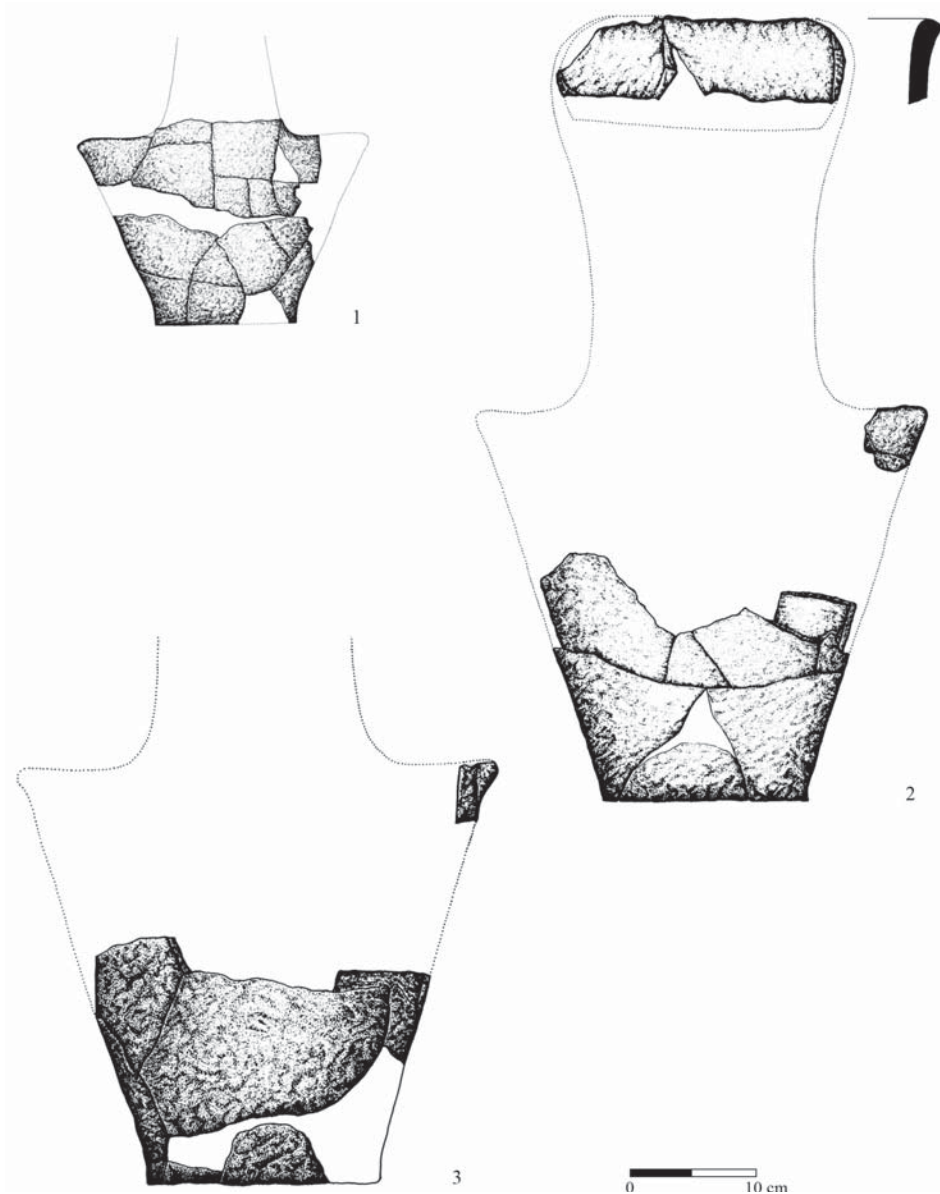

49. kép: Mezőcsát-Hörcsögös. **1:** A sztélé (KALICZ 1999, 5. kép); **2:** a kő az MTA Régészeti Intézet vári épületében egykoron felállítva (a BTK Régészeti Intézet Adattárában őrzött fotó)

SZENTSIMON-Kenderföldek

2 urnasír, az egyikben 3 ember alakú urna, MHOM
(Koós Judit–Lovász Emese leletmentése 1988)

1988-ban a Kenderföldek nevű határrészen homokbányászás közben elpusztítottak egy lelőhelyet. A leletmentést végző Koós Judit késő bronzkori és késő vaskori telepnyomokat, továbbá két késő rézkori urnasírt tárt fel. Az 1. sírban két nyomott gömbtestű füles csésze töredékei voltak.⁵⁴⁹ A 2. sírban 3 ember alakú urna darabjait találta meg az ásató (50. kép).⁵⁵⁰ Ebben a sírban kb. 150 cm átmérőjű körben egy nagyjából K–Ny-i irányú tengely mentén feküdt egymás mellett a három különböző méretű és minőségű urna.⁵⁵¹

50. kép: Szentsimon. 1–3: A lelőhelyen feltárt, töredékes, ember alakú urnák (Koós 1994, Abb. 2. nyomán)

⁵⁴⁹ Koós 1994, Abb. 1. 1–2.

⁵⁵⁰ Koós 1994, Abb. 2.

⁵⁵¹ A lelőhelyet említi még BONDÁR 2002, 13; SACHSSE 2010, Teil 2, Kat. Nr. 163, 101, Taf. 158; GYÖRGY 2014, 194.

BIZONYTALAN VAGY NEM BADENI KORÚ TEMETKEZÉSEK

Arnót-Zbuska-pusztá

A lelőhely a Kis-Sajó kanyarulatában lévő magas dombon van. A platón és a kutatóárokban cserepeket találtak: orsógomb, merice, kétosztatú tálak töredékei, valamint örlőkő és trapéz alakú kőbalta került elő. A fennsík É-i részén 2 m széles árok figyelhető meg. A lelőhelyen 2006-ban hitelesítő feltárást végzett Hellebrandt Magdolna: „*A leletanyag és a felszíni jelenségek alapján megállapíthatjuk, hogy a rézkor badeni kultúrájának megerősített telepe és valószínűleg temetője található a területen.*”⁵⁵²

Bannernél is szerepel egy azonos nevű lelőhely,⁵⁵³ amelyről azonban nem ír bővebben, csak a miskolci múzeumba került, kétosztatú tálak töredékeit tárgyalja, amelyeket korábbi cikkeiben már bemutatott.⁵⁵⁴

György László doktori disszertációjában a Borsod megyei bizonytalan temetkezések között említi a lelőhelyet.⁵⁵⁵

Csincse-Gomba Barna földje (M3-as autópálya 14. lh.)

A lelőhely a Csincse patak partján, egy kb. ÉK–DNY irányú dombon helyezkedik el, az M3-as autópálya kijelölt nyomvonalán. Az autópálya építést megelőző leletmentésen Wolf Mária 5400 m² területen 388 objektumot tárt fel, köztük a badeni kultúra telepének gödreit és temetkezéseit is. Egy késő rézkori csontvázas sírt (benne omphaloszos csésze és bikónikus edény volt) és több, rossz állapotban megmaradt hamvasztásos sírt is megfigyelt az ásató, mivel ezek igen közel voltak a felszínhez, teljes épségben egyiket sem tudták feltárni.⁵⁵⁶

György László doktori disszertációjában a kérdéses temetkezések között említi a lelőhelyet. A feltárt két sír egyike csontvázas volt, téglalap alakú sírgödörbe, háton fekvé eltemetett halottal. Edénymellékletei György L. szerint nem badeniek. A másik sír egy állítólagos urnás temetkezés. Ennek további részletei nem ismertek György L. szerint, és az ásatási dokumentáció sem adott bővebb felvilágosítást. A rajzok alapján György L. szerint nem temetkezésről volt szó.⁵⁵⁷

2022-ben a hónap műtárgya sorozatban a miskolci múzeum honlapján egy különleges leletegyüttes egyik darabját mutatták be a Facebookon, amely a lelőhelyen került elő.⁵⁵⁸ Rövid levelezés után (engedélykérés közléshez Wolf Máriától, kutatási engedély kérése a Herman Ottó Múzeumtól, egyeztetés Csengeri Piroskával)⁵⁵⁹ mehettünk Miskolcra Gucsi László restaurátor és grafikus kollégámmal, hogy a lelőhelyen előkerült három kocsimodellt közlésre előkészítsük. A badeni temetkezéshez ugyan nem köthető a leletegyüttes, de egyedülálló, mert három különböző méretű kocsiedényt őrzött meg a gödör az utókornak.⁵⁶⁰

Felsővadász-Várdomb

A lelőhelyen 1982-ben a bükki és a füzesabonyi kultúra telepnyomait találta meg Koós Judit. 1985-ben folytatódott a leletmentő ásatás, Losits Ferenc feltárástán több korszak telepmaradványa is előkerült. Hat

⁵⁵² RKM 2006, 150.

⁵⁵³ BANNER 1956, 276. lh, 94.

⁵⁵⁴ BANNER 1941a, 36, I. t. 21a–b; BANNER 1942a, 81, II. t. 22–23, 27–28, 30.

⁵⁵⁵ GYÖRGY 2014, 194.

⁵⁵⁶ RégFüz Ser. I. 49 (1997) 62. A lelőhelyet említi még BONDÁR 2002, 13; GYÖRGY 2008, 6; SACHSSE 2010, Teil 2, Kat. Nr. 38, 35.

⁵⁵⁷ GYÖRGY 2014, 194: kérdéses sír, nem badeni temetkezés.

⁵⁵⁸ <https://www.facebook.com/regeszszovetseg/photos/g.60533070215/5475052972524702> (elérve: 2022.február 8).

⁵⁵⁹ Ezúton is köszönöm mindnyájuk segítségét, kedvességét.

⁵⁶⁰ BONDÁR–GUCSI 2023.

sírt is feltártak, amelyek rézkoriak és bronzkoriak voltak, legtöbbjükét a mélyszántás elpusztította.⁵⁶¹ A lelőhelyen feltárt hat sírból kettőt a badeni kultúrához soroltak az ásatók.⁵⁶²

György László doktori disszertációjában a kérdéses temetkezések között említi a lelőhelyet. A feltárt sírok közül kettőt soroltak a badeni kultúrába. György L. szerint a leletek és az ásatási dokumentáció tanulmányozása alapján egyik sem köthető biztosan a késő rézkorhoz.⁵⁶³

Tiszaladány-Nagyhomokos

A lelőhely a tokaji hegygel szemközt lévő kiemelkedő dombon van, amelyet a Takta-patak övez. A Nagyhomokos nevű határrészen évek óta folyt homokbányászás és kerültek elő a helybeliek elmondása szerint edénytöredékek, nagy edények és embercsontok is.

1987-ben Koós Judit és Lovász Emese leletmentésekor több korszak települési objektumai, köztük a badeni kultúráé is előkerült.⁵⁶⁴ 1988-ban folytatódott az ásatás, a két szezonban 68 szelvényt tártak fel az ásatók, 214 gödröt találtak. A rövid ásatási jelentés szerint ekkor került elő a badeni kultúra kettős sírja, benne két zsugorított férficsontvázal és egy másik sírban szintén zsugorítva egy nő váza, koponyáján jelentős mennyiségű okkerfestéssel.⁵⁶⁵

György László doktori disszertációjában⁵⁶⁶ a lelőhely nem szerepel a temetkezések között, a sírok nem badeniek.

Viss-Szőlőhomok

Kiss Lajos, a nyíregyházi múzeum igazgatója 1938. május 13-án egy nagyobb bejelentett lelet lelőköri körülményeit akarta tisztázni Viss nagyközségben. A lelet a községtől DNy-ra 600 m távolságra került elő, azon a részen, amit Szőlőhomoknak, régebben Homoknak neveztek. Itt egy 2 m magas domb emelkedik, területe 35 kat. hold, amelynek egy részét a mérnöki hivatal vásárolta meg. A lelőhely ezen a területen volt, egy nagy cseresznyefa közelében. Kiss Lajos a leletek közlési jogát és saját jegyzeteit átadta Banner Jánosnak, aki 1941-ben közölte a leleteket.⁵⁶⁷ Banner szerint az előkerült anyag két részre osztható: az egyik csoport lelőköri körülményei ismertek, a másiké nem, ezért ez utóbbiakat szórványnak tekinti. Huszonkét tárgy előkerülési körülményeit lehetett pontosan ismerni, ezek között egy-két más korszakba tartozó lelet is volt. További tizenhárom tárgy is ezek közelében volt, míg a többi tíz lelet jobbára jellegtelen töredék.⁵⁶⁸ Az első közlést Banner a monográfiájába változatlan tartalommal emelte át, a továbbiakban onnan idézzük a fontosabb információkat.

Az első csoportot két magányosan álló, földbeásott edény⁵⁶⁹ és három egymásba helyezett, egy őrlőkőre állított edény alkotta: egy nagyobb füles tál,⁵⁷⁰ egy kisebb hasonló edény,⁵⁷¹ és egy harmadik, ezektől különböző, de össze nem állítható forma. Az őrlőkő körül kisebb őrlőkő töredéke és további edények voltak, amelyeknek összetartozása nem kétséges.⁵⁷²

⁵⁶¹ RégFüz Ser. I. 38 (1985) 12; HOMÉ 24 (1985) 348. A lelőhelyet említi még BONDÁR 2002, 13; SACHSSE 2010, Teil 2, Kat. Nr. 49, 39.

⁵⁶² Ezúton köszönöm Koós Judit segítségét, aki kikereste az ásatási dokumentációból ezt az adatot. A lelőhelyet György László dolgozta fel PhD-disszertációjában.

⁵⁶³ GYÖRGY 2014, 194: nem biztos, hogy badeniek.

⁵⁶⁴ RégFüz Ser. I. 41 (1988) 47.

⁵⁶⁵ RégFüz Ser. I. 42 (1991) 25–26.

⁵⁶⁶ GYÖRGY 2014.

⁵⁶⁷ BANNER 1941a.

⁵⁶⁸ BANNER 1941a, 28.

⁵⁶⁹ BANNER 1956, Taf. LXXXI. 4, 14.

⁵⁷⁰ BANNER 1956, Taf. LXXX. 6, 8.

⁵⁷¹ BANNER 1956, Taf. LXXX. 1–2.

⁵⁷² BANNER 1956, Taf. LXXX. 3, 5, 7, 9, 11, LXXXI. 10, 12.

Ettől az együttestől kb. 3 m-re egy ép edény állt magányosan,⁵⁷³ tőle 3 m-re egy kőbalta töredéke feküdt.

É-ra 10 m-re egy égett csontokkal teli, elszántott urna volt, minden más kísérő tárgy nélkül.⁵⁷⁴ Banner részletesen leírta az előkerült tárgyakat s megállapította: a visszi leleteknél két jelenség érdemel nagyobb figyelmet. Az egyik a csomóba helyezett, illetőleg magányosan eltemetett edények előfordulása, a másik a hamvasztásos temetkezés.⁵⁷⁵

György László doktori disszertációja szerint kérdéses temetkezés.⁵⁷⁶

A vármegye területén három biztos lelőhelyünk van, amelyek szabályos temetkezéseket őriztek meg, nem is akármilyet.

Az embert mintázó, és emberi hamvakat is tartalmazó edények egy szűk körzetből ismertek a Kárpát-medencében: Borsod vármegye és a vele szomszédos Szlovákia egy kis területén koncentrálnak, a Sajó egy-egy mellékveze mentén kerültek elő. Négy lelőhelyen – Center, Méhi (Včelince, Szlovákia), Sajógömör (Gemér, Szlovákia), Szentsimon – hasonló módon eltemetve találták meg e különleges edényeket a régészek.

Mind a négy lelőhelyen csak a temető egy részét lehetett feltárni. Centeren 8 sír,⁵⁷⁷ Méhiben 7, Sajógömörben 21, Szentsimonban 2 sír⁵⁷⁸ vált ismertté. Méhi és Sajógömör közöletlen, B. Kovács István bölcsészdoktori disszertációjában dolgozta fel a lelőhelyeket,⁵⁷⁹ s kisebb közleményekben tudósított róluk.⁵⁸⁰ Méhiről a rimaszombati múzeum kiállításához írott könyvében számolt be bővebben a nagyközönségnek.⁵⁸¹ Magam az őskori művészet kapcsán foglalkoztam e relikviákkal.⁵⁸²

Nem tudjuk, miért csak ezeken a helyeken temették el ilyen módon az elhunytak egy részének hamvait. Közismert, hogy a centeri ember alakú temetkezési urnákat korábban a Trójával való kronológiai szinkron bizonyítékának tekintették, Trójából menekült népcsoport emlékményének értelmezték ezeket a halotti edényeket.⁵⁸³ Felmerül az elemzéseknél az is, hogy férfi-nő-gyerek hamvai vannak az urnákban, a legnagyobbakban a férfi, a legkisebbben a gyerek hamvai.⁵⁸⁴

B. Kovács I. elemzése szerint⁵⁸⁵ a sírokba állítva helyezték el az embert formázó edényeket (Méhi 1. sír, Sajógömör 7. és 13. sír, Center 3. sír legkisebb urnája, Szentsimon 2. sír). A négy lelőhely mindegyikén volt egy-egy sír, amelybe három-három antropomorf edényt tettek. B. Kovács I. ezt is törvényszerűségnek tartja, az istentriász (istenpár gyermekével) ábrázolásaként értelmezi.⁵⁸⁶ Azonos kultuszra utal az is, hogy arccal D felé fordították a sírokba állított edényeket. Ez a centeri 3. sír

⁵⁷³ BANNER 1956, Taf. LXXXI. 13.

⁵⁷⁴ BANNER 1956, Taf. LXXXII. 10.

⁵⁷⁵ BANNER 1956, 107. A lelőhelyet említi még PATAY 1938, 14, 55. lh; BÓNA *et al.* 1961, 73; NEVIZÁNSKY 1985, 268; SACHSSE 2010, Teil 2, Kat. Nr. 188, 112, Taf. 162B.

⁵⁷⁶ GYÖRGY 2014, 194.

⁵⁷⁷ KALICZ 1963.

⁵⁷⁸ KOÓS 1994.

⁵⁷⁹ B. KOVÁCS 1986.

⁵⁸⁰ Felsorolásukat ld. B. KOVÁCS 2002, 49.

⁵⁸¹ B. KOVÁCS 2002.

⁵⁸² BONDÁR 2018, 182–184.

⁵⁸³ KALICZ 1963.

⁵⁸⁴ A négy lelőhely temetkezéseiből a centeri és méhi hamvakat vizsgálta antropológus. A centeri 3. sír antropológiai elemzése szerint a legnagyobb méretű urnában 36-50 év közötti nő hamvai, míg a két kisebb urnában gyerekek maradványai voltak, tehát a „legnagyobb urna = férfi” asszociáció itt nem helytálló.

⁵⁸⁵ B. KOVÁCS 2002, 33–35.

⁵⁸⁶ B. KOVÁCS 2002, 31, 24. ábra.

legkisebb urnájánál és a méhi 1. sír edényeinél egyértelmű, a sajógömöri 7. sírról és a szentsimoni 2. sírról valószínűleg ugyanez mondható el. A sajógömöri 13. sír erősen bolygatott állapotban került elő, de az ásató szerint itt is D felé fordulva lehettek az edények. A tájolásban megfigyelhető következetességből szigorú, kötött rítusra és állandósult kultikus gyakorlatra következtet az ásató.⁵⁸⁷

A rítusban meglévő azonosság a temetési szertartásnál is kimutatható. Az urnák eltemetésére kiásott sírgödöröt mindegyik lelőhelyen a temetés után földhalommal borították és egyes sírokat 40-50 cm szélességben kövekből kirakott kőgyűrűvel vettek körül, bizonyos sírokra sírkövet is állítottak, más sírokat talán faoszloppal jelölték meg.⁵⁸⁸

A Méhiben feltárt 1. sírban a már leírtakon túl a rítus további elemeit rögzíthette az ásató, négyfajta emberábrázolást talált: három különböző típusú antropomorf edényt és egy szobrocskát. A hét edényből álló edényegyüttest négy arc nélküli, nyitott tetejű, felemelt karokkal megformált díszítetlen urna (hamvakkal) és három, arccal ábrázolt edény alkotta. Két arcos edény a centeriekhez hasonló, fejfedővel lezárt urna volt. A harmadik antropomorf edény nyitott tetejű, nincs fejfedője, karjai nem emelkednek az ég felé, a többitől eltérően ezt kitüremkedő csipővel ábrázolták.⁵⁸⁹ Az ásató szerint a méhi 1. sír nyitott tetejű urnájában voltak hamvak, a másik két arcos edény itt nem tartalmazott kalcinátumokat.⁵⁹⁰

A méhi 1. sírban ezek az edények egy képzeletbeli K–Ny-i tengely mentén, enyhe félkörívben voltak egymás mellett, mégpedig oly módon, hogy hátul álltak az urnák, előttük, a széleken a két emberarcú edény, közöttük pedig az idol.⁵⁹¹

A sajógömöri 13. sírban az urnák nem egymás mellett, hanem egymás mögött helyezkedtek el egy É–D-i tengely mentén. Elöl állt a legnagyobb urna, mögötte középpött a legkisebb.⁵⁹²

Sajnos nem tudjuk, hogy az urnák egymás melletti vagy egymás mögötti elhelyezése mitől függött és mit jelentett. Az azonban bizonyos, hogy a méhi és sajógömöri sírba nem ötletszerűen kerültek az edények és egyéb mellékletek, hanem szigorú előkészületek után, meghatározott rituálé szerint temették el ezeket. A kultikus eseményt a sír befedése és kőgyűrűvel történő körbekerítése fejezte be, amelynek létrehozásában talán az egész közösség részt vett.

Sajnos a centeri és szentsimoni urnák helyzetéről nincsenek ilyen részletes megfigyelések.

Ez az egymáshoz viszonylag közel eső, a Sajó két oldalán elhelyezkedő négy lelőhely egy sajátos temetkezési szokást jelző, különleges temetkezési rítust használó közösségre utal. A feltartott kezű ábrázolás a későbbi korokban az áldó, védő istenségekre jellemző. Esetünkben nem tudjuk a szellemi hátteret megfejtetni, csak a hasonló előkerülési körülmények, a sírba helyezés módja és az ábrázolások rokonsága utal arra, hogy a feltartott kezeknek valamilyen jelentése volt.

Az immáron négy lelőhelyen leírt apró megfigyelések egyértelművé teszik, hogy ezek a halotti urnák azonos gondolatokat fejeztek ki, egyazon rítus szerint temették el az elhamvasztott halottakat.

A vármegye területén előkerült többi „sír” a bizonytalan sír vagy nem badeni korú sír kategóriába sorolható. Mintavétel e területről nem történt a projektben.

⁵⁸⁷ B. KOVÁCS 2002, 34.

⁵⁸⁸ B. KOVÁCS 2002, 10–11.

⁵⁸⁹ B. KOVÁCS 2002, 13. ábra.

⁵⁹⁰ B. KOVÁCS 2002, 29.

⁵⁹¹ B. KOVÁCS 2002, 15.

⁵⁹² B. KOVÁCS 2002, 34. és 26. ábra.

18. Szabolcs-Szatmár-Bereg vármegye

KÁNTORJÁNOSI-Homoki dűlő Ny-i pereme (M3 autópálya 52. lh.)

telep és gödrökben, kutakban emberi maradványok (16 egyén), nem szabályos temetkezések (Szabó Ádám–Szenthe Gergely ásatása 2010)

Az M3 autópálya Nyíregyháza–Vásárosnamény közötti szakaszára eső lelőhelyen 44 822 m²-nyi feltárt területen 322 objektum került elő több korszakból. A késő rézkorba 47 objektum tartozott, főként gödrök és 4-6,5 m mély kutak. Három kútban a cserepeken kívül emberi maradványokat is találtak: kettőben felismerhető rendszer nélkül bedobálva 4 koponya és két váz volt, a harmadik kútban 1 teljes női váz feküdt.⁵⁹³

A késő rézkori telepet, köztük az említett kutakat is György László dolgozta fel. A leletek alapján a lelőhelyet a bolerázi időszakra keltezte az ásató. Egy árok, 3 kút, 42 gödör és egy cölöplyuk tartozik a késő rézkori telephez.⁵⁹⁴

A 1. kútban az állatcsontok között egy emberi kar csontjai és egy kulcscsont került elő.⁵⁹⁵ A 2. kútban 2,5 m mélyen egy teljes emberi vázat tártak fel.⁵⁹⁶ A 3. kútból 2,4-2,5 m mélységből több emberi maradvány is előkerült: két teljes csontváz, négy koponya, illetve szórványos csontok voltak a kút betöltésében (51. kép). Összesen 16 egyént (1 felnőtt nő, 11 gyerek és 4 bizonytalan korú felnőtt) lehetett meghatározni.⁵⁹⁷ A kutakat áldozati objektumnak tekinti a szerző, kettő közülük (1. és 3.) egykorú és nagyon hasonló jelenségeket lehetett megfigyelni bennük a feltárásnál. A 2. kútban kevés leletanyag volt és szerkezete is eltérőnek bizonyult.⁵⁹⁸ György László szerint az emberi tetemek valószínűleg egyszerre kerültek a három kútba.⁵⁹⁹

TISZAVASVÁRI-Keresztfal/Keresztfaldűlő

telep és 1 hamvasztásos sír, NyJAM

(Csallány Dezső, Makkay János és Gombás András leletmentése 1962)

A lelőhelyen 10 kat. hold területen mélyszántást végeztek 80 cm mélységig, melynek során több korszak leletei is felszínre kerültek. 1962-ben a helyszínelést, illetve leletmentést végző régészek, Csallány Dezső, Makkay János és Gombás András telepnyomokat és egy hamvasztásos badeni sírt találtak.⁶⁰⁰ Bóna István a vissi csoport temetkezéseként említette a sírt.⁶⁰¹

TISZAVASVÁRI-Muszkadomb

hamvasztásos és csontvázaz sír(?)

(Csallány Dezső–Gombás András leletmentése 1965)

1965-ben a községi vízmű csővezetékének telepítésekor a domb K-i tövéénél két gödörből hat rézkori edény és edénytöredékek kerültek felszínre. A leletmentést végző Csallány Dezső és Gombás András

⁵⁹³ RKM 2010, 251.

⁵⁹⁴ GYÖRGY 2013a, 83.

⁵⁹⁵ GYÖRGY 2013a, 107, 32. tábla 5, 33. tábla 1–2.

⁵⁹⁶ GYÖRGY 2013a, 107, 33. tábla 5–6.

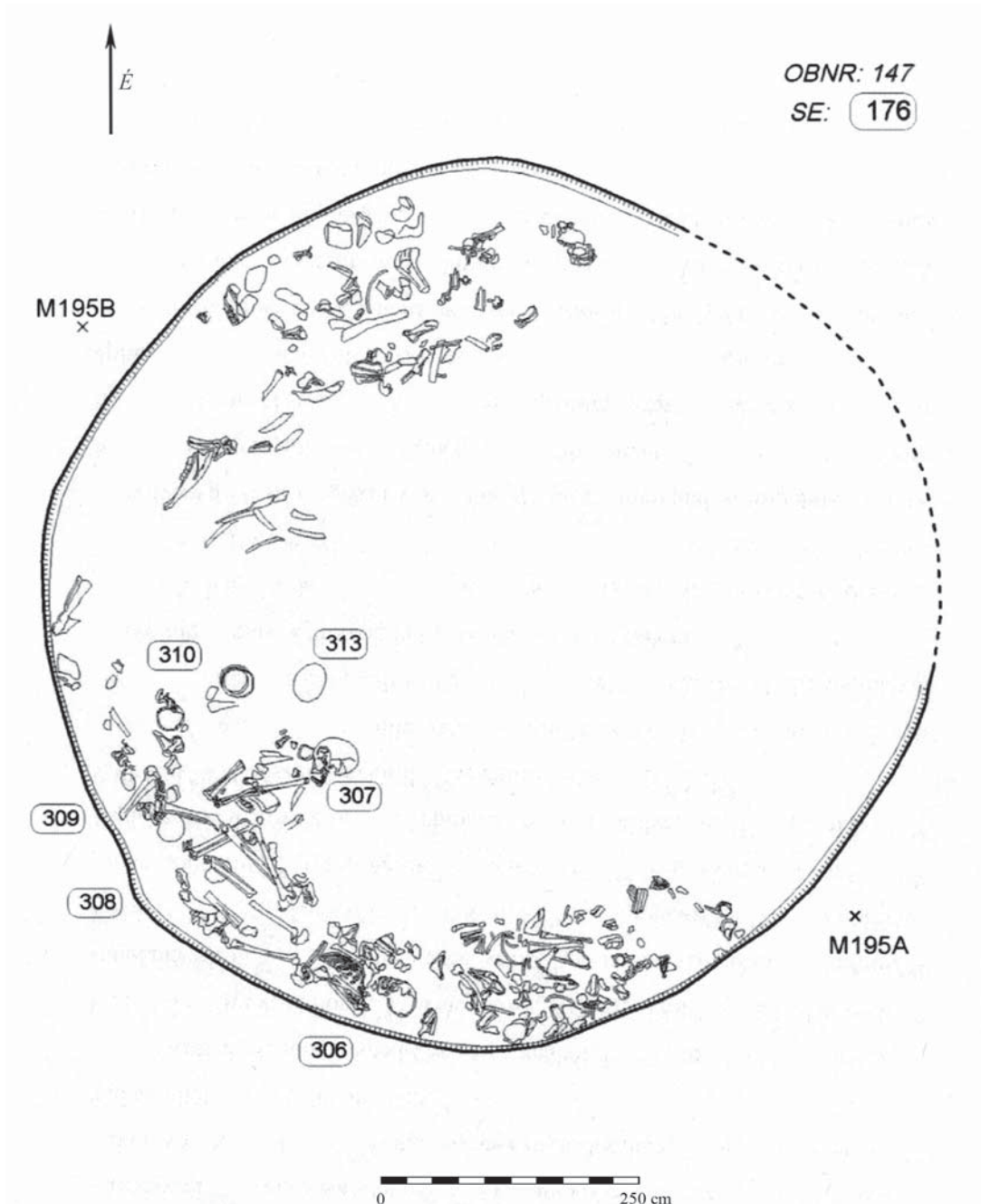
⁵⁹⁷ GYÖRGY 2013a, 107, 34. tábla 2–6, 35. tábla 1.

⁵⁹⁸ GYÖRGY 2013a, 108.

⁵⁹⁹ GYÖRGY 2013a, 110.

⁶⁰⁰ RégFüz Ser. I. 18 (1963) 20.

⁶⁰¹ BÓNA 1986, 25. A lelőhelyet említi még NEVIZÁNSKY 1985, 268; SACHSSE 2010, Teil 2, Kat. Nr. 176, 108.

51. kép: Kántorjánosi-Homoki-dűlő. Az 1. sz. kút rajza, benne az emberi maradványokkal (GYÖRGY 2013a, 35. t. 1)

a rövid ásatási jelentésben azt írta, hogy az egyik gödörben hamvasztásos, egy másikban csontvázas temetkezés volt.⁶⁰²

Bóna István hamvasztásos és csontvázas sírokból előkerült ép edényeket említi a lelőhelyről, bővebben nem tárgyalja a temetkezéseket.⁶⁰³

⁶⁰² RégFüz Ser. I. 19 (1966) 19.

⁶⁰³ BÓNA 1986, 25. A lelőhelyet említi még SACHSSE 2010, Teil 2, Kat. Nr. 177, 108.

TISZAVASVÁRI-Gyopárospart/Gyepárospart

hamvasztásos és zsugorított sírok (összesen 8, ebből 2 melléklet nélküli), NyJAM (Csallány Dezső–Gombás András leletmentése 1964)

A községtől D-re 500 m-re lévő halom a Tisza egykori árteréből kiemelkedő, igazi nagy halom, amelynek K-i szélét földmunkákkal 1964 telén megbolygatták. Itt végzett megfigyelést, illetve leletmentést Gombás András. Nyolc sírt tárt fel 1964-ben. A sírok zsugorított és hamvasztásos temetkezések voltak, szép edényekkel.⁶⁰⁴ A három talpas serlegről Fettich Nándor számolt be.⁶⁰⁵

Kalicz Nándor először csak a halom és a halomban lévő sírok temetőterképét mutatta be egy konferencián Gombás A. rajza alapján.⁶⁰⁶ A sírokat később publikálta.⁶⁰⁷ Feldolgozásából tudjuk, hogy 1 csontvázas, 3 szórthamvas és 2 urnás badeni temetkezés volt a halomban, továbbá 2 melléklet nélküli sír, az egyik csontvázas, a másik hamvasztásos.⁶⁰⁸ A nyolc sírből hat a badeni kultúra temetkezése volt (1–5. és 8. sír), kettő pedig a Jamnaja-kultúrához tartozott (6–7. sír). A halom átmérőjét Gombás rajza alapján (52. kép 4) 35 m-re becsülte Kalicz N., magasságát 5 m-esnek írta le.⁶⁰⁹

Az 1. sír erősen bolygatott csontvázas temetkezés volt, egy talpas edénnyel.⁶¹⁰ A 2. és 3. sír erősen bolygatott, szórthamvas temetkezés volt. A 2. sírba egy szögletes felsőrészű talpas serleget tettek a temetéskor.⁶¹¹ A 3. sírban is egy talpas kehely volt,⁶¹² ezen kívül egy nagyobb edény töredékeit őrizte még a temetkezés. A 4. és 5. sír urnás temetkezés volt. A 4. sírban csak a rovátkolt peremű, pontsordízes fazékszerű urna töredékei maradtak meg, amelyből nem lehetett rekonstruálni az edényt. Az 5. sír urnáját Gombás A. távollétében kibontották és nem került be a múzeumba. A 8. sír is urnás temetkezés volt, amelynek melléklete nem volt Kalicz N. leírása szerint.⁶¹³ A badeni sírok 60-70, egy esetben 120 cm mélyen kerültek elő, a két Jamnaja temetkezés 240, illetve 150 cm mélyen volt, bolygatatlan állapotban. A nagy kurgán két központi temetkezése, a 6. és 7. sz. sír már a Jamnaja időszakhoz tartozó temetkezés.

Dani János és Kulcsár Gabriella Kalicz N. cikke nyomán közölte a kurgán alaprajzát a három talpas serleg rajzával, és egy radiokarbon adatot (Poz-39466), amely a naptári évekre kalibrált dátum szerint (3090–2890 cal BC 2 szigma értékkel) a badeni kultúra végére tehető.⁶¹⁴ A badeni sírből előkerült három talpas serleg fotóját – amely Intézetünk adattárában található – most közlöm (52. kép 1–3).⁶¹⁵

A lelőhely kronológiai jelentőségű: a gödörsíros (Jamnaja-) kultúra sírjait ugyan jóval mélyebbre ásták, mint a badenieket, a temetkezéseket borító halom a badeni sírok fölött volt, ahogyan Mezőcsáton is.⁶¹⁶

⁶⁰⁴ RégFüz Ser. I. 18 (1965) 24.

⁶⁰⁵ FETTICH 1969, 61, 72.

⁶⁰⁶ KALICZ 1989, Abb. 5.

⁶⁰⁷ KALICZ 1999, 84–85, 17. kép. A lelőhelyet említi még NEVIZÁNSKY 1985, 268; BÓNA 1986, 23, 25; SACHSSE 2010, Teil 2, Kat. Nr. 175,107, Taf. 161.

⁶⁰⁸ KALICZ 1999, 85.

⁶⁰⁹ KALICZ 1999, 84.

⁶¹⁰ KALICZ 1999, 17. kép 1.

⁶¹¹ KALICZ 1999, 17. kép 3.

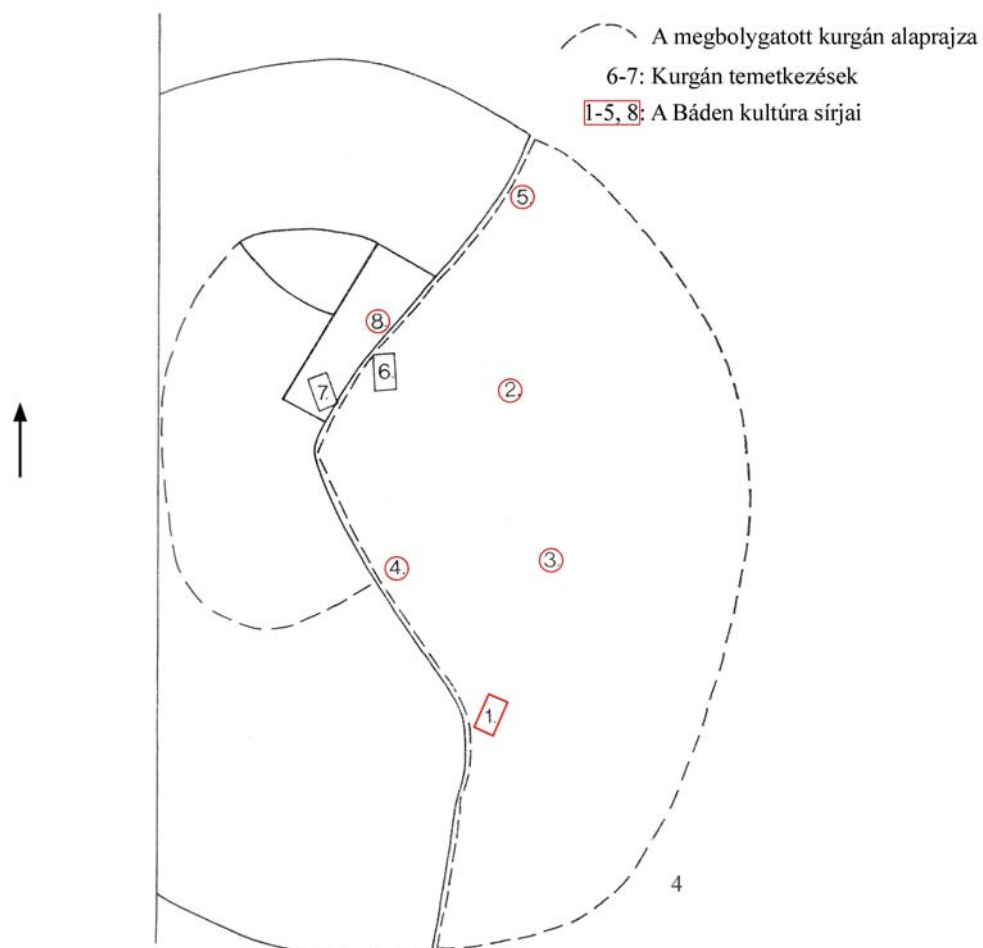
⁶¹² KALICZ 1999, 17. kép 2.

⁶¹³ KALICZ 1999, 85.

⁶¹⁴ DANI–KULCSÁR 2021, Fig. 2.

⁶¹⁵ A fotók negatívját (58.337) a BTK Régészeti Intézet Adattárában őrzik, a fotót Bognár-Kutzián Ida készítette a Tiszavasvári Múzeum gyűjteményében őrzött tárgyakról.

⁶¹⁶ KALICZ 1999, 85.

52. kép: Tiszavasvári-Gyepáros-halom. 1–3: Leletek a kurgán alatti badeni sírokból (a Régészeti Intézet Adattárában őrzött fotón; 4: a kurgán alatti badeni sírok pirossal jelölve (KALICZ 1989, Abb. 5. nyomán)

BIZONYTALAN VAGY NEM BADENI KORÚ TEMETKEZÉSEK

Beszterec-Földvár

1954-ben a községtől É-ra fekvő besztereci vár sáncának elhordásakor az alsó humuszrétegben három péceli edényt talált Risztics Emília helyszíneléskor.⁶¹⁷

A kisvárdai vár történetében – a kor felfogásának megfelelően – az ép edények már sírleletként szerepelnek: *A besztereci földvár területén talált két szép edény valószínűleg sírból származik*, írta Bóna István.⁶¹⁸ Az egyiket közli is: hengeres nyakú amfora, nyakán körbefutó kettős pontsorrallal, testén három-három függőleges pontsorrallal mezőkre osztott díszítés, vállán két alagútfül van.⁶¹⁹ A másik két edényről nem esik szó a közleményben. A lelőhelyet a megye régészeti emlékeit bemutató kötetben Bóna I. a vissi csoport sírjaként sorolja fel.⁶²⁰

A lelőhelyet csak kérdőjelesen tekinthetjük sírnak.

Nyíregyháza-Oros

A Nyíregyháza és Vásárosnamény közötti országút építésekor 1950-ben péceli edényeket találtak a munkások.⁶²¹ Korek József végzett mentőásatást a területen, a község belterületén, az új út és az állomásról a községbe, Orosra vezető út kereszteződésénél, de egyetlen péceli edény sem került elő a feltáráson.⁶²² A leletegyütteshez több edény tartozik, valamennyi ép. Ebből arra következtettek, hogy valószínűleg sírból, esetleg több sírból kerülhettek elő, bár csontokat nem találtak.⁶²³ A leletek között van egy nagy méretű, díszített tálfazék, egy díszített függeszthető edény, egy ugyancsak díszített füles korsó, egy kis méretű bepontosított díszű tál és egy sűrűn bepontosított füles bögre. Bóna István későbbi összegzésében – a Banner-monográfiára hivatkozva – a vissi csoport telepei között sorolta fel a lelőhelyet, bővebben nem írt róla.⁶²⁴

Nyíregyháza-Morgó temető

Claudia Sachsse Bannerre hivatkozva temetkezésnek tekinti a lelőhelyet.⁶²⁵ Banner a nyíregyházi múzeumban lévő *ansa lunatas* fülű korsó találási körülményeiről mindössze azt írta, hogy sírásáskor találták.⁶²⁶ Bóna a vissi csoport biztosan meghatározható telepei között említette.⁶²⁷

C. Sachsse a sírásából gondolhatott temetőre, amely azonban 20. századi sírásás volt.

⁶¹⁷ B. BÓNIS–SZ. BURGER 1956, 96.

⁶¹⁸ BÓNA *et al.* 1961, 73.

⁶¹⁹ BÓNA *et al.* 1961, 73, 3. számozatlan fotó 1. kép.

⁶²⁰ BÓNA 1986, 25. A lelőhelyet említi még SACHSSE 2010, Teil 2, Kat. Nr. A8, 120.

⁶²¹ BANNER 1956, 321. lh, 110, Taf. LXXVIII. t. 1–6.

⁶²² KOREK 1951b, 68.

⁶²³ BANNER 1956, 110; BÓNA *et al.* 1961, 73.

⁶²⁴ BÓNA 1986, 25.

⁶²⁵ SACHSSE 2010, Teil 2, Kat. Nr. 118, 75.

⁶²⁶ BANNER 1956, 107.

⁶²⁷ BÓNA 1986, 25.

19. Hajdú-Bihar vármegye

BIZONYTALAN VAGY NEM BADENI KORÚ TEMETKEZÉSEK

Debrecen-Ohat-Telekháza

Sőregi János, a Déri Múzeum igazgatója 1939-ben megjelent kiállításvezetőjében a badeni kultúra leleteként mutatja be a 15. szekrényben kiállított edényeket és töredékeket, összesen 13 tárgyat. Rövid leírása szerint *Debrecen határából az ohat-teleházi leletek képviselik a badeni kultúrát...*⁶²⁸

A tárgyak – egy kivételével⁶²⁹ – szerepelnek a Banner-monográfiában is. Banner J. két korszóval és egy nagy méretű fazékkal egészítette ki a lelőhelyen talált edényeket a Sőregi által közöltek felül.⁶³⁰ Banner J. Patay Pál⁶³¹ és Sőregi említett munkájára hivatkozva írja le az immár 15 darabból álló leletegyüttest (különböző korszók, kétszátatú tálak, fazék), amelyekből inkább temető, mint telep anyagára következett. A leletkörülményekről ő sem ír, annyit említ csak, hogy *... nem hiteles lelet. Az egyetlen nagyobb méretű edény lehetne temetkezési urna is.*⁶³²

Debrecen-Nyulas

Debrecentől ÉNy-ra, a Hajdúböszörmény felé vezető út K-i oldalán, a régi nyulasi csárdaépülettől 0,5 km-re transzformátor építkezésénél bronzkori urnákat találtak. A több alkalommal végzett leletmentés 1953-ban egy rézkori kettős csontvázast sírt hozott felszínre egy nagyobb edénnyel.⁶³³

Kérésre Dani János a Déri Múzeumban utána nézett a dokumentációnak és a leleteknek 2013-ban.⁶³⁴ A leletmentésen valójában egy késő bronzkori (hajdúbagosi kultúra) birituális temetőrészletet tárt fel „a terepmunkától éppen akkor eltiltott Sőregi János” helyett a Pestről leküldött Mérey Kádár Ervin, egy zsugorított, kettős temetkezéssel. Ennek környékén került elő 4 késő bronzkori, urnaként leírt edény. A rézkorinak gondolt kettős sír nem a badeni kultúra idején keletkezett.

⁶²⁸ SŐREGI 1939, 25 és számozatlan kép.

⁶²⁹ SŐREGI 1939, 24, 4. rajz. Banner szerint ez már nem volt meg anyagfelvétele idején (BANNER 1956, 103).

⁶³⁰ BANNER 1956, Taf. LXXIX. 10, 13, 18.

⁶³¹ PATAY 1938, 14, 50. lh.

⁶³² BANNER 1956, 295. lh, 103, Taf. LXXIX. 1–14, 17–18.

⁶³³ B. THOMAS–SZ. BURGER 1955, 95. Az ásatási jelentés alapján a lelőhelyet említi még BONDÁR 2002, 13; SACHSSE 2010, Teil 2, Kat. Nr. A12, 121.

⁶³⁴ Ezúton is köszönöm Dani János információit, amelyekkel ez az adat kizárható a badeni kultúra temetkezései közül.

A kötet szerzői / List of Contributors

BONDÁR Mária

HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Régészeti Intézet
HUN-REN Institute of Archaeology, Research Centre for the Humanities
1097 Budapest, Tóth Kálmán utca 4.
bondar.maria@abtk.hu

DEMÉNY Attila

HUN-REN Csillagászati és Földtudományi Kutatóközpont, Földtani és Geokémiai Intézet
HUN-REN Institute for Geological and Geochemical Research,
Research Centre for Astronomy and Earth Sciences
1112 Budapest, Budaörsi út 45.
attila.demeny@csfk.hu

FARKAS Csaba

HUN-REN Csillagászati és Földtudományi Kutatóközpont, Földtani és Geokémiai Intézet
HUN-REN Institute for Geological and Geochemical Research,
Research Centre for Astronomy and Earth Sciences
1112 Budapest, Budaörsi út 45.
farkas.csaba@csfk.org

GÁL Erika

HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Régészeti Intézet
HUN-REN Institute of Archaeology, Research Centre for the Humanities
1097 Budapest, Tóth Kálmán utca 4.
gal.erika@abtk.hu

GERBER Dániel

HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Archeogenomikai Intézet
HUN-REN Institute of Archaeogenomics, Research Centre for the Humanities
1097 Budapest, Tóth Kálmán utca 4.
gerber.daniel@abtk.hu

GUGORA Ariana

HUN-REN Csillagászati és Földtudományi Kutatóközpont, Földtani és Geokémiai Intézet
HUN-REN Institute for Geological and Geochemical Research,
Research Centre for Astronomy and Earth Sciences
1112 Budapest, Budaörsi út 45.
ariana.gugora@csfk.org

HEGYI István

HUN-REN Csillagászati és Földtudományi Kutatóközpont, Földtani és Geokémiai Intézet
HUN-REN Institute for Geological and Geochemical Research,
Research Centre for Astronomy and Earth Sciences
1112 Budapest, Budaörsi út 45.
hegyi.istvan@csfk.org

HORVÁTH Anikó

HUN-REN Izotópklimatológiai Laboratórium (IKER), Atommagkutató Intézet
HUN-REN Isotope Climatology and Environmental Research Centre, Institute for Nuclear Research
4026 Debrecen, Bem tér 18/C.
horvatha@atomki.hu

JAKUCS János

HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Régészeti Intézet
HUN-REN Institute of Archaeology, Research Centre for the Humanities
1097 Budapest, Tóth Kálmán utca 4.
jakucs.janos@abtk.hu

KÖHLER Kitti

Magyar Természettudományi Múzeum, Embertani Tár
Department of Anthropology, Hungarian Natural History Museum
1083 Budapest, Ludovika tér 2–6.
kohler.kitti@hnmus.hu

MARTON Tibor

HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Régészeti Intézet
HUN-REN Institute of Archaeology, Research Centre for the Humanities
1097 Budapest, Tóth Kálmán utca 4.
marton.tibor@abtk.hu

OROSS Krisztián

HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Régészeti Intézet
HUN-REN Institute of Archaeology, Research Centre for the Humanities
1097 Budapest, Tóth Kálmán utca 4.
oross.krisztian@abtk.hu

PALCSU László

HUN-REN Izotópklimatológiai Laboratórium (IKER), Atommagkutató Intézet
HUN-REN Isotope Climatology and Environmental Research Centre, Institute for Nuclear Research
4026 Debrecen, Bem tér 18/C.
palcsu.laszlo@atomki.hu

RÁCZ Piroska

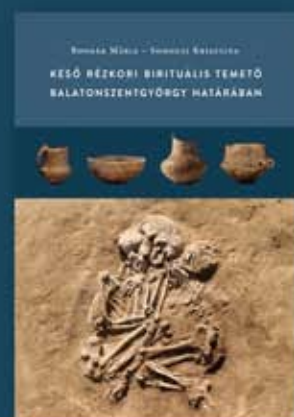
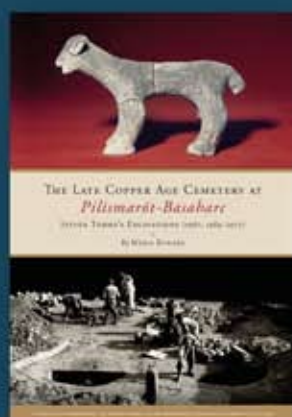
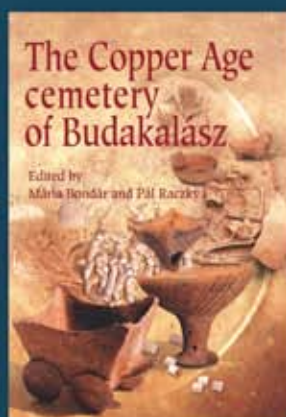
HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Régészeti Intézet
HUN-REN Institute of Archaeology, Research Centre for the Humanities
1097 Budapest, Tóth Kálmán utca 4.
racz.piroska@abtk.hu

SOMOGYI Krisztina

Rippl-Rónai Vármegyei Hatókörű Városi Múzeum
Rippl-Rónai Museum
7400 Kaposvár, Fő u. 101.
lasinja.somogyi@gmail.com

SOMOGYVÁRI-LAJTÁR Enikő

HUN-REN Csillagászati és Földtudományi Kutatóközpont, Földtani és Geokémiai Intézet
HUN-REN Institute for Geological and Geochemical Research,
Research Centre for Astronomy and Earth Sciences
1112 Budapest, Budaörsi út 45.
lajtar.eniko@csfk.org

A Kr. e. 4. évezred temetkezéseinek sokrétű halottkultusza különböző hagyományok, eltérő gyökerű és fejlettségű közösségek széleskörű kapcsolatainak lenyomatát őrzi. Az önálló nagy temetők közlése után a szerzők azt vizsgálták, mit tudhatunk meg a korszak többi temetkezéséről régészeti, antropológiai, archeozoológiai elemzések látható adatain kívül a csontokból vizsgálható láthatatlan információ forrásból, a bioarcheológia különböző módszereinek segítségével. A nagy mintaszámú radiokarbon kormeghatározás, valamint az archeogenetikai és izotóp-geokémiai elemzések rávilágítanak a késő rézkori emberek egészségi állapotára, fertőzéseire, táplálkozására és kisgyermekkoruk helyszínére is. A látható és láthatatlan információk együtt jóval gazdagabb képet adnak az egyéni sorsokról és a kisebb közösségek mindennapjairól.

The burials of the fourth millennium BC attest to a rich diversity of elaborate mortuary practices, the imprints of a colourful world of beliefs and of communities with differing traditions and ancestries.

Following up previous work on the period's large cemeteries, this volume explores the period's other burials, looking at both the visible elements of the archaeological record that can be examined using traditional archaeological, osteoarchaeological and zooarchaeological methods, and the invisible information that can be extracted from skeletal remains using the different analytical techniques of bioarchaeology. The large series of radiocarbon dates allow for a more precise dating of the burials, while the archaeogenetic and stable isotope analyses shed light on the health, the diet and the ancestry of Late Copper Age communities. Taken together, the visible and invisible information provide a more detailed picture of individual biographies and the daily lives of smaller communities.

HUN-REN
Magyar Tudományos Akadémia

AZ NKFI ALAPJÓL
MEGVALÓSULÓ
PROGRAM

